

T.C.
BOLU ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

KASAS SÛRESİ TEFSİRİ VE METİN İNCELEMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MERYEM TUĞBA ÖZKAN

TEZ DANIŞMANI
Prof. Dr. Bilal Gökçır

BOLU, OCAK - 2024

KABUL VE ONAY SAYFASI

Meryem Tuğba ÖZKAN tarafından hazırlanan “**KASAS SÛRESİ
TEFSİRİ VE METİN İNCELEMESİ**” adlı tez çalışması jürimiz tarafından
Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı’nda Yüksek Lisans Tezi olarak oy birliği
ile kabul edilmiştir. 5/01/2024

Jüri Üyeleri

İmza

Danışman
Prof. Dr. Bilal GÖKKIR
Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi

Üye
Doç. Dr. Hüseyin YAKAR
Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi

Üye
Doç. Dr. Şevket KOTAN
İstanbul Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Onayı

Prof. Dr. İbrahim KÜRTÜL
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

ETİK BEYAN

Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Teze ilişkin Turnitin adlı programda enstitü müdürlüğünce belirlenen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan benzerlik raporuna göre, tezin benzerlik oranı yönetim kurulunca alınan karar doğrultusunda %37 sınırını geçmemektedir.

MERYEM TUĞBA ÖZKAN

ÖZET

KASAS SÛRESİ TEFSİRİ VE METİN İNCELEMESİ
YÜKSEK LİSANS TEZİ
MERYEM TUĞBA ÖZKAN
BOLU ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
(TEZ DANIŞMANI: PROF. DR. BİLAL GÖKKİR)
BOLU, OCAK - 2024
XI + 80

Bu çalışmamızda sûre tefsiri çerçevesinde Kasas sûresinin yapısal analizi ve metin incelemesi yapılmıştır. Tezimiz “Kasas Sûresi Hakkında Genel Bilgiler” ve “Sûrenin Yorum İncelemesi” olarak iki bölümde incelenmiştir. Sûrelerin bir bütün olduğu düşüncesinden hareketle söz konusu sûre ana konusu ile ilişkili olarak tefsir kaynakları üzerinden araştırılmış ve kendi içerisindeki bağlantıları ortaya çıkarılmıştır.

Sonuç olarak Kur’ân’ın “dağınık” bir üsluba sahip olduğu iddiasıyla onun icâzını sorgulayan yaklaşımın aksine her sûrenin kendi içerisinde bir bütünlüğe sahip olduğu Kasas sûresi örneği ile açıklanmış ve sûre müstakil olarak ele alınarak bütünsel bir bilgiye ulaşma imkânı sağlanmıştır.

ANAHTAR KELİMELELER: Kasas sûresi, Tefsir, Sûre bütünlüğü

ABSTRACT

TAFSIR AND TEXT REVIEW OF SURAH AL-QASAS

MASTER THESIS

MERYEM TUĞBA ÖZKAN

BOLU ABANT İZZET BAYSAL UNIVERSITY

INSTITUTE OF GRADUATE STUDIES

DEPARTMENT OF BASIC ISLAMIC SCIENCE

(SUPERVISOR: PROF. DR. BİLAL GÖKKIR)

BOLU, JANUARY 2024

XI + 80

In this study, structural analysis and the text analysis of the Qasas surah were carried out within the framework of surah commentary. Our thesis has been examined in two parts: “General Information about the Surah al-Qasas” and “Review of the Interpretation of the Surah”. Based on the idea that the Surahs are a whole, the Surah in question has been researched through tafsir sources in relation to its main subject and its connections within itself have been revealed. As a result, in contrast to the approach that questions the coherence of the Qur’an with the claim that it has a “messy style”, it is explained that each surah has an integrity within itself, with the example of the Qasas surah and the opportunity to reach holistic information is provided by considering the surah independently.

KEYWORDS: Surah al-Qasas, Tafsir, Surah integrity

TABLO LİSTESİ

Sayfa

Tablo 1. Kasas sûresindeki istifham edatları.....	14
Tablo 2. Hz. Mûsâ'nın dua cümleleri.....	20
Tablo 3. Tâ-Hâ ve Kasas sûrelerindeki benzer âyetlerin karşılaştırılması.....	27

KISALTMA VE SEMBOLLER

b. : Bin

bk. : Bakınız

çev. : Çeviren

Hız. : Hazreti

thk. : Tahkik eden

ts. : Tarihsiz

y.y. : Yayın yeri yok

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY SAYFASI	iii
ETİK BEYAN.....	iv
ÖZET.....	v
ABSTRACT	vi
TABLO LİSTESİ	vii
KISALTMA VE SEMBOLLER.....	viii
TEŞEKKÜR	xi
GİRİŞ	1
1. Araştırmanın Konusu ve Kapsamı	1
2. Araştırmanın Problemi ve Önerisi.....	1
3. Araştırmanın Hedefi ve Amacı.....	1
4. Araştırmanın Önemi	1
5. Araştırmanın Yöntemi	1
6. Araştırmanın Literatür İncelemesi.....	2
7. Araştırmanın İçeriği	3
BİRİNCİ BÖLÜM.....	4
1. KASAS SÛRESİ HAKKINDA GENEL BİLGİLER.....	4
1.1. Sûrenin İsmi	4
1.2. Sûrenin Mekkîlik-Medenîlik Durumu.....	5
1.3. Sûrenin Mushaf ve Nüzûl Sırası.....	5
1.4. Sûre Tasnifi	6
1.5. Sûre Başı-Sûre Sonu.....	6
1.6. Nüzûl Sebebi-Nüzûl Ortamı.....	7
1.7. Tenâsüb	8
1.7.1.Sûrenin Başı ve Sonu Arasındaki Münasebet.....	8
1.7.2.Sûrenin Başı ve Önceki Sûrenin Sonu Arasındaki Münasebet.....	9
1.7.3.Sûrenin Sonu ve Sonraki Sûrenin Başı Arasındaki Münasebet.....	9
1.8. Sûrenin Ana Konusu	10
1.9. Sûrenin Fazileti	12
1.10.Kasas Sûresi ile İlgili Halk Arasındaki İnançlar ve Yansımaları.....	12
1.11.Kasas Sûresinin Dil ve Üslûp Özellikleri.....	12
1.11.1. Sûrede İstifham	13
1.11.2. Sûrede Fasıla.....	15

1.11.3. Sûrede Esmâ-i Hüsnâ.....	16
1.11.4. Sûrede Tekrar Eden Âyetler ve İfadeler	17
1.11.5. Sûrede Tekrar Eden Kelimeler	18
1.11.6. Sadece Kasas Sûresinde Yer Alan Kelimeler	18
1.11.7. Sûredeki Yeminler	18
1.11.8. Sûrenin Meşhur Âyetleri.....	19
1.11.9. Sûrede Hz. Mûsâ'nın Dua Cümleleri.....	20
İKİNCİ BÖLÜM	21
2. SÛRENİN YORUM İNCELEMESİ.....	21
2.1. Hz. Mûsâ ve Firavun Kıssası (1-42. Âyetler).....	21
2.1.1.Sûrenin ve Hz. Mûsâ ile Firavun Kıssasının Giriş Kısmı (1-6. âyetler)22	
2.1.2.Hz. Mûsâ'nın Firavun'un Sarayına Yerleştirilmesi (7-13).....	25
2.1.3.Hz. Mûsâ'nın Rüşdüne Ermesi ve İşlediği Suç (14-22)	29
2.1.4.Hz. Mûsâ'nın Medyen'e Hicreti (23-28)	37
2.1.5.Hz. Mûsâ'nın Firavun'a Tebliğ ile Görevlendirilmesi (29-35)	41
2.1.6.Hz. Mûsâ'nın Firavun ile Karşılaşması (36-42)	49
2.2. Allah'ın Hz. Peygamber'e Hitabı (43-82. Âyetler).....	52
2.2.1. Sûredeki Kıssa ile Hz. Peygamber'in Nübüvvetinin İspatı (43-50. âyetler)	52
2.2.2. Ehl-i Kitâbın Kur'ân'a İmânı (51-55. âyetler).....	56
2.2.3. Allah'ın Hidayete Erecekleri Daha İyi Bilmesi (56-59. âyetler)	58
2.2.4. Dünya Hayatının Geçiciliği (60-70. âyetler)	60
2.2.5. Allah'ın Rahmetine İki Örnek (71-75. âyetler)	64
2.2.6. Kârûn (76-82. Âyetler)	66
2.3. Sûrenin Sonuç Kısmı (83-88. Âyetler).....	70
SONUÇ.....	74
KAYNAKLAR	76
EKLER.....	79
EK 1 Kasas Sûresinde Yer Alan Fasılaların Yapısı	79

TEŞEKKÜR

Bir sûre tefsiri olan tezimizde Hz. Mûsâ'nın yaşadıklarını bebeklik döneminden itibaren anlatan bir kıssayı içeren Kasas sûresini ele aldık. Kıssada bir peygamberin hayatının belirli bir kronolojik sıraya göre anlatılması ve söz konusu kıssanın sûrenin neredeyse yarısını kapsaması dikkat çekicidir.

Sûrelerin bir bütün olduğu düşüncesinden hareketle ortaya çıkan bu çalışmamız Kasas sûresinin kimliğini de tespit ederek yapısal analizini ve metin incelemesini yapmayı amaçlamaktadır. Bu doğrultuda sûreyi ana konusu ile ilişkili olarak klasik ve çağdaş tefsir kaynakları üzerinden inceledik ve kendi içerisindeki bağlantılarını ortaya koymayı hedefledik.

Bu çalışma Giriş bölümünün yanı sıra Kasas sûresi hakkında genel bilgilerin bulunduğu, sûrenin yorum ve metin incelemesinin yapıldığı iki ana bölümden oluşmaktadır. İkinci kısım sûrenin kendi içerisindeki yapısal bölümlenmesine göre şekillenmiştir.

Çalışmamızın yönteminin belirlenmesinde ve ortaya çıkmasında desteğini esirgemeyen danışman hocam sayın Prof. Dr. Bilal Gökür Bey'e, eğitimim süresince bana emeği geçen saygıdeğer hocalarıma, tezimi okuyarak değerli katkılarını sunan Damla Aydın ve Ebru Yürük'e en samimi teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca hayatımın her alanında yardımını hissettiğim eşim Ersin Özkan'a, süreç boyunca gösterdikleri anlayış için kızım Sümeyye Merve, oğlum Ali Tahir'e ve çocukluğumdan itibaren bana eğitimin en kıymetli hazine olduğu fikrini aşıl原因 annem Melek Hanım'a teşekkürü borç bilirim.

Gayret bizden, başarı Allah'tandır.

GİRİŞ

1. Araştırmanın Konusu ve Kapsamı

Tezimizin konusu sûre tefsiri çerçevesinde Kasas sûresinin kimliğini tespit ederek yapısal analizini ve metin incelemesini yapmaktır. Sûre klasik ve çağdaş tefsir kaynakları üzerinden incelenirken kavram ve konu karşılaştırmaları Hz. Mûsâ kıssasının Kasas sûresinde yer alan bölümü temel alınarak yapılacaktır.

2. Araştırmanın Problemi ve Önerisi

Çalışmamızın problemi Kur'ân'ın *dağınık* bir üsluba sahip olduğu yaklaşımını ele almaktır. Tezimizin önerisi Kasas sûresi üzerinden sûre bütünlüğünü yakalamaktır.

3. Araştırmanın Hedefi ve Amacı

Tezimizin hedefi Kasas sûresinin kimliğini de tespit ederek sûre bütünlüğünü tefsir kaynakları çerçevesinde ortaya koymaktır. Araştırmamızın amacı ise Kur'ân'ın üslup bütünlüğü üzerine bir çalışma yürütmektir.

4. Araştırmanın Önemi

Kasas sûresini dil ve üslup açısından irdeleyeceğimiz ve bütüncül bir bakış açısıyla metin ve yorum incelemesini yapacağımız bu araştırma Kasas sûresini müstakil olarak ele alacağı ve sûre hakkında bütünsel bir bilgiye ulaşma imkânı tanıyacağı için önem arz etmektedir.

5. Araştırmanın Yöntemi

Araştırmamızda öncelikle sûreyi oluşturan kelimeleri inceleyeceğiz. Kur'ân'da yalnızca Kasas sûresinde geçen kelimeler, sûrede tekrar eden kelimeler ve tekrar âyetler olup olmadığını tespit edeceğiz. Bununla birlikte Kasas sûresinde ve aynı zamanda diğer sûrelerde yer alan benzer âyetleri de ele alacağız. Sûrenin bütünlüğünü ortaya koyabilmek maksadı ile sûreyi bölümlere ayırıp metinsel ve anlamsal analizini yapacağız. Sûreyi oluşturan her bölümün birbiriyle ve sûrenin ana konusu ile olan ilişkisini ortaya koymaya çalışacağız. Söz konusu bölümlerin ve sûrenin kendisinden önceki ve sonraki sûrelerle olan bağlantısını anlamaya çalışacağız.

Âyetleri kronolojik olarak klasik ve modern tefsirlerin ışığında incelemeye tabi tutacağız. Çalışmamıza kaynak olarak alacağımız tefsirler arasında Taberî'nin *Câmi 'u'l-Beyân*, Zemahşerî'nin *el-Keşşâf*, Râzî'nin *Tefsîru'l-Kebîr*, Kurtûbî'nin *el-Câmi ' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, Beydâvî'nin *Envâru't-Tenzîl*, İbn Kesîr'in *Tefsîru'l-*

Kur'ân'il-Azîm, *Bikâî'nin Nazmu'd-Durer* ve *Âlûsî'nin Rûhu'l-Me'ânî* adlı eserleri bulunmaktadır. Son dönem müfessirlerinden Elmalılı Hamdi Yazır'ın *Hak Dini Kur'ân Dili*, İbn Âşûr'un *et-Tahrîr* ve Said Havva'nın *el-Esâs fî't-Tefsîr* adlı tefsirleri de çalışmada kullanılan kaynak eserler arasındadır. Âyetlerin meallerini verirken Diyanet İşleri Başkanlığının Türkçe Meâli'nden istifade edeceğiz.

6. Araştırmanın Literatür İncelemesi

Yapılan literatür incelemesinde Türkiye'de Kasas sûresi hakkında yazılmış müstakil bir tefsir eseri ile karşılaşmadık. Müstakil sûre tefsiri alanında çalışmamızın amacıyla ilgili olarak akademik sahada kaleme alınmış eserler bulunmaktadır.¹

Çalışmanın yöntemi noktasında örnek alınması hasebiyle Bilal Gökkır'ın *Meryem Sûresi Tefsiri Metin ve Yorum İncelemesi* isimli kitabını değerlendirecek olursak, eser dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde sûre hakkında temel bilgiler yer almaktadır. İkinci bölümde söz konusu sûrede ve diğer sûrelerde bulunan hurûf-u mukataa ile ilgili tespitlere yer verilmektedir. Üçüncü bölümde kıssanın tanımı, amacı ve gerçekliği hakkında bilgilerden bahsedildikten sonra sûredeki altı kıssa dil ve üslup açısından detaylı bir şekilde incelenmekte ve bu kıssaların birbiriyle olan bağlantıları üzerinde durulmaktadır. Dördüncü bölümde ise “Meryem Sûresinde Cedel” başlığı altında sûredeki münasebete dikkat çekilmektedir.

Bilal Gökkır'ın sûre incelemesi yöntemini takip eden Osman Acun'un *Münâsebâtü'l-Kur'ân İlmi Işığında Saf Sûresi İncelemesi* ve Hatice Şahin'in *Enbiyâ Sûresi Tefsiri ve Metin İncelemesi* adlı yüksek lisans tez çalışmalarından bahsetmek mümkündür. Osman Acun'un çalışması iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde sûre hakkında genel bilgiler verilmektedir. İkinci bölümde ise sûre bölümlerine ayrılarak yorum incelemesi yapılmaktadır. Hatice Şahin'in iki bölüme ayrılan tezinde birinci bölümde sûre ile ilgili genel bilgilerden bahsedilirken ikinci bölümde sûrenin yorum analizine yer verilmektedir.

Çalışmamızın konusu olan Kasas sûresi ile ilgili üç adet yüksek lisans tezi hazırlanmıştır. Yousif Khudhair'in 2015 yılında tamamlanmış olan *Âlûsî'nin Rûhu'l-Meânî Adlı Tefsirinde Kur'ân Kıssalarını Yorumlama Metodu (Kasas*

---

¹ Suat Yıldırım, *Fatiha ve En'am Sûresi Tefsiri*, (İzmir: Işık Yayınları, 1993); Bilal Gökkır, *Meryem Sûresi Tefsiri Metin ve Yorum İncelemesi* (Ankara: Fecr Yayınları, 2009); Halil Aldemir, *Nebevi Mücadele Bağlamında Kalem Sûresi Tefsiri*, (İstanbul: Kitabı Yayınevi, 2013).

Sûresi Örneği) adlı tezi adından da anlaşılacağı üzere Âlûsi'nin tefsirindeki kıssa anlatımını Kasas sûresi örneğinde ele almaktadır.

Dheyaa Ali Taher Tahhan tarafından 2021 yılında hazırlanmış olan “المقاصد القرآنية من خلال سورة القصص” (*Kasas Sûresi Aracılığıyla Kur'ân'ın Amaçladıkları*) adlı tezde Makâsıd ilmi, Kasas sûresi ve Kur'ân kıssaları hakkında genel bilgiler verilerek Hz. Mûsâ ve Firavun kıssasının amaçladıkları hakkında açıklamalar yapılmaktadır.

Yaser Omar Abouelmaaty tarafından 2021 yılında yazılmış olan “*Kasas Sûresindeki Bağlamın Diyalog Diline Etkisi; Semantik Bir Çalışma*” adlı tez bağlamın diyalog dili üzerindeki etkisini Kasas sûresi özelinde ele almaktadır.

7. Araştırmanın İçeriği

Tezimiz iki bölümden oluşacaktır. Birinci bölümde sûrenin ismi, nüzülü, fazileti, ana konusu, dil ve üslup özellikleri, meşhur âyetleri gibi başlıklarla sûre hakkında genel bilgilere değineceğiz. İkinci bölüm ise belirli âyet gruplarını içeren üç ana başlıktan oluşmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. KASAS SÛRESİ HAKKINDA GENEL BİLGİLER

Kasas Sûresi hakkında genel bilgilerin verileceği bu bölümde sûrenin ismi, Mekkî sûrelerden oluşu, nüzûl sebebi, nüzûl ortamı, fazileti, dil ve üslup özellikleri gibi bilgiler yer almaktadır.

1.1. Sûrenin İsmi

İsmi 25. âyette geçen “الْقَصَصَ” kelimesinden alan² sûrenin bilinen başka bir adı bulunmamaktadır.³ “قَصَصَ” (kasas), “قِصَّة” (kıssa) kelimesinin çoğuludur ve Kur’ân’da dört yerde⁴ zikredilmektedir.

“قِصَّة” ise Arapçada “ق - ص - ص”(ka-sa-sa) kökünden türemiş bir kelimedir. Bu kelimenin kendisi Kur’ân’da bulunmamaktadır ancak “ق - ص - ص”(ka-sa-sa) kökünden türemiş olan kelimeler 30 kez geçmektedir.⁵ Bu kök 2 kez “iz sürmek”⁶, 24 kez “bir sözü, haberi aktarmak, anlatmak, bildirmek”⁷ anlamında yer almıştır. “Bir fiile, ona denk bir fiille karşılık vermek” manasına gelen “قَصَصَ” (kisas) anlamında ise 4 kez kullanılmıştır.⁸

“ق - ص - ص”(ka-sa-sa) “kesmek, makasla kesmek” ve “göğüs, göğsün başı veya ortası, bir şeyin önemli kısmı” anlamlarına geliyor olsa da Kur’ân’da bu şekilde bir kullanımı bulunmamaktadır. Bu kökün konumuzla ilgili kullanımı Kur’ân’da “geçmişteki izleri açığa çıkararak, insanların unuttukları ya da gaflette bulundukları olaylara dikkati yoğunlaştırmak” anlamını ifade eder.⁹

Dolayısıyla “قِصَّة” (kıssa) kelimesi ıstılahta:

“Yalan ihtimali ve hayalin karışması mümkün olmayacak bir tarzda tarihin derinliklerinde kaybolmuş, unutulmuş veya bazı izleri insanlığın hafızasında

² Ebu'l-A'la Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, çev. Muhammed Han Kayanî - Yusuf Karaca - Nazife Şişman - İsmail Bosnalı - Ali Ünal - Hamdi Aktaş (İstanbul: İnsan Yayınları, 1996), 4/153; Süleyman Ateş, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, (yy: Yeni Ufuklar Neşriyat, ty.), 427.

³ Celâleddîn es-Suyûtî, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Fevâz Ahmed Zemerlî, (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 2007), 139-151.

⁴ Âl-i İmrân 3/62; el-A'râf 7/176; Yûsuf 12/3; el-Kasas 28/25.

⁵ Abdu'l-Bâkî, Muhammed Fuad, *el-Mu'cemu'l-Mufehres li Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, (Kahire: Dâru'l-Hadîs, 2001) 654-655.

⁶ Kehf 18/64; el-Kasas 28/11.

⁷ en-Nisâ 4/164; el-En'âm 6/57, 130; el-A'râf 7/7, 35, 101, 176; Hûd 11/100, 120; Yûsuf 12/3, 5; en-Nahl 16/118; el-Kehf 18/13; Tâ-Hâ 20/99; en-Neml 27/76; el-Kasas 28/25; el-Mû'min 40/78.

⁸ el-Bakara 2/178, 179, 194; el-Mâide 5/45.

⁹ Suat Yıldırım, “Kur'ân-ı Kerîm'de Kıssalar”, Atatürk Üniversitesi İslâmî Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı: 3, Ankara, 1979, 38.

varlığını koruyabilmiş hâdiselerin, muhataplara ibret almaları ve hidayete ulaşmalarını sağlamak amacı ile âdeta olaylara yeniden bir canlılık vererek anlatılması, beyan edilmesi anlamı ile karşılanmaktadır.”¹⁰

1.2. Sûrenin Mekkîlik-Medenîlik Durumu

Hurûf-u mukattaa ile başlaması, içerisinde peygamber kıssalarının bulunması gibi özellikler taşıyan Kasas sûresi Mekkîdir¹¹ ancak 52 ve 55 arasındaki âyetlerin Medîne’de indiği bildirilmektedir.¹² İncelediğimiz kadarıyla bunu Mukâtil b. Süleymân söylemiştir. Kurtûbî de Mukâtil b. Süleymân’ı kaynak göstererek bildirmiştir.¹³ Aynı bilgi Suyûtî’nin eserinde İbn Abbas’tan rivayetle yer alır.¹⁴ Sûrenin 85. âyetinin ise Cuhfe’de, hicret esnasında indiği rivâyet edilir.¹⁵ Dolayısıyla bu âyet seferî âyetlerdendir.¹⁶ Bu nedenle ne Mekkî ne de Medenî sayılmaktadır.

1.3. Sûrenin Mushaf ve Nüzûl Sırası

Resmî sıralamada 28. sûre olan Kasas sûresi Neml sûresinden sonra Ankebût sûresinden önce bulunur. Ancak nüzûl sırasına göre bazı kaynaklarda 45.,¹⁷ 47., 48. sûre¹⁸, bazılarında ise 49. sûre olarak yer alır.¹⁹ İttifakla 88 âyetten oluşan²⁰ Kasas sûresinin nüzul sırası Neml ve İsrâ sûreleri arasındadır.²¹ İslâmî kaynaklarda Kasas sûresinin nüzul sırası değişiklik göstermesine rağmen

¹⁰ İdris Şengül, *Kur’ân Kıssaları Üzerine*, (İzmir: Işık Yayınları, 1994), 46; Şehmus Demir, *Mitoloji, Kur’ân Kıssaları ve Tarihi Gerçeklik*, (İstanbul: Beyan Yayınları, 2003), 73.

¹¹ Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, thk. Abdullâh Mahmûd Şehhâte, (Beyrut: Muessesetu’t-Târîhi’l-Arabî, 2002), 3/333; Ebû Abdillâh Muhammed el-Kurtubî, *el-Câmi’u li Ahkâmî’l-Kur’ân*, (Kahire: Dâru’l-Kâtibi’l-Arabiyye, 1967), 3/264; Ebu’l-Ferac İbnu’l-Cevzî, *Zâdu’l-Mesîr fî İlmi’t-Tefsîr*, (Beyrut, Dâru’l-Kutubu’l-İlmiyye, 2002), 5/91; Burhâneddîn İbrâhim b. Umer el-Bikâî, *Mesâidu’n-Nazar li’l-İşrâf alâ Makâsidi’s-Suver*, thk. Abdu’s-Semî Muhammed Ahmed Haseneyn, (Riyad: Mektebetu’l-Maârif, 1987), 2/336.

¹² Mukâtil, *Tefsîr*, 3/334.

¹³ Kurtubî, *el-Câmi’*, 13/247.

¹⁴ Suyûtî, *el-İtkân*, 52.

¹⁵ Mukâtil, *Tefsîr*, 3/334; İbnu’l-Cevzî, *Zâdu’l-Mesîr*, 5/91; Muhammed b. Yusuf Ebû Hayyân, *el-Bahru’l-Muhît*, (Beyrut: Dâru’l-Fikr, 1992), 8/285; Bikâî, *Mesâidu’n-Nazar*, 2/336; Suyûtî, *el-İtkân*, 52; Mahmûd b. Abdillâh el-Âlûsî, *Rûhu’l-Meânî fî Tefsîri’l-Kur’ânî’l-Azîm ve’s-Seb’i’l-Mesânî*, (Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 2001) 7/251.

¹⁶ Suyûtî, *el-İtkân*, 63.

¹⁷ İzzet Derveze, *et-Tefsîru’l-Hadîs*, çev. Ahmet Çelen - Mehmet Çelen - Ekrem Demir - Ali Arslan, (İstanbul: Ekin Yayınları, 1998), 2/283.

¹⁸ Ayrıntılı bilgi için bk. Esra Gözeler, *Kur’ân Âyetlerinin Tarihlendirilmesi*, (İstanbul: Kuramer Yayınları, 2016), 101.

¹⁹ Ateş, *Yüce Kur’ân’ın Çağdaş Tefsîri*, 283.

²⁰ Mukâtil, *Tefsîr*, 3/334; Kurtubî, *el-Câmi’*, 13/247; Bikâî, *Mesâidu’n-Nazar*, 2/336; Âlûsî, *Rûhu’l-Meânî*, 7/251.

²¹ Ebu’l-Kâsım Mahmûd ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf an Hakâiki’t-Tenzîl ve Uyûni’l-Ekâvîl fî Vucûhi’t-Te’vîl*, thk. Âdil Ahmed Abdu’l-Mevcûd - Ali Muhammed Muavved, (Riyad: Mektebetu’l-Ubeykân, 1998), 4/481; Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, (İstanbul: Matbaai Ebu’z-Ziya, 1935) 5/3715.

kendisinden önceki iki sûre olan Şuarâ ile Neml ve kendisinden sonraki İsrâ sûresi sıralamada aynı kalmaktadır. Resmi sıralamada da Kasas sûresinden önce Şuarâ ve Neml sûresi bulunmaktadır. Bu üç sûrenin birbiri ardına nâzil olduğu İbn Abbâs'tan ve Câbir b. Zeyd'den rivayet edilmiştir.²² Bu sûreler başlangıçlarında bulunan (طس) ve (طس-م) harflerinden dolayı “Tavâsîn” adı ile anılır.

1.4. Sûre Tasnifi

Sûreler uzunlukları bakımından Tivâl, Miûn, Mesânî ve Mufasssal olarak dört ana bölüme ayrılır. Kasas sûresi “mesânî” diye tabir edilen âyet sayısı yüzden az olan sûrelerdendir.²³ Ancak Said Havva Kasas sûresini miûn sûreler grubuna dâhil eder.

1.5. Sûre Başı-Sûre Sonu

Kasas sûresi hurûf-u mukattaa ile başlayan 29 sûreden²⁴ biridir. Bu harfler 14 tanedir ve 13 farklı şekilde²⁵ görülür.²⁶ Hurûf-u mukattaa'nın bu şekli (طسم) yalnızca Kasas ve Şuarâ sûrelerinde bulunmaktadır.

İslâm'ın ilk dönemlerinden itibaren bu harflerin manası ile ilgilenen âlimlerin bir kısmı bunları Kur'ân'ın sırlarından saymakta ve anlamının bilinemeyeceğini söylemektedir. Bazıları ise Kur'ân'ın insanların anlamaları için gönderildiğini ve dolayısıyla bu harflerin de anlaşılabilir olduğunu iddia eder. Ancak bu harflerin anlamı ile ilgili olarak Hz. Peygamber'den açık bir haber gelmemiştir.²⁷

Hurûf-u mukattaa ile başlayan Kasas sûresi Allah'ı tazim ile sona ermektedir:

وَلَا تَدْعُ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ إِلَّا وَجْهَهُ لَهُ الْحُكْمُ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ

²² Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, 4/153.

²³ Suyûtî, *el-İtkân*, 169.

Diğer mesânî sûreler: el-Ahzâb, el-Hac, en-Neml, Nûr, el-Enfâl, Meryem, el-Ankebût, er-Rûm, Yâsin, el-Furkan, el-Hicr, er-Ra'd, Sebe', Fâtır, İbrahim, Sâd, Muhammed, Lokman, ez-Zümer, el-Mü'min, ez-Zuhuruf, es-Secde, eş-Şûrâ, el-Ahkâf, el-Câsiye, ed-Duhân, el-Fetih, el-Haşr, es-Secde, et-Talak, en-Nûn, el-Kalem, el-Hucurât, el-Mülk, et-Tegâbûn, el-Münâfikûn, el-Cum'a, es-Sâf, el-Cin, Nûh, el-Mücâdele, el-Mümtehine, et-Tahrim sûreleridir.

²⁴ Bu sûreler; el-Bakara, el-Âl-i İmrân, el-A'râf, Yûnus, el-Hûd, Yûsuf, er-Râ'd, İbrahim, el-Hicr, Meryem, Tâ-Hâ, eş-Şuarâ, en-Neml, el-Kasas, el-Ankebût, er-Rûm, Lokmân, es-Secde, Yâsin, Sâd, el-Mü'min, Fussilet, eş-Şûrâ, ez-Zuhuruf, ed-Duhân, el-Câsiye, el-Ahkâf, Kâf, el-Kalem.

²⁵ الم، المص، الر، المر، كهيعص، طه، طس، يس، ص، حم، ق، ن

²⁶ İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü* (Ankara: T.D.V.Y., 2008), 135; Muhsin Demirci, *Tefsir Usûlü ve Tarihi* (İstanbul: M.Ü.İ.F.V.Y., 1998), 142.

²⁷ Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, 136-137. Hurûf-u mukattaa'nın yorumu ile ilgili rivâyetler için bk. Suyûtî, *el-İtkân*, 702-704.

“Sen Allah ile beraber başka ilâha ibadet etme. O’ndan başka hiçbir ilâh yoktur. O’nun zâtından başka her şey yok olacaktır. Hüküm yalnızca O’nundur ve kesinlikle O’na döndürüleceksiniz.”²⁸

1.6. Nüzûl Sebebi-Nüzûl Ortamı

Sûrenin 51, 52, 56, 57, 61 ve 85. âyetleri hakkında nüzûl sebebi olarak rivayetler nakledilmiştir. Bunlar çalışmamızın ikinci bölümünde âyetler incelenirken yeri geldikçe aktarılacaktır. Ancak sûrenin nüzûl zamanını ve ortamını burada izah edebilmek adına yukarıda saydığımız 56. ve 85. âyetler hakkında bu kısımda da açıklama yapma gereği duyduk.

إِنَّكَ لَا تَهْدِي مَنْ أَحْبَبْتَ وَلَكِنَّ اللَّهَ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ وَهُوَ أَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ

“Şüphesiz sen sevdiğin kimseyi doğru yola iletemezsin. Fakat Allah, dilediği kimseyi doğru yola erdirtir. O, doğru yola gelecekleri daha iyi bilir.”²⁹

Abdullah b. Abbâs’tan 56. âyetin Hz. Peygamber’in amcası Ebû Tâlib hakkında indirildiği nakledilmektedir. Zeccâc da bu konuda Müslümanların fikir birliğinde olduğunu bildirmiştir.³⁰

إِنَّ الَّذِي فَرَضَ عَلَيْكَ الْقُرْآنَ لَرَادُّكَ إِلَىٰ مَعَادٍ قُلْ رَبِّي أَعْلَمُ مَنْ جَاءَ بِالْهُدَىٰ وَمَنْ هُوَ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ

“Kur’ân’ı sana farz kılan Allah şüphesiz seni dönülecek bir yere döndürecektir. De ki: Rabbim hidayetle geleni ve apaçık bir sapıklık içinde olanı daha iyi bilir.”³¹

Dahhâk’tan nakledilen bir rivayete göre Hz. Peygamber Medine’ye hicreti esnasında takip edilme korkusu ile yolunu değiştirmiş ve kendisini güvende hissettiği zaman da normal yola dönmüştür. Cuhfe’de konakladığı sırada Mekke yolunu görünce oraya özlem duymuştur. Cebrâil Hz. Peygamber’e “Şehrini, doğduğun yeri özledin mi?” diye sormuş Hz. Peygamber de “Evet” diye cevaplamıştır. Bunun üzerine Cebrâil “Allah Kur’ân’ı sana farz kılan, şüphesiz seni dönülecek bir yere döndürecektir, buyuruyor” demiştir.³² Buna göre 85. âyet Cuhfe’de Hicret esnasında nâzil olmuştur.

²⁸ Kur’ân-ı Kerîm Meâli, çev. Halil Altuntaş – Muzaffer Şahin (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2012), el-Kasas 28/88.

²⁹ el-Kasas 28/56.

³⁰ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 4/514; Kurtubî, *el-Câmi*, 13/299; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, 20/147; Saîd Havva, *el-Esâs fi’t-Tefsîr*, 7/4100.

³¹ el-Kasas 28/85.

³² Mukâtil, *Tefsîr*, 3/359; Beydâvî, *Envâru’t-Tenzîl*, 3/134; Bagavî, *Meâlimu’t-Tenzîl*, 3/394; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 4/530; Kurtubî, *el-Câmi*, 13/321; İbn Kesîr, *Tefsîr*, 6/44; Bîkâî, *Nazmu’d-Durer*, 5/530; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, 20/193.

Yapılan çalışmalar sûrenin nüzul zamanı ve nüzul ortamı ile ilgili olarak bazı bilgiler vermektedir. Ömer Rıza Doğrul Mekkî sûreleri üç döneme ayırmakta ve Kasas sûresinin nüzûlünün Mekke devrinin son üç yılına (620-622 yılları) denk geldiğini ileri sürmektedir. Mevdûdî Mekkî sûreleri dört döneme ayırmakta ve sûrenin üçüncü döneme denk gelen Hz. Peygamber'in nübüvvetinin 5. ve 10. yılları arasında (614-619 yılları) Hz. Hatice'nin ve Ebû Tâlib'in vefatına kadar devam eden sürede nâzil olduğunu belirtmektedir. Bu dönem Müslümanlara yapılan işkencelerin arttığı ve birçoğunun Habeşistan'a hicret etmek zorunda bırakıldığı dönemdir.

Muhammed Âbid el-Câbirî Mekke dönemi sûrelerini altı kısma ayırmakta ve Kasas sûresi de bu tasnife göre üçüncü aşama olan “Şirk Eleştirisi” bölümüne (614-615 yılları) denk gelmektedir. Abdulmuteâl es-Saîdî Mekke döneminde nâzil olan sûreleri üç kısımda incelemiş ve buna göre Kasas sûresi “Habeşistan'a Hicretten İsrâ Olayına Kadar Olan Aşama” adı verilen ikinci bölümde yer almaktadır. Bu dönem 615-620 yılları arasına tekâbül etmektedir.³³

1.7.Tenâsüb

Bu başlık altında sûrenin ilk kısmı ile sonu arasındaki münasebetine değinilecektir. Ayrıca bir önceki sûrenin sonu ve sonrasındaki sûrenin başı ile ilgili münasebeti ele alınacaktır. Sûrenin âyet grupları arasındaki münasebete çalışmamızın yorum bölümünde yer verilecektir.

1.7.1. Sûrenin Başı ve Sonu Arasındaki Münasebet

17. âyette yer alan Hz. Mûsâ'nın söylemiş olduğu “*Rabbim! Bana verdiğin nimetle asla suçlulara arka çıkmayacağım*”³⁴ ifadesi ve sûrenin 86. âyetindeki Allah'ın Hz. Peygamber'e hitaben buyurduğu “*Öyleyse kâfirlere sakın arka çıkma*”³⁵ ifadesi birbiriyle ilişkilidir.³⁶

Sûrede “*Mûsâ, Katından kimin hidayet getirdiğini ve bu yurdun güzel sonucunun kimin olacağını Rabbim daha iyi bilir. Doğrusu zalimler kurtuluşa eremezler dedi*”³⁷ âyetinde Hz. Mûsâ'nın vatanından hicret etmesi ve yine oraya dönüşü ile “*Kur'ân'ı sana farz kılan Allah, şüphesiz seni dönülecek bir yere*

³³ Burhan Çonkor, “Sûrelerin Belirli Dönemlere ve Olaylara İzâfesi”, *Dini Araştırmalar Dergisi* 19/48 (06/2016), 129-152.

³⁴ el-Kasas 28/17.

³⁵ el-Kasas 28/86.

³⁶ Zerkeşî, *el-Burhân fî 'Ulûmi'l-Kur'ân*, 2/272; Celâleddîn es-Suyûtî, *Marâsidü'l-Matâli' fî Tenâsubi'l-Makâti' ve'l-Matâli'*. (Erişim 30 Temmuz 2022).

³⁷ el-Kasas 28/37.

döndürecektir. De ki Rabbim hidayetle geleni ve apaçık bir sapıklık içinde olanı daha iyi bilir”³⁸ âyetinde Hz. Peygamber’in Mekke’den hicreti ve tekrar oraya dönüşü ilişkilendirilmiştir.³⁹ Zerkeşî de 85. âyetin Mekke’ye dönüş vaadi içerdiğini belirtir.⁴⁰

1.7.2. Sûrenin Başı ve Önceki Sûrenin Sonu Arasındaki Münasebet

Neml sûresinin sonunda “وَقُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ سَيُرِيكُمْ آيَاتِهِ فَتَعْرِفُونَهَا وَمَا رَبُّكَ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ” *“De ki hamd Allah’a mahsustur. O âyetlerini size gösterecek, siz de onları görüp tanıyacaksınız”*⁴¹ buyrulur. Kasas sûresi ise hurûf-u mukattaadan sonra “تِلْكَ” *“Bunlar apaçık Kitabın âyetleridir”*⁴² ifadesi ile başlamaktadır.

Bikâî Nûr sûresi 55. âyette yer alan ifadenin Kasas sûresinin giriş kısmı ve Neml sûresinin son kısmı ile olan bağlantısına özet niteliğinde olduğunu belirtir:⁴³

وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنكُمْ وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَيَسْتَخْلِفَنَّهُمْ فِي الْأَرْضِ كَمَا اسْتَخْلَفَ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ
*“Allah içinizden iman edip de salih ameller işleyenlere kendilerinden önce geçenleri egemen kıldığı gibi onları da yeryüzünde mutlaka egemen kılacağına... dair vaadde bulunmuştur”*⁴⁴

Neml sûresinin 91. âyetinde yer alan “إِنَّمَا أُمِرْتُ أَنْ أَعْبُدَ رَبَّ هَذِهِ الْبَلَدِ الَّذِي حَرَّمَهَا” *“Bana ancak bu beldenin onu mukaddes kılan ve her şey kendisine ait olan Rabbine kulluk yapmam emredildi”* ifadesi Kasas sûresinin 5. âyetinde vurgulanan mülkün Allah’a ait olduğu ve istediğine verebileceği ifadesi ile bağlantılıdır. Bikâî Neml sûresindeki bu ifadenin Mekke’nin fethine işaret ettiğini belirtmiştir.⁴⁵

1.7.3. Sûrenin Sonu ve Sonraki Sûrenin Başı Arasındaki Münasebet

Bikâî Ankebût sûresinin amacının Kasas sûresinin son bölümü ile aynı olduğunu söyler. Bu amaç Allah’tan başkasına ibadet etmeden iyiliği emredip kötülükten sakındırmak, Allah’a dua edip hamd etmektir.⁴⁶ Kasas sûresi herkesin yaptığının karşılığını göreceğini, Allah’ın gizli olanı bildiğini ve Onun dışındaki

³⁸ el-Kasas 28/85.

³⁹ Suyûtî, *Marâsîdu’l-Matâli*. (Erişim 30 Temmuz 2022).

⁴⁰ Zerkeşî, *el-Burhân*, 2/272.

⁴¹ en-Neml 27/93.

⁴² el-Kasas 28/2.

⁴³ Burhâneddîn İbrâhim b. Umer el-Bikâî, *Nazmu’d-Durer fî Tenâsubi’l-Âyât ve’s-Suver*, (Beyrut: Dâru’l-Kutubu’l-İlmiyye, 2020), 5/462.

⁴⁴ Nûr 23/55.

⁴⁵ Bikâî, *Nazmu’d-Durer*, 5/462.

⁴⁶ Bikâî, *Nazmu’d-Durer*, 5/533.

her şeyin yok olacağını bildirerek sona ermektedir.⁴⁷ Ankebût sûresinde ise başlangıçtaki “الم” hurûf-u mukattaa harflerinden sonra “أَحْسِبَ النَّاسَ أَنْ يُلْزَمُوا أَنْ يَقُولُوا ‘‘آمَنَّا وَهُمْ لَا يُفْتَنُونَ’’ *‘İnsanlar ‘inandık’ demekle bırakılacaklarını ve imtihan edilmeyeceklerini mi zannederler’’* buyrulmaktadır.⁴⁸ Râzî Kasas sûresinin 85. âyeti ile Mekke’nin fethini müjdelenince bazı kimselerin savaşın zorluklarından hoşlanmadıklarını ve Ankebût sûresinin 2. âyetinin bu konuyla ilişkili olduğunu söyler.⁴⁹ Bikâî de bu görüştedir.⁵⁰ Nitekim sûrede yer alan “وَمَنْ جَاهَدَ فَإِنَّمَا يُجَاهِدُ لِنَفْسِهِ” “İn her kim cihat ederse ancak kendisi için cihat etmiş olur. Şüphesiz Allah âlemlere muhtaç değildir”⁵¹ âyeti bu görüşü güçlendirmektedir.⁵²

1.8. Sûrenin Ana Konusu

Kasas sûresi diğer Mekkî sûrelerde de yer alan tevhit, nübüvvet, kıyamet ve ahiret inancı gibi konulardan bahsetmektedir. Bikâî’ye göre sûrenin maksadı Allah’a karşı tevazudur.⁵³ Mevdûdî Kasas sûresinin ana fikrinin Hz. Peygamber’in nübüvveti karşısında artan şüphe ve itirazların giderilmesi ve ona inanmamak için öne sürülen nedenlerin geçersiz kılınması olduğunu bildirmektedir.⁵⁴

Said Havva, Tâ-Sîn ile başlayan Şuarâ, Neml ve Kasas sûrelerinin mihverinin Bakara sûresinde yer alan “İşte bunlar Allah’ın âyetleridir. Onları sana hak ile okuyoruz. Şüphesiz ki sen gönderilmiş peygamberlerdensin”⁵⁵ âyeti olduğunu söylemektedir.⁵⁶

Kasas sûresinin neredeyse yarısına tekâbül eden Hz. Mûsâ ve Firavun kıssasının Hz. Peygamberin nübüvvetinin ispatı için zikredildiği açıktır. Ayrıca Hz. Peygamber’e hitaben 44, 45 ve 46. âyetlerde yer alan “Mûsâ’ya o emri verdiğimiz zaman sen (vadinin) batı tarafında değildin”; “Medyen halkı arasında yaşıyor da değildin”, “Yine biz Mûsâ’ya seslendiğimiz zaman Tûr’un yan tarafında da değildin” ifadeleri sûrede nübüvvetin ispatı konusunu ön plana çıkarmaktadır.

⁴⁷ Bikâî, *Nazmu’d-Durer*, 5/533.

⁴⁸ el- Ankebût 29/2.

⁴⁹ Fahrüddîn er-Râzî, *Tefsîr-i Kebîr*, çev. Suat Yıldırım - Lütfullah Cebeci - Sadık Kılıç - Sadık Doğru, (Ankara: Akçağ Yayınları, 1994), 17/581-582.

⁵⁰ Bikâî, *Nazmu’d-Durer*, 5/535.

⁵¹ el-Ankebût 29/6.

⁵² Bikâî, *Nazmu’d-Durer*, 5/535.

⁵³ Bikâî, *Nazmu’d-Durer*, 5/460.

⁵⁴ Mevdûdî, *Tefhîmu’l-Kur’ân*, 4/154.

⁵⁵ el-Bakara 2/252.

⁵⁶ Saîd Havva, *el-Esâs fi’t-Tefsîr*, (Beyrut: Dâru’s-Selâm, 1985), 7/4056-4057.

Said Havva'ya göre Kasas sûresinin başlangıcı ile mihverinin arasındaki benzerlik şu şekildedir: Mihverde yer alan “İşte bunlar Allah'ın âyetleridir” bölümü, sûrenin “Bunlar apaçık Kitabın âyetleridir” bölümüne tekâbül etmektedir. Yine mihverdeki “onları sana hak ile okuyoruz” ifadesi, sûrenin “Sana Mûsâ ile Firavun'un haberlerinden bir kısmını inanan bir kavim için hak ile okuyacağız” bölümüne karşılık gelmektedir.⁵⁷

Sûrenin 7. âyetinde yer alan “Şüphesiz biz onu sana döndürecek ve onu peygamberlerden kılacağız” cümlesi ise mihverdeki “Şüphesiz sen gönderilmiş peygamberlerdensin” ifadesi ile ilişkilidir. Sûrenin 45. âyetinde yer alan “...âyetlerimizi onlardan okuyup öğreniyor da değildin. Fakat biz (bu haberi) göndereniz” sözünün, mihverde yer alan “Onları sana hak ile okuyoruz. Şüphesiz ki sen gönderilmiş peygamberlerdensin” ifadesi ile ilgisi bulunmaktadır.⁵⁸

Sûrede Hz. Peygamber'in nübüvvetinin ispatı konusundan sonra dikkati çeken bir diğer konu tevhitir. Bu konu ile ilgili olarak 62. ve 74. âyetlerin sûrede iki kez tekrar edilmesi bunu düşündürmektedir:

وَيَوْمَ يُنَادِيهِمْ فَيَقُولُ أَيْنَ شُرَكَائِيَ الَّذِينَ كُنْتُمْ تَزْعُمُونَ

Allah'ın onlara seslenerek “Hani benim var olduğunu iddia ettiğiniz ortaklarım?” nerede diyeceği günü hatırla!⁵⁹

Sûrenin yukarıda bahsedilen konularının arka planında bulunan ve tüm sûreyi kapsayan ana konusunun Hamîduddîn el-Ferâhî'nin de söylediği gibi “müminlere başarı ve Allah'ın zafer vaadi”⁶⁰ olması da muhtemeldir. Hz. Mûsâ ve Firavun kıssasının giriş bölümünde “İman eden bir kavim için Mûsâ ile Firavun'un haberlerinden bir kısmını sana gerçek olarak anlatacağız” buyrulmaktadır.⁶¹ Söz konusu kıssada korku duygusu hâkimdir. Kıssanın imân eden bir kavim için anlatılacak olmasının sebeplerinden biri de inananların hissettikleri korkunun giderilmesi amacıyla sonunda ulaşacakları zaferin vaat edilmesi olabilir. Nitekim sûrenin kıssa içerisinde yer alan 35. âyetinde Hz. Mûsâ'ya hitaben “Siz ve size uyanlar, galip gelecek onlardır” buyrulmuştur.

⁵⁷ Saîd Havva, *el-Esâs fi't-Tefsîr*, 7/4056-4057.

⁵⁸ Saîd Havva, *el-Esâs fi't-Tefsîr*, 7/4056-4057.

⁵⁹ el-Kasas 28/62, 74.

⁶⁰ Orhan Güvel, *Hamîduddîn el-Ferâhî ve Kur'an'ı Yorumlama Metodu*, (İstanbul: Kuramer Yayınları, 2020), 351.

⁶¹ el-Kasas 28/3.

1.9. Sûrenin Fazileti

Hız. Peygamber “Kasas sûresini okuyana, Hız. Mûsâ’yı tasdik edenler ve yalanlayanlar sayısınca ecir vardır” buyurmuş ve şöyle devam etmiştir: “Kıyâmet günü, göklerde ve yerde o kişinin ‘Onun zâtından başka her şey yok olacaktır. Hüküm yalnızca Onundur ve kesinlikle Ona döndürüleceksiniz’⁶² âyetine sâdık olduğuna şahitlik etmeyen melek kalmaz.”⁶³

1.10. Kasas Sûresi ile İlgili Halk Arasındaki İnançlar ve Yansımaları

Kasas sûresi hakkında halk arasındaki en yaygın inanç sûrenin 24. âyetindeki “*Rabbim bana indireceğin her hayra muhtacım*”⁶⁴ duası ile ilgilidir. Sûrenin söz konusu âyetini okuyan kimsenin kısmetinin açılacağına ve hayırlı bir evlilik yapacağına dair söylemler bulunmaktadır. Ayrıca Kasas sûresini yedi kez okuyan kimsenin büyük bir düşmandan ve kazadan emin kılınacağı, sûrenin azap ve esaretten kurtulmak için okunabileceği, karın ya da karaciğer hastalıkları için 22-28. âyetlerinin okunmasının şifa getireceği, 23-25. âyetlerinin zulmünden korkulan bir kişinin yüzüne karşı okunursa onun şerrinden emin olunacağı söylenmektedir.⁶⁵

Bir kimse kameri bir ayın ilk Perşembe gününden başlamak suretiyle üç gün oruç tuttuktan sonra 51-55 arasındaki âyetleri bir cam kaba yazarak içine zemzem koyar ve sabahları açken içerse o kişinin öğrendiklerini unutmayacağı söylenmektedir. Yalancı şahitlerin kötülüğünden emin olmak isteyen kimsenin sûrenin 68-70 arasındaki âyetlerini devamlı okumak suretiyle üzerinde taşırsa korunacağı bildirilmektedir. Ayrıca sûreyi okuyan kimseye kıyamet günü sûrenin sonundaki âyetleri tasdik ettiğine dair şahitlik edileceği belirtilmektedir.⁶⁶

1.11. Kasas Sûresinin Dil ve Üslûp Özellikleri

Kasas sûresi birinci âyette yer alan hurûf-u mukattaa (طسم) ve ikinci âyet dışında üç bölümden oluşmaktadır. Hız. Mûsâ ve Firavun kıssası (3-42. âyetler), Hız. Peygamber’e hitap (43-82. âyetler) ve sonuç bölümüdür (83-88. âyetler).

Hız. Peygamber’e hitap bölümüne giriş 43. âyetle başlamakta ve 75. âyetle son bulmaktadır. Kârûn kıssası anlatıldıktan sonra 83-88. âyetleri içeren sonuç

⁶² el-Kasas 28/88.

⁶³ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 4/531.

⁶⁴ el-Kasas 28/24.

⁶⁵ İslamda.org, “Kasas Sûresinin Fazileti” (Erişim 30 Temmuz 2022).

⁶⁶ İslamda.org, “Kasas Sûresinin Fazileti”.

bölümünde tekrar Hz. Peygamber'e hitap yer almaktadır. Hz. Peygamber'e yapılan bu hitaplarda kıssaların yaşanmışlığını kanıtlama amacı görülmektedir.

Sûrede Hz. Mûsâ ve Firavun kıssası özelinde korku duygusunun yoğun olarak işlenişine şahit olmaktadır. Firavun'un öldürülme ve saltanatının elinden alınma korkusu, Hz. Mûsâ'nın annesinin yavrusu ile ilgili gönlünde yer eden korku, Hz. Mûsa'nın yaşadığı olaylardan dolayı hissettiği korkular; Kıptîyi yanlışlıkla öldürdükten sonra yakalanma korkusu hissedip Medyen'e kaçması, Tûr dağında elindeki asa yılanı dönüştüğünde duyduğu korku hissi örnek olarak verilebilir. Kıssanın haricinde ise Kureyşliler iman etmeleri halinde yerlerinden çıkarılma korkusu yaşamaktadırlar.

1.11.1. Sûrede İstifham

Kasas sûresinde “أ،أَيْنَ، ماذا، هل” olmak üzere dört farklı istifham edatı bulunmaktadır. Aşağıda bu edatların geçtiği âyetler tablo halinde verilmektedir.

Kasas sûresinde toplam 12 âyette soru edatı bulunmaktadır. Birer defa “هَلْ” ve “مَآذًا” edatları, 2 defa “أَيْنَ” ve 8 defa da “أ” edatı ile soru sorulmuştur. Söz konusu edatlar Hz. Mûsâ ve Firavun kıssasında 2 kez yer almaktadır. Bunlardan ilki sûrede “هَلْ” edatının kullanıldığı tek soru olan Hz. Mûsâ'nın kız kardeşinin Firavun ailesine “*Size onun bakımını sizin adınıza üstlenecek ona içtenlik ve şefkatle davranacak bir aile göstereyim mi*”⁶⁷ ifadesidir. Kıssadaki ikinci soru ise Hz. Mûsâ'ya “*Ey Mûsâ! Dün birini öldürdüğün gibi beni de öldürmek mi istiyorsun*”⁶⁸ diyen İsrailinin ifadesidir. Diğer soru edatları Allah'ın inkârcılara yönelttiği ifadelerde yer almaktadır.

---

⁶⁷ el-Kasas 28/12.

⁶⁸ el-Kasas 28/19.

Tablo 1: Kasas Sûresinde Yer Alan İstifham Edatları

هَلْ	وَحَرَمْنَا عَلَيْهِ الْمَرَاصِعَ مِنْ قَبْلُ فَقَالَتْ هَلْ أَدُلُّكُمْ عَلَىٰ أَهْلِ بَيْتٍ يَكْفُلُونَهُ لَكُمْ وَهُمْ لَهُ (١٢) نَاصِحُونَ
أَ	فَلَمَّا أَنْ أَرَادَ أَنْ يَبْطِشَ بِالَّذِي هُوَ عَدُوٌّ لَهُمَا قَالَا يَا مُوسَىٰ إِمَّا تُرِيدُ أَنْ تَقْتُلَنِي كَمَا قَتَلْتَ نَفْسًا بِالْأَمْسِ إِن تُرِيدُ إِلَّا أَنْ تَكُونَ جَبَّارًا فِي الْأَرْضِ وَمَا تُرِيدُ أَنْ تَكُونَ مِنَ الْمُصْلِحِينَ (١٩)
	فَلَمَّا جَاءَهُمُ الْحَقُّ مِنْ عِنْدِنَا قَالُوا لَوْلَا أُوتِيَ مِثْلَ مَا أُوتِيَ مُوسَىٰ إِمَّا وَلَمْ يَكْفُرُوا بِمَا أُوتِيَ مُوسَىٰ مِنْ قَبْلُ قَالُوا سِحْرَانِ تَظَاهَرَا وَقَالُوا إِنَّا بِكُلِّ كَافِرُونَ (٤٨)
	وَقَالُوا إِن تَتَّبِعِ الْهْدَىٰ مَعَكَ نُنْخِطِفُ مِنْ أََرْضِنَا أَوْ لَمْ تُمَكِّنْ لَهُمْ حَرَمًا آمِنًا يُجَبَىٰ إِلَيْهِ ثَمَرَاتُ (٥٧) كُلِّ شَيْءٍ رِزْقًا مِنْ لَدُنَّا وَلَكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ
	وَمَا أُوتِيتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَمَتَاعُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَزِينَتُهَا وَمَا عِنْدَ اللَّهِ خَيْرٌ وَأَبْقَىٰ إِمَّا فَلَا تَعْقِلُونَ (٦٠)
	إِمَّا فَمَنْ وَعَدْنَاهُ وَعْدًا حَسَنًا فَهُوَ لَاقِيهِ كَمَنْ مَتَّعْنَاهُ مَتَاعَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا ثُمَّ هُوَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مِنَ (٦١) الْمُخْضَرِينَ
	قُلْ إِمَّا رَأَيْتُمْ إِنْ جَعَلَ اللَّهُ عَلَيْكُمُ اللَّيْلَ سَرْمَدًا إِلَىٰ يَوْمِ الْقِيَامَةِ مَنْ إِلَهٌ غَيْرُ اللَّهِ يَأْتِيكُمْ بِضِيََاءٍ أ (٧١) فَلَا تَسْمَعُونَ
	قُلْ إِمَّا رَأَيْتُمْ إِنْ جَعَلَ اللَّهُ عَلَيْكُمُ النَّهَارَ سَرْمَدًا إِلَىٰ يَوْمِ الْقِيَامَةِ مَنْ إِلَهٌ غَيْرُ اللَّهِ يَأْتِيكُمْ بِلَيْلٍ تَسْكُنُونَ فِيهِ إِمَّا فَلَا تُبْصِرُونَ (٧٢)
	قَالَ إِنَّمَا أُوتِيتُهُ عَلَىٰ عِلْمٍ عِنْدِي إِمَّا وَلَمْ يَعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ قَدْ أَهْلَكَ مِنْ قَبْلِهِ مِنَ الْقُرُونِ مَنْ هُوَ أَشَدُّ قُوَّةً وَأَكْثَرُ جَمْعًا وَلَا يُسْأَلُ عَنْ ذُنُوبِهِمُ الْمُجْرِمُونَ (٧٨)
مَاذَا	وَيَوْمَ يُنَادِيهِمْ فَيَقُولُ مَاذَا أَجَبْتُمُ الْمُرْسَلِينَ (٦٥)
أَيْنَ	وَيَوْمَ يُنَادِيهِمْ فَيَقُولُ أَيْنَ شُرَكَائِيَ الَّذِينَ كُنْتُمْ تَزْعُمُونَ (٦٢)
	وَيَوْمَ يُنَادِيهِمْ فَيَقُولُ أَيْنَ شُرَكَائِيَ الَّذِينَ كُنْتُمْ تَزْعُمُونَ (٧٤)

1.11.2. Sûrede Fasıla

Sûrede م (mîm), ل (lâm), ر (ra) ve ن (nûn) olmak üzere dört farklı fâsıla yer almaktadır. Sûredeki fâsılalar:

1, 16, 79. âyetlerde م (mîm): طسم/الرَّجِيمُ/عَظِيمٍ

22, 28. âyetlerde ل (lâm): السَّبِيلِ / وَكِيلٌ

23, 24. âyetlerde ر (ra): كَبِيرٌ / فَفِيرٌ

Sûredeki âyetlerden 7 tanesi ن (nûn) haricinde bir fasıla ile sona ermektedir. Diğer âyetlerde ise Kur'ân'da en fazla bulunan ن (nûn) fasıla harfidir.

Sûrede yer alan fasılalar için bir başlık açıp incelemekteki amacımız söz konusu fasılların farklı kıssaların anlatımı esnasında ya da sûredeki konu geçişlerinde değişip değişmediklerinin tespitini yapmaktır.

Hiz. Mûsâ ve Firavun kıssasının anlatıldığı 3-43.âyetlerde fasıla değişikliği şu şekildedir:

3-15 arasındaki âyetlerde ن (nûn)

16. âyette م (mîm)

17-21 arasındaki âyetlerde ن (nûn)

22. âyette ل (lâm)

23. ve 24. âyetlerde ر (ra)

25-27 arasındaki âyetlerde ن (nûn)

28. âyette ل (lâm)

29-42 âyetleri arasında ن (nûn).

Bu bilgilerden yola çıkarak sûrede fasılalar yoluyla Hiz. Mûsâ ve Firavun kıssasının bir belirginlik kazandığını söylemek mümkün görünmemektedir. Çünkü kıssa ن (nûn) fasılası ile başlamaktadır ve aynı fasıla ile bitmektedir. Diğer bölümün başlangıcı olan 43. âyetin de fasılası ن (nûn)'dur.

Kıssanın kendi içerisindeki bölümlerini ele alacak olursak giriş bölümünün başlangıcı olan 3. âyetin fasılası ن (nûn) harfidir. Hiz. Mûsâ'nın bebeklik ve gençlik dönemiyle ilgili olayların anlatıldığı bu 3 bölümün son âyeti olan 22. âyet ل (lâm) fasılası ile bitmektedir.

23. âyet ile başlayan Hiz. Mûsâ'nın Medyen'e yolculuğunun ve orada başına gelen olayların anlatıldığı bölümde fasıla ر (ra)'ya dönüşmekte ve bu bölüm sûrede ل (lâm) fasılasının bulunduğu iki âyetten biri olan 28. âyet ile son bulmaktadır.

43-78 arasındaki âyetler ن (nûn) fasılası ile devam etmektedir. Kârun kıssasının bulunduğu 76-82 âyetleri arasında yalnızca 79. âyetle fasıla م (mîm)'e dönüşmektedir. 83-88 arasındaki âyetlerde ise yine ن (nûn) fasılası yer almaktadır. Sonuç olarak incelediğimiz kadarıyla Kasas sûresinde 7 âyetle bulunan farklı fasıla geçişlerinin kıssa anlatımına ve konu geçişlerine güçlü bir belirginlik kazandırmadığını görmekteyiz.

Bu konuyla ilgili dikkatimizi çeken bir husus da Hz. Mûsâ'nın dualarının yer aldığı 4 âyetin fasılalarının sûrede geçen 4 farklı fasılayı ayrı ayrı barındırmakta olduğudur. Sûredeki fasılların yer aldığı tablo Ekler bölümünde verilmiştir.

1.11.3. Sûrede Esmâ-i Hüsnâ

Kasas sûresi 16. âyetle el-Gafûr ve er-Rahîm, 28. âyetle Vekîl ve 58. âyetle el-Vâris olmak üzere Allah'ın isimlerinden dört tanesi bulunmaktadır. Bunlar Allah'ın merhamet, sevgi ve lütuf ile alakalı isimleridir.⁶⁹ Bununla birlikte sûrede 27 kez الله / Allah, 7 kez de إِلَه / ilâh ifadesi yer almaktadır. Değişik zamirlerle de kullanılan رَب / Rab ifadesi sûrede 19 kez geçmektedir. Kur'ân'da batıl tanrılardan söz edilirken daha çok ilâh ifadesinin kullanıldığı dikkati çekmektedir.⁷⁰ Nitekim Kasas sûresinde de 38, 71, 72, 88. âyetlerde başka tanrılardan ilâh sözcüğü ile bahsedilmiştir.

el-Gafûr/er-Rahîm:

قَالَ رَبِّ إِنِّي ظَلَمْتُ نَفْسِي فَاغْفِرْ لِي فَغَفَرَ لَهُ إِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ

Sûrenin 16. âyetinde el-Gafûr'u'r-Rahîm şeklinde bulunan terkip 23 Mekkî, 48 Medenî olmak üzere toplam 71 âyetle yer almakta ve Allah'ın yalnızca mağfiret etmediğini aynı zamanda ihsanda bulunduğunu göstermektedir. Bu terkibi sadece Sebe sûresinin 2. âyetinde er-Rahîmu'l-Gafûr şeklinde görmekteyiz.⁷¹

Gazâlî bu esmânın günahların fazlalığına ek olarak affin da fazla oluşu anlamına geldiğini belirtir. Ona göre yalnızca bir tür günahı bağışlayana gafûr denilemez.⁷² Bu tür bir bağışlama mağfiretin en üst derecesine ulaşınca kadar

⁶⁹ Mehmet Altın, *Esmâ-i Hüsnânın Semantik Tahlili ve Geçtiği Âyetlerle İlgisi* (Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2015), 170.

⁷⁰ Suat Yıldırım, *Kur'ân'da Ulûhiyet* (İzmir: Işık Akademi Yayınları, 2010), 133.

⁷¹ Yıldırım, *Kur'ân'da Ulûhiyet*, 166.

⁷² Ebû Hamid b. Muhammed b. Muhammed et-Tûsî el-Gazâlî, *el-Maksadu'l-Esnâ fî Şerhi Esmâillâhi'l-Husnâ* (Beyrut: Dâru'l-Minhâc, 2020), 82.

devam eden kâmil bir bağışlamadır.⁷³ Rahîm ismi ise bağışlayan, inananları ahirette ödüllendirecek olan zât anlamlarına gelmektedir. Nitekim bulunduğu âyet bağlamında düşünüldüğünde bu esmâ ter kibini Hz. Mûsâ'nın hata ile Kıptî'nin ölümüne neden olduğu ve bundan pişmanlık duyup af dilediği âyetin sonunda görmekteyiz.

el-Vekîl:

قَالَ ذَلِكَ بَيْنِي وَبَيْنَكَ أَيَّمَا الْأَجَلَيْنِ فَضَيْتُ فَلَا عُذْوَانَ عَلَيَّ وَاللَّهُ عَلَى مَا نَقُولُ وَكِيلٌ

28. âyet sonunda yer alan Vekîl “her şeyi tedbir ve idare eden, yarattığı bütün varlıkların rızık ve idarelerini üstlenen” anlamındadır ve Kur’ân’da yer aldığı 14 âyetin tümünde başka hiçbir isme birleşmeden nekra olarak geçmektedir.⁷⁴ Vekîl lafzı Kur’ân’da insanlar için her zaman olumsuz cümlelerde kullanılmış dolayısıyla bu vasıf insanlara verilmemiştir.⁷⁵

el-Vâris:

وَكَمْ أَهْلَكْنَا مِنْ قَرْيَةٍ بَطَرَتْ مَعِيشَتَهَا فَتِلْكَ مَسَاكِينُهُمْ لَمْ تَسْكَنْ مِنْ بَعْدِهِمْ إِلَّا قَلِيلًا وَكُنَّا نَحْنُ الْوَارِثِينَ

Bu esmâ 58. âyette bulunan ve kavimlerin helakinden bahseden âyetin sonunda yer almaktadır. Vâris mülkün kendisine iade edildiği, yarattıklarının yok oluşundan sonra kalan, Bâkî anlamına gelmektedir.⁷⁶ Vâris Kur’ân’da azamet cem’i ile çoğul olarak sadece Kasas ve Hicr sûresinde Allah’ı nitelemektedir. Allah gerçekleri etkili bir üslupla bildirmek için kendisini Vâris olarak nitelendirmiştir.⁷⁷

1.11.4. Sûrede Tekrar Eden Âyetler ve İfadeler

62. ve 74. âyet tekrar âyetlerdir.

وَيَوْمَ يُنَادِيهِمْ فَيَقُولُ أَيْنَ شُرَكَائِيَ الَّذِينَ كُنْتُمْ تَزْعُمُونَ

“Allah’ın onlara seslenerek hani benim var olduğunu iddia ettiğiniz ortaklarım diyeceği günü hatırla!”⁷⁸

9. ve 11. âyetlerin sonunda bulunan “وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ” “onlar farkında değiller” ifadeleri tekrar ifadelerdir. Firavun ve yanındakiler için kullanılmıştır.

43, 46 ve 51. âyetlerin sonunda yer alan “لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ” “düşünüp öğüt alsınlar diye” ifadeleri tekrar ifadelerdir.

⁷³ Gazâlî, *el-Maksadu'l-Esnâ*, 205.

⁷⁴ Altın, *Esmâ-i Hüsnânın Semantik Tahlili*, 241.

⁷⁵ Yıldırım, *Kur’ân’da Ulûhiyet*, 149.

⁷⁶ Gazâlî, *el-Maksadu'l-Esnâ*, 298.

⁷⁷ Yıldırım, *Kur’ân’da Ulûhiyet*, 278.

⁷⁸ el-Kasas 28/62, 74.

43. âyette Tevrat'tan bahsedilirken, 46. âyette Hz. Peygamberin uyarıcı olarak gönderilmesi kastedilmekte ve iki âyette de ortak bir özellik olarak “لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ” “Düşünüp öğüt alsınlar diye” ifadesi vurgulanmaktadır. Bu durum sûredeki Hz. Mûsâ ve Firavun kıssasının anlatılma sebeplerinden birinin Hz. Peygamber'in nübüvvetinin ispatı olduğunun açık bir göstergesidir.⁷⁹ Yine 43. âyette Tevrat'ın 46. âyette de Hz. Peygamber'in uyarıcı olarak gönderilmesinin Allah'ın rahmeti olduğu bildirilmektedir.

70. ve 88. âyetlerinin sonunda yer alan “لَهُ الْحُكْمُ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ” “Hüküm yalnızca O'nundur kesinlikle O'na döndürüleceksiniz”⁸⁰ tekrar ifadelerdir.

1.11.5. Sûrede Tekrar Eden Kelimeler

Sûrenin 5. ve 41. âyetinde olmak üzere iki kez zikredilen أَيْمَةً kelimesi ilk geçtiği âyette “önderler, öncüler” anlamında İsrailoğulları kastedilirken, ikinci geçtiği âyette “ateşe çağıran öncüler” olarak Firavun ve askerleri kastedilmiştir. Kelime iki ayrı âyette olumlu ve olumsuz anlamda kullanılarak iki farklı nitelik kazanmıştır.

وَنُرِيدُ أَنْ نَمُنَّ عَلَى الَّذِينَ اسْتُضِعُوا فِي الْأَرْضِ وَنَجْعَلَهُمْ أَئِمَّةً وَنَجْعَلَهُمُ الْوَارِثِينَ

“Biz ise istiyorduk ki yeryüzünde ezilmekte olanlara lütufta bulunalım onları önderler yapalım ve onları vârisler kılalım.”⁸¹

وَجَعَلْنَاهُمْ أَئِمَّةً يَدْعُونَ إِلَى النَّارِ وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ لَا يُنصَرُونَ

“Biz onları ateşe çağıran öncüler kıldık. Kıyamet günü de kendilerine yardım edilmeyecektir.”⁸²

1.11.6. Sadece Kasas Sûresinde Yer Alan Kelimeler

30. âyette “الْبُقْعَةُ” ve “شَاطِئِ”، 34. âyette “رُدَّةً”⁸³ ve “أَفْصَحُ”⁸⁴, 42. âyette “الْمَقْبُوحِينَ”⁸⁴, 85. âyette “مَعَاد” kelimeleri yalnızca Kasas sûresinde yer almaktadır.

1.11.7. Sûredeki Yeminler

Kasas sûresinde 43. ve 51. âyetler yemin içermektedir. Bu iki âyetteki yemin “muzmar kasem” (gizli kasem) olarak gelmektedir.⁸⁵

وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ مِنْ بَعْدِ مَا أَهْلَكْنَا الْقُرُونَ الْأُولَىٰ بَصَائِرَ لِلنَّاسِ وَهُدًى وَرَحْمَةً لَّعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ

⁷⁹ Saîd Havva, *el-Esâs fi't-Tefsîr*, 7/4091.

⁸⁰ el-Kasas 28/70, 88.

⁸¹ el-Kasas 28/5.

⁸² el-Kasas 28/41.

⁸³ Kur'an'da “رُدَّةً” kökü ve bu kökten türemiş kelime sadece Kasas sûresinde geçmektedir.

⁸⁴ Kur'an'da “قَبِيحٌ” kökü ve bu kökten türemiş kelime sadece Kasas sûresinde geçmektedir.

⁸⁵ Mehmet Çalışkan, “*Kur'an Dilinde Yemin Üslûbu*”, (Ankara: Oku Okut Yayınları, 2021), 37.

“Andolsun ilk nesilleri yok ettikten sonra Mûsâ’ya düşünüp ibret alsınlar diye insanların kalp gözünü açan deliller ve bir hidayet rehberi bir rahmet olarak Kitab’ı (Tevrat’ı) verdik.”⁸⁶

وَلَقَدْ وَصَّلْنَا لَهُمُ الْقَوْلَ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ

“Andolsun düşünüp öğüt alsınlar diye o sözü onlara peş peşe ulaştırdık.”⁸⁷

Yemin içeren âyetlerin ortak yönü ikisinde de “ilâhi bir kitaptan” bahsedilmesidir.

1.11.8. Sûrenin Meşhur Âyetleri

“Meşhur âyetler” ifadesi ile sûrenin Müslümanların dilinde dua olarak yer etmiş ya da hakkında Kelâmî tartışmaların bulunduğu âyetleri kastedilmektedir. Âyetler hakkındaki yorumlar çalışmamızın ilgili bölümünde yer alacağı için burada kısaca bilgi vermekle yetineceğiz.

... رَبِّ إِنِّي لِمَا أَنْزَلْتَ إِلَيَّ مِنْ خَيْرٍ فَقِيرٌ

... “Rabbim bana göndereceğin her hayra muhtacım”⁸⁸

Hiz. Mûsâ’nın yapmış olduğu bu dua meşhur dualardandır.

وَابْتَغِ فِيمَا آتَاكَ اللَّهُ الدَّارَ الْآخِرَةَ وَلَا تَنْسَ نَصِيبَكَ مِنَ الدُّنْيَا وَأَحْسِنَ كَمَا أَحْسَنَ اللَّهُ إِلَيْكَ وَلَا تَبْغِ الْفَسَادَ فِي الْأَرْضِ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُفْسِدِينَ

“Allah’ın sana verdiği şeylerde ahiret yurdunu ara. Dünyadan da nasibini unutma. Allah’ın sana iyilik yaptığı gibi sen de iyilik yap ve yeryüzünde bozgunculuk isteme. Çünkü Allah bozguncuları sevmez.”⁸⁹

“Dünyadan da nasibini unutma” ifadesi üzerine tartışmaların mevcut olduğu bir âyettir. Buradaki nasibin ne olduğu hakkında farklı görüşler ileri sürülmektedir.

إِنَّ الَّذِي فَرَضَ عَلَيْكَ الْقُرْآنَ لَرَادُّكَ إِلَى مَعَادٍ قُلْ رَبِّي أَعْلَمُ مَنْ جَاءَ بِالْهُدَىٰ وَمَنْ هُوَ فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ

“Kur’ân’ı sana farz kılan Allah, şüphesiz seni dönülecek bir yere döndürecektir. De ki: “Rabbim hidayetle geleni ve apaçık bir sapıklık içinde olanı daha iyi bilir.”⁹⁰

Kur’ân’da sadece Kasas sûresinde geçen “مَعَادٍ” kelimesi hakkında farklı görüşler mevcuttur.

وَلَا تَدْعُ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ إِلَّا وَجْهَهُ لَهُ الْحُكْمُ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ

⁸⁶ el-Kasas 28/43.

⁸⁷ el-Kasas 28/51.

⁸⁸ el-Kasas 28/24.

⁸⁹ el-Kasas 28/77.

⁹⁰ el-Kasas 28/85.

“Sen Allah ile beraber başka ilâha ibadet etme. O’ndan başka hiçbir ilâh yoktur. O’nun zâtından başka her şey yok olacaktır. Hüküm yalnızca O’nundur ve kesinlikle O’na döndürüleceksiniz.”⁹¹

Bu âyetteki “رَّحْمَةً” ifadesinin mahiyeti hakkında tartışmalar bulunmaktadır.

1.11.9. Sûrede Hz. Mûsâ’nın Dua Cümleleri

Hiz. Mûsâ’nın sûredeki tüm dua cümlelerinde “Rabbi” ifadesi ile hitap ettiğini görmekteyiz.

Tablo 2: Hz. Mûsâ’nın dua cümleleri

“Rabbim! Şüphesiz ben nefsiime zulmettim. Beni affet” dedi. ⁹²	قَالَ رَبِّ إِنِّي ظَلَمْتُ نَفْسِي فَاغْفِرْ لِي
“Ey Rabbim! Beni bu zalim kavimden kurtar” dedi. ⁹³	قَالَ رَبِّ نَجِّنِي مِنَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ
“Umarım Rabbim beni doğru yola iletir” dedi. ⁹⁴	قَالَ عَسَىٰ رَبِّي أَن يَهْدِيَنِي سَوَاءَ السَّبِيلِ
“Rabbim! Bana göndereceğin her hayra muhtacım” dedi. ⁹⁵	فَقَالَ رَبِّ إِنِّي لِمَا أَنزَلْتَ إِلَيَّ مِنْ خَيْرٍ فَقِيرٌ

Sûre hakkında genel bilgilerin yanı sıra dil ve üslup özelliklerini de aktardığımız birinci bölümde sûrede yer alan esmâ-i hüsnânın sûrenin iç örüntüsüyle ilişkili olduğunu gözlemledik. Bununla birlikte tekrar ifadeler kıssanın ve genel anlamda sûrenin vermek istediği mesajı vurgulamaktadır.

Aynı kelimelerin farklı âyetlerde hem olumlu hem de olumsuz mana ifade etmesi anlatımı çarpıcı kılmaktadır. Tekrar eden ifadeler ve Hz. Mûsâ’nın dua cümleleri de sûreye hâkim olan mihver hakkında ipucu vermektedir.

⁹¹ el-Kasas 28/88.

⁹² el-Kasas 28/16.

⁹³ el-Kasas 28/21.

⁹⁴ el-Kasas 28/22.

⁹⁵ el-Kasas 28/24.

İKİNCİ BÖLÜM

2. SÛRENİN YORUM İNCELEMESİ

Birinci bölümde sûre ile ilgili genel bilgilerden, dil ve üslup özelliklerinden bahsettik. Bu bölümde ise sûrenin yorum incelemesini yapacağız. Sûreyi her birinin kendi içerisinde alt başlıklardan oluştuğu üç ana bölüme ayırarak inceleyeceğiz. Ana bölümler sırası ile “Hz. Mûsâ ve Firavun Kıssası, Allah’ın Hz. Peygamber’e Hitabı ve Sûrenin Sonuç Kısmı” başlıkları altında verilecektir.

2.1. Hz. Mûsâ ve Firavun Kıssası (1-42. Âyetler)

Kasas sûresi 88 âyetten oluşur ve neredeyse sûrenin yarısına tekâbül eden 40 âyeti Hz. Mûsâ ve Firavun kıssasına ayırmıştır. Bu sebeple ana başlıklar içerisinde en uzun bölümü altı adet alt başlıktan oluşan birinci bölüm oluşturmaktadır.

Hz. Mûsâ’nın hayatı bu bölümde bebekliğinden peygamberliğine kadar geniş bir biçimde sunulmaktadır. Burada Hz. Mûsâ’nın daha çok beşer yönüne vurgu yapılmakta yaşadığı korkulara ve yaptığı hataya yer verilmektedir. Kur’ân, her ne kadar olayları kronolojik sırayı gözeterek anlatan bir tarih kitabı olmasa da, bazı bölümlerde ibret amacıyla ayrıntılı ve sıraya uygun bir anlatım gösterebilmektedir. Kasas sûresinde yer alan Hz. Mûsâ ve Firavun kıssası da ayrıntılı olarak anlatılmaya başlanır. Ancak kıssa ile bazı bilgiler bu sûrede verilmemiştir. Hz. Mûsâ’nın büyücülerle karşılaşma anı örnek olarak verilebilir.

Bu bölümde 6 konu yer almaktadır.

- Kıssanın Giriş Bölümü (3-6 âyetler)
- Hz. Mûsâ’nın Firavun’un Sarayına Yerleştirilmesi (7-13 âyetler)
- Hz. Mûsâ’nın Rüşdüne Ermesi ve İşlediği Suç (14-22 âyetler)
- Hz. Mûsâ’nın Medyen’e Hicreti (23-28 âyetler)
- Hz. Mûsâ’nın Firavun’a Tebliğ ile Görevlendirilmesi (29-35 âyetler)
- Hz. Mûsâ’nın Firavun ile Karşılaşması (36-42 âyetler)

Kıssanın bölümleri 6 ile 9 âyet arasında değişmektedir. En az âyet içeren bölüm Hz. Mûsâ’nın Medyen’de yaşadığı olayların anlatıldığı bölümdür. En fazla âyeti ise şehirde yaşadığı olayların anlatıldığı bölüm içermektedir.

2.1.1. Sûrenin ve Hz. Mûsâ ile Firavun Kıssasının Giriş Kısmı (1-6.

âyetler)

1-2. âyetler sûrenin giriş bölümünü oluşturmaktadır. Sûre hurûf-u mukattaa ile başlamakta ve kıssa hakkında devamında anlatılacak olan olaylara karşı merak uyandırıcı bir giriş yapılmaktadır.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

طسم

تِلْكَ آيَاتُ الْكِتَابِ الْمُبِينِ

1) Tâ- Sîn- Mîm

2) Bunlar apaçık Kitabın âyetleridir.

Kur'ân'da طسم (Tâ-Sîn-Mîm) hurûf-u mukattaa harfleri ile başlayan iki sûre Kasas ve Şuarâ sûreleridir. Bu iki sûrenin 2. âyetleri de aynıdır. Kasas sûresinde 2. âyette Şuarâ sûresinde ise 10. âyette kıssaya başlanmaktadır. Kur'ân'da hurûf-u mukattaadan sonra doğrudan kıssa anlatımına başlanan tek sûre Meryem sûresi olmakla birlikte Kasas sûresi mukattaa harflerinden sonra bir âyet ile Kur'ân vurgulandıktan sonra kıssaya giriş yapılan tek sûre olma özelliği taşımaktadır.⁹⁶

Kasas sûresinden önceki ve sonraki sûreler de hurûf-u mukattaa harfleriyle başlamaktadır. Neml sûresinde kıssaya 7. âyet ile başlanırken Ankebût sûresinde 14. âyet ile başlanmaktadır.

Kasas sûresinin 2. âyeti Yûsuf sûresinin 1. âyetindeki hurûf-u mukattaa dışında aynıdır. Bununla birlikte bu iki sûre tek bir kıssa içermeleri yönünden de benzerlik gösterirler.

“الْكِتَابِ” kelimesi Kur'ân'da 230 kez zikredilmekte⁹⁷ ve geçtiği yere göre de Kur'ân, Levh-i Mahfûz, Tevrât, İncil gibi anlamları ihtiva etmektedir. Bu âyette “الْكِتَابِ” kelimesinin Kur'ân'a⁹⁸ anlamına geldiği belirtilir. Râzî kelime ile ya Levh-i Mahfûzun ya da Allah'ın Hz. Peygambere indireceği kitabın kastedildiğini söyler.⁹⁹

3-6. âyetler ise Hz. Mûsâ ile Firavun kıssası için bir başlangıç niteliği taşır.

نَتْلُو عَلَيْكَ مِنْ نَبَأِ مُوسَى وَفِرْعَوْنَ بِالْحَقِّ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ

⁹⁶ Gökkır, *Meryem Sûresi Tefsiri*, 66.

⁹⁷ Abdu'l-Bâkî, *el-Mu'cemu'l-Mufehres*, 696-699.

⁹⁸ Mukâtil, *Tefsîr*, 3/334; Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîl-i Âyi'l-Kur'ân*, thk. Abdullah b. Abdu'l-Hasen et-Turkî, (Kahire: Dâru Hicr, 2001), 18/149; Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 5/3718.

⁹⁹ Râzî, *Tefsîr-i Kebîr*, 17/487.

إِنَّ فِرْعَوْنَ عَلَا فِي الْأَرْضِ وَجَعَلَ أَهْلَهَا شِيَعًا يَسْتَضِعُّ طَائِفَةً مِنْهُمْ يُدَبِّحُ أَبْنَاءَهُمْ وَيَسْتَحْيِي نِسَاءَهُمْ إِنَّهُ كَانَ مِنَ الْمُفْسِدِينَ

وَنُرِيدُ أَنْ نَمُنَّ عَلَى الَّذِينَ اسْتُضِعُوا فِي الْأَرْضِ وَنَجْعَلَهُمْ أَئِمَّةً وَنَجْعَلَهُمُ الْوَارِثِينَ وَنُفَصِّلَنَّ لَهُمْ فِي الْأَرْضِ وَثَرِيًّا فِرْعَوْنَ وَهَامَانَ وَجُنُودَهُمَا مِنْهُمْ مَا كَانُوا يَحْذَرُونَ

- 3) İmân eden bir kavim için Mûsâ ile Firavun'un haberlerinden bir kısmını sana gerçek olarak anlatacağız.
- 4) Şüphe yok ki, Firavun yeryüzünde (ülkesinde) büyüklük taslamış ve ora halkını sınıflara ayırmıştı. Onlardan bir kesimi eziyor, oğullarını boğazlıyor, kadınlarını ise sağ bırakıyordu. Şüphesiz o, bozgunculardandı.
- 5) Biz ise, istiyorduk ki yeryüzünde ezilmekte olanlara lütufta bulunalım, onları önderler yapalım ve onları vârisler kılalım.
- 6) Yeryüzünde onları kudret sahibi kılalım ve onların eli ile Firavun'a, Hâmân'a ve ordularına, çekine geldikleri şeyleri gösterelim.

Bu âyetler ile kıssanın yaşandığı dönem hakkında bilgi verilmekte ve daha sonra anlatılacak olayların sebebi gözler önüne serilmektedir. Kıssa başlangıcı için bir açılış cümlesi mahiyetinde olan 3. âyet¹⁰⁰ Hz. Peygamber'e hitap içermektedir.

Hz. Mûsâ'nın Kur'ân'da ismi en çok yer alan peygamber olarak 136 kez anıldığını görmekteyiz.¹⁰¹ Kasas sûresi, A'râf sûresinden sonra Hz. Mûsâ'nın adının en çok zikredildiği sûre olma özelliği taşımaktadır.

"Firavun" Eski Mısır'da hükümdarlara verilen genel bir isimdir. Kibrin¹⁰² ve zulmün¹⁰³ temsilcisi olarak nitelenmiş bu isim Kur'ân'da 74 kez geçmektedir.¹⁰⁴

"تَتْلُوا عَلَيْكَ" ifadesiyle, âyetlerin Hz. Peygamber'e Cebrâîl'in lisanıyla¹⁰⁵ ve onun vasıtasıyla¹⁰⁶ okunması kastedilmektedir. Bikâî "تَتْلُوا" ifadesinin *birbiri ardına, sıra ile* anlamlarını taşıdığını belirtir.¹⁰⁷ Daha sonraki âyetlerde de bahsedileceği üzere Hz. Peygamber anlatılan kıssalardaki olayların meydana

¹⁰⁰ Muhammed Tâhir b. Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, (Tunus: Dâru Tûnisiyye, 1984), 20/63.

¹⁰¹ Abdu'l-Bâkî, *el-Mu'cemu'l-Mufehres*, 776-778.

¹⁰² ez-Zuhurf 43/54.

¹⁰³ Yûnus 10/83; ed-Duhân 44/31.

¹⁰⁴ Abdu'l-Bâkî, *el-Mu'cemu'l-Mufehres*, 626-627.

¹⁰⁵ Râzî, *Tefsîr-i Kebîr*, 17/474.

¹⁰⁶ Kurtubî, *el-Câmi'*, 13/248; Beydâvî, Nâsiruddîn Ebû Saîd Abdullah b. Umer, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*, (Beyrut: Dâru Sâdir, ts.), 3/123; Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-Muhît*, 8/285; Bikâî, *Nazmu'd-Durer*, 5/461; Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî*, 12/252.

¹⁰⁷ Bikâî, *Nazmu'd-Durer*, 5/461.

gelişini gözleriyle görmemiştir.¹⁰⁸ Âyette “بِالْحَقِّ” ifadesi ile okunan bu haberlerin yaşanmış ve tamamıyla gerçek olduğuna vurgu yapılmaktadır.

Taberî'nin tefsirinde yer aldığına göre “لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ” ifadesindeki *iman edenler* Hz. Mûsâ'ya karşı gelenlerin helak olduğunu ve Hz. Peygamber'e inanmayan müşriklerin de aynı son ile karşılaşacağını bilmektedirler.¹⁰⁹ Allah'ın indirdiği âyetlerden faydalananlar iman edenler olduğu için bu ifade ile özellikle müminler kastedilir.¹¹⁰ Ancak Râzî Kur'ân'ın okunmasındaki *iyilik* iman etmek olduğundan Allah'ın bu iyiliği iman etmeyenler için de istemiş olmasının mümkün olduğu söyler.¹¹¹

Âyetlerde sözü edilen *ezilen kesim* İsrâiloğulları'dır. Firavun 4. âyette de geçtiği üzere onların oğullarını öldürtüyor, kadınlarını ise sağ bırakıyordu. Burada “أُنثَاء” kelimesine karşılık olarak “نِسَاء” ifadesinin kullanılmasının sebebi erkek çocuklarının bebekken öldürülüp kız çocuklarının sağ bırakılması olabilir. Onlar yaşamaya devam ettikleri için çocuk olarak kalmıyorlardı.¹¹²

Firavun'un bu uygulamasına dair farklı nedenler rivâyet edilmektedir. Mukâtil ve Zemahşerî kâhinlerin Firavun'a o yıl İsrailoğullarından doğacak olan bir çocuğun kendisinin helakine sebep olacağını haber verdiklerini belirtir.¹¹³ Süddî'ye göre Firavun kâhinlerin onun gördüğü bir rüyayı yorumlamaları üzerine İsrailoğullarından erkek çocuklarını öldürtmeye başlamıştır. Buna göre o Kudüs'ten Mısır'a doğru gelen bir ateşin Kıptîleri yaktığını ancak İsrailoğullarına zarar vermediğini görmüştür.¹¹⁴ Bu konuyla ilgili olarak Râzî Hz. Mûsâ'dan önce gelen peygamberlerin onun nübüvvetini müjdeledikleri haberini daha makul bulmaktadır.¹¹⁵ İbn Kesîr'in bildirdiğine göre Hz. İbrahim Mısır diyarına geldiğinde çocuklarına kendi zürriyetinden birinin doğacağını ve onun eliyle Firavun'un helak olacağını müjdelemiş ve Kıptîler de bu haberi İsrailoğullarından duymuşlardır.¹¹⁶ Çağdaş müfessirlerden Saîd Havva tefsirinde İbn Kesîr'in bu

¹⁰⁸ el-Kasas 28/44-46.

¹⁰⁹ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 18/150.

¹¹⁰ Râzî, *Tefsîr-i Kebîr*, 17/474; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, 20/64; Saîd Havva, *el-Esâs fi't-Tefsîr*, 7/4059.

¹¹¹ Râzî, *Tefsîr-i Kebîr*, 17/474.

¹¹² İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, 20/69.

¹¹³ Mukâtil, *Tefsîr*, 3/334; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 4/482.

¹¹⁴ Râzî, *Tefsîr-i Kebîr*, 17/475; Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî*, 12/253.

¹¹⁵ Râzî, *Tefsîr-i Kebîr*, 17/475.

¹¹⁶ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 6/5.

rivayetini aktarmakla birlikte Firavun'un erkek çocuklarını katletmesinin başka nedenleri olabileceğini söyler.¹¹⁷

Firavun'un erkek çocuklarının öldürülmesine dair emri Kitâb-ı Mukaddes'te şu şekilde yer almaktadır: “Mısır Kralı Şifra ve Pua adındaki İbrani ebelere şöyle dedi; İbrani kadınlarını doğum sandalyesinde doğurturken iyi bakın çocuk erkekse öldürün kızsız dokunmayın. Firavun bütün halkına buyruk verdi; doğan her İbrani erkek çocuk Nil'e atılacak kızlar sağ bırakılacak.”¹¹⁸ Buna göre Firavun'un bu uygulamasının sebebi İsrailoğullarının çoğalarak kendisine karşı savaşmasından korkmasıdır.¹¹⁹

Sonuç olarak 6. âyetten Firavun'un, Hâmân'ın ve ordularının, ezilen kesimin güç kazanmasından korktukları anlaşılmaktadır.

2.1.2. Hz. Mûsâ'nın Firavun'un Sarayına Yerleştirilmesi (7-13)

وَأَوْحَيْنَا إِلَىٰ أُمِّ مُوسَىٰ أَنْ أَرْضِعِيهِ فَإِذَا خِفْتِ عَلَيْهِ فَأَلْقِيهِ فِي الْيَمِّ وَلَا تَخَافِي وَلَا تَحْزَنِي إِنَّا رَادُّوهُ إِلَيْكَ وَجَاعِلُوهُ مِنَ الْمُرْسَلِينَ
فَالْتَقَطَهُ آلُ فِرْعَوْنَ لِيَكُونَ لَهُمْ عَدُوًّا وَحَزَنًا إِنَّ فِرْعَوْنَ وَهَامَانَ وَجُنُودَهُمَا كَانُوا خَاطِئِينَ
وَقَالَتِ امْرَأَتُ فِرْعَوْنَ قُرَّتْ عَيْنٌ لِّي وَلَكَ لَا تَقْتُلُوهُ عَسَىٰ أَنْ يَنْفَعَنَا أَوْ نَتَّخِذَهُ وَلَدًا وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ
وَأَصْبَحَ فُؤَادُ أُمِّ مُوسَىٰ فَارِعًا إِنْ كَادَتْ لَتَنِدِّي بِهِ لَوْلَا أَنَّ رَبَّنَا عَلَىٰ قَلْبِهَا لِتَكُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ
وَقَالَتْ لِأُخْتِهِ قُصِّيهِ فَبَصُرَتْ بِهِ عَنْ جُنُبٍ وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ
وَحَزَمْنَا عَلَيْهِ الْمَرَاضِعَ مِنْ قَبْلُ فَقَالَتْ هَلْ أَدُلُّكُمْ عَلَىٰ أَهْلِ بَيْتٍ يَكْفُلُونَهُ لَكُمْ وَهُمْ لَهُ نَاصِحُونَ
فَرَدَدْنَاهُ إِلَىٰ أُمِّهِ كَيْ تَقَرَّ عَيْنُهَا وَلَا تَحْزَنَ وَلِتَعْلَمَ أَنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ وَلَكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ

- 7) Mûsâ'nın annesine, “Onu emzir, başına bir şey gelmesinden korktuğun zaman onu denize bırak, korkma, üzülme. Çünkü biz onu sana döndüreceğiz ve onu peygamberlerden kılacağız” diye ilham ettik.
- 8) Nihayet Firavun ailesi kendilerine düşman ve üzüntü kaynağı olacak olan o çocuğu bulup aldı. Şüphesiz Firavun, Hâmân ve onların askerleri hata yapıyorlardı.
- 9) Firavun'un karısı şöyle dedi: “Bana da sana da göz aydınlığı. Sakın onu öldürmeyin. Belki bize faydası dokunur ya da onu evlat ediniriz.” Oysaki onlar farkında değillerdi.

¹¹⁷ Saîd Havva, *el-Esâs fi't-Tefsîr*, 7/4040.

¹¹⁸ *Kitâb-ı Mukaddes, Eski ve Yeni Anlaşma (Tevrat, Zebur, İncil)*, (İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi, 2003), Çıkış 1: 15-22.

¹¹⁹ Çıkış 1: 15-22.

- 10) Mûsâ'nın annesinin kalbi bomboş kaldı. Eğer biz inancını koruması için güç vermeseydik, neredeyse bunu açıklayacaktı.
- 11) Annesi, Mûsâ'nın kız kardeşine, "Onu takip et" dedi. O da Mûsâ'yı onlar farkına varmadan uzaktan gözledi.
- 12) Biz daha önce onun sütanalarının sütünü emmemesini sağladık. Kız kardeşi, "Size onun bakımını, sizin adınıza üstlenecek ve ona içtenlik ve şefkatle davranacak bir aile göstereyim mi?" dedi.
- 13) Böylece biz, annesinin gözü aydın olsun ve üzülsün, Allâh'ın vaadinin hak olduğunu bilsin diye onu annesine geri döndürdük. Fakat onların pek çoğu bunu bilmezler.

Kıssanın bu bölümü Hz. Mûsâ'nın bebekliğinde yaşanan bir olayın anlatımıyla başlamaktadır. İbn Abbas¹²⁰ ve Katâde'ye¹²¹ göre burada Hz. Mûsâ'nın annesine gelen vahiy Hz. Meryem için de söz konusu olan ilhamdır.¹²² Ancak Mukâtil b. Süleymân söz konusu vahyin Cebrâil vasıtasıyla ulaştırıldığını belirtmektedir.¹²³ Bagavî'ye göre bu vahiy peygamberlere yapılan risâlet vahyi ile karıştırılmamalıdır.¹²⁴ Nitekim Allah, Kur'ân'da bal arısına¹²⁵, meleklerle¹²⁶, göklere¹²⁷, yeryüzüne¹²⁸ ve Hz. İsa'nın havârilere¹²⁹ de vahyettiğini bildirmektedir.¹³⁰ Âlûsî bu vahyin Hz. Mûsâ'nın dünyaya gelişinden sonra meydana geldiğini söylemektedir.¹³¹

Bu bölümle ilgili benzer âyetler Kur'ân'da sadece Tâ-Hâ sûresi 37-40 âyetlerinde karşımıza çıkmaktadır.

Tâ-Hâ sûresi 37-40 âyetleri:

وَلَقَدْ مَنَّا عَلَيْكَ مَرَّةً أُخْرَى
إِذْ أَوْحَيْنَا إِلَىٰ أُمِّكَ مَا يُوحَىٰ
أَنْ أَقْضِيهِ فِي النَّبُوتِ فَاقْضِيهِ فِي السَّالِحِ يَأْخُذْهُ عَدُوٌّ لِّي وَعَدُوٌّ لَهُ وَالْقَيْتُ عَلَيْكَ مَحَبَّةً مِّنِّي

¹²⁰ İbnu'l-Cevzî, *Zâdu'l-Mesîr*, 5/92.

¹²¹ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 18/155-156.

¹²² Beydâvî, *Envâru't-Tenzîl*, 3/123; Ebu'l-Berekât en-Nesefî, *Medâriku't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl*, (Beyrût: Dâru'l-Kalem, 1989), 2/1253; Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî*, 12/255.

¹²³ Mukâtil, *Tefsîr*, 3/334.

¹²⁴ Ebû Muhammed Bagavî, *Meâlimu't-Tenzîl*, (Beyrut: Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye, 2004), 3/373.

¹²⁵ en-Nahl 16/68-69.

¹²⁶ el-Enfâl 8/12.

¹²⁷ Fussilet 41/12.

¹²⁸ ez-Zilzâl 99/4-5.

¹²⁹ el-Mâide 5/111.

¹³⁰ Muhsin Demirci, *Tefsir Usûlü ve Tarihi*, 20.

¹³¹ Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî*, 12/255.

وَلِئَصْنَعَ عَلَى عَيْنِي

إِذْ تَمْشِي أُخْتُكَ فَتَقُولُ هَلْ أَدُلُّكُمْ عَلَى مَن يَكْفُلُهُ فَرَجَعْنَاكَ إِلَى أُمِّكَ كَيْ تَقَرَّ عَيْنُهَا وَلَا تَحْزَنَ

“Zaten sana bir kere daha lütufta bulunmuştuk.”¹³²

“Hani annene şunu vahyetmiştik.”¹³³

“Onu sandığa koy ve ırmağa bırak; böylece ırmak onu kıyıya çıkarırsın ve benim de düşmanım, onun da düşmanı olan biri onu alsın. (Ey Mûsâ!) Senin üzerine kendimden bir sevgi bıraktım ki (sevilesin), nezaretim altında büyütülüp yetiştirilesin.”¹³⁴

“Hani kız kardeşin onlara gidip de ‘Ona bakabilecek birini size göstereyim mi’ diyordu. Nihayet gözü gönlü şen olsun ve kederlenmesin diye seni annene kavuşturduk...”¹³⁵

Tablo 3: Tâ-Hâ ve Kasas sûresindeki benzer âyetlerin karşılaştırılması

Tâ-Hâ sûresi	Kasas sûresi
إِذْ أَوْحَيْنَا إِلَى أُمِّكَ مَا يُوحَىٰ (٣٨)	وَأَوْحَيْنَا إِلَىٰ أُمِّ مُوسَىٰ أَنْ أَرْضِعِيهِ (٧)
أَنِ اقْذِفِيهِ فِي التَّابُوتِ فَاقْذِفِيهِ فِي الْيَمِّ فَلْيُلْقِهِ الْيَمُّ بِالسَّاحِلِ (٣٩)	فَإِذَا خَفْتِ عَلَيْهِ فَلْقِيهِ فِي الْيَمِّ وَلَا تَخَافِي وَلَا تَحْزَنِي إِنَّا رَادُّوهُ إِلَيْكَ وَجَاعِلُوهُ مِنَ الْمُرْسَلِينَ (٧)
يَأْخُذْهُ عَدُوٌّ لِّي وَعَدُوٌّ لَهُ وَالْقَبُورُ عَلَيْكَ مَحَبَّةً مِنِّي وَلِئَصْنَعَ عَلَى عَيْنِي (٣٩)	فَالْتَقَطَهُ آلُ فِرْعَوْنَ لِيَكُونَ لَهُمْ عَدُوًّا وَحَزَنًا (٨)
إِذْ تَمْشِي أُخْتُكَ فَتَقُولُ هَلْ أَدُلُّكُمْ عَلَى مَن يَكْفُلُهُ (٤٠)	وَحَزَمْنَا عَلَيْهِ الْمَرَاضِعَ مِن قَبْلُ فَقَالَتْ هَلْ أَدُلُّكُمْ عَلَىٰ أَهْلِ بَيْتٍ يَكْفُلُونَهُ لَكُمْ وَهُمْ لَهُ نَاصِحُونَ (١٢)
فَرَجَعْنَاكَ إِلَى أُمِّكَ كَيْ تَقَرَّ عَيْنُهَا وَلَا تَحْزَنَ (٤٠)	فَرَدَدْنَاهُ إِلَىٰ أُمِّهِ كَيْ تَقَرَّ عَيْنُهَا وَلَا تَحْزَنَ (١٣)

¹³² Tâ-Hâ 20/37.

¹³³ Tâ-Hâ 20/38.

¹³⁴ Tâ-Hâ 20/39.

¹³⁵ Tâ-Hâ 20/40.

Kasas sûresi 7. âyetinde yer alan “وَأَوْحَيْنَا إِلَىٰ أُمِّ مُوسَىٰ أَنْ أَرْضِعِيهِ” ifadesi Tâ-Hâ sûresinde geçmemektedir. Tâ-Hâ sûresi 39. âyette “أَنِ افْذِفِيهِ فِي التَّابُوتِ” “sandığa koymasını” ifadesi ise Kasas sûresi 7. âyette bulunmamaktadır.

“Denize bırak” ifadesi iki sûrede de yer almakla birlikte farklı kelimeler seçilmiş ve Tâ-Hâ sûresinde “فَأَفْذِفِيهِ فِي الْيَمِّ” Kasas sûresinde ise “فَالْقَيْهِ فِي الْيَمِّ” olarak belirtilmiştir.

Bebeğin ne kadar zaman sonra denize bırakıldığı hakkında farklı yorumlar mevcutsa da Kur’ân’da bu konuda süre zikredilmemiştir.

Kitâb-ı Mukaddes’te bebeğin 3 aylıkken Nil’e bırakıldığı yer almaktadır.¹³⁶

Kasas sûresi 8. âyete baktığımızda “فَالْتَقَطَهُ آلُ فِرْعَوْنَ لِيَكُونَ لَهُمْ عَدُوًّا وَحَزَنًا” ifadesini görmekteyiz. Benzer bir ifade Tâ-Hâ sûresi 39. âyette “يَأْخُذْهُ عَدُوٌّ لِّي وَعَدُوٌّ لَّهُ” şeklinde yer alır. Bu iki âyette farklı fiiller zikredilmiştir.

Tâ-Hâ sûresi 39. âyette geçtiği üzere Allah’ın Hz. Mûsâ’ya verdiği sevgi dolayısıyla onun kendisine bakanlara sevimli görüldüğü söylenmektedir.¹³⁷ Buna göre Firavun’un eşi Hz. Mûsâ’yı gördüğünde ona yakınlık hissetmiştir ve onun söylediği “عَسَىٰ أَنْ يَنْفَعَنَا أَوْ نَتَّخِذَهُ وَلَدًا” ifadesi, Hz. Yûsuf’u çocukken satın alan Mısırlının eşine söylediği sözü hatırlatmaktadır.¹³⁸ Bu ifade yalnızca ikisi hakkında kullanılmıştır.

Hz. Mûsâ kendisi için getirilen sütannelerinin sütünü kabul etmemiştir. Bu bilgiyi sadece Kasas sûresinde görmekteyiz. 12. âyetteki “حَرَمْنَا” lafzı şer’î bir yasaklama anlamı ifade etmemektedir,¹³⁹ mecâzî olarak söylenmiştir.¹⁴⁰

Kasas sûresi 12. âyette “فَقَالَتْ هَلْ أَدُلُّكُمْ عَلَىٰ أَهْلِ بَيْتٍ يَكْفُلُونَهُ لَكُمْ وَهُمْ لَهُ نَاصِحُونَ” ifadesi Tâ-Hâ sûresi 40. âyette “فَتَقُولُ هَلْ أَدُلُّكُمْ عَلَىٰ مَنْ يَكْفُلُهُ” şeklinde yer almaktadır.

Kasas sûresi 7. âyetteki “فَرَدَدْنَاهُ إِلَىٰ أُمِّهِ كَيْ تَقَرَّ عَيْنُهَا وَلَا تَحْزَنَ” ifadesi Tâ-Hâ sûresi 40. âyette “فَرَجَعْنَاهُ إِلَىٰ أُمِّكَ كَيْ تَقَرَّ عَيْنُهَا وَلَا تَحْزَنَ” şeklinde geçmektedir.

Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Kendi geçimini temine çalışan ve Allah’ın da rızasını gözetken kimse, Mûsâ’nın annesine benzer ki, o bir taraftan kendi oğlunu emzirirken diğer taraftan kulluğunun mükâfatını da alıyordu.”¹⁴¹

¹³⁶ Çıkış 2: 2.

¹³⁷ Mevdûdî, *Tefhîmu’l-Kur’ân*, 4/163.

¹³⁸ Yûsuf 12/21.

¹³⁹ Nesefî, *Medâriku’t-Tenzîl*, 2/1253.

¹⁴⁰ Âlûsî, *Rûhu’l-Meânî*, 12/260.

¹⁴¹ Mevdûdî, *Tefhîmu’l-Kur’ân*, 4/164.

Bu âyet grubunda diyalog cümleleri sırasıyla Firavun'un eşine, Hz. Mûsâ'nın annesi ve kız kardeşine aittir. Kıssanın genelinde Hz. Mûsâ'nın çevresinde onun için üzülenlerin ve yardım edenlerin çoğunlukla kadın olduğu göze çarpmaktadır. Annesi, kız kardeşi, Firavun'un eşi ve daha sonraki bölümde bahsi geçecek olan iki kız kardeş vardır. Bu sûrede Hz. Mûsâ iki kez "göz aydınlığı" olarak nitelenmiştir.

Bu bölümde bahsedilen Hz. Mûsâ'nın bebekliğinde yaşanan olayla ilgili benzer bilgiyi Kur'an'da sadece Tâ-Hâ sûresi 37-40 âyetlerinde görmekteyiz. Kasas sûresinde bu konu kıssa anlatımı şeklinde yer alırken Tâ-Hâ sûresinde Allah Hz. Mûsâ'ya hitaben lütfunu hatırlatmaktadır.

2.1.3. Hz. Mûsâ'nın Rüştüne Ermesi ve İşlediği Suç (14-22)

وَلَمَّا بَلَغَ أَشُدَّهُ وَاسْتَوَىٰ آتَيْنَاهُ حُكْمًا وَعِلْمًا وَكَذَٰلِكَ نُجْزِي الْمُحْسِنِينَ
وَدَخَلَ الْمَدِينَةَ عَلَىٰ حِينٍ غَفْلَةٍ مِّنْ أَهْلِهَا فَوَجَدَ فِيهَا رَجُلَيْنِ يَقْتَتِلَانِ هَٰذَا مِنْ شِيعَتِهِ وَهَٰذَا مِنْ عَدُوِّهِ فَاسْتَعَاثَ
الَّذِي مِنْ شِيعَتِهِ عَلَى الَّذِي مِنْ عَدُوِّهِ فَوَكَرَهُ مُوسَىٰ فَقَضَىٰ عَلَيْهِ قَالَ هَٰذَا مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ إِنَّهُ عَدُوٌّ مُّضِلٌّ
مُّبِينٌ

قَالَ رَبِّ إِنِّي ظَلَمْتُ نَفْسِي فَاغْفِرْ لِي فَغَفَرَ لَهُ إِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ
قَالَ رَبِّ بِمَا أَنْعَمْتَ عَلَيَّ فَلَنْ أَكُونَ ظَهِيرًا لِلْمُجْرِمِينَ
فَأَصْبَحَ فِي الْمَدِينَةِ خَائِفًا يَتَرَقَّبُ فَإِذَا الَّذِي اسْتَنْصَرَهُ بِالْأَمْسِ يَسْتَصْرِخُهُ قَالَ لَهُ مُوسَىٰ إِنَّكَ لَعَوِيٌّ مُّبِينٌ
فَلَمَّا أَن أَرَادَ أَنْ يَنْطِشَ بِالَّذِي هُوَ عَدُوٌّ لَّهُمَا قَالَ يَا مُوسَىٰ أَتُرِيدُ أَنْ تَقْتُلَنِي كَمَا قَتَلْتَ نَفْسًا بِالْأَمْسِ إِنْ تُرِيدُ إِلَّا
أَنْ تَكُونَ جَبَّارًا فِي الْأَرْضِ وَمَا تُرِيدُ أَنْ تَكُونَ مِنَ الْمُصْلِحِينَ
وَجَاءَ رَجُلٌ مِّنْ أَقْصَى الْمَدِينَةِ يَسْعَىٰ قَالَ يَا مُوسَىٰ إِنَّ الْمَلَأَ يَأْتَمِرُونَ بِكَ لِيَقْتُلُوكَ فَاخْرُجْ إِنِّي لَكَ مِنَ
النَّاصِحِينَ

فَخَرَجَ مِنْهَا خَائِفًا يَتَرَقَّبُ قَالَ رَبِّ نَجِّنِي مِنَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ
وَلَمَّا تَوَجَّهَ تَلْقَاءَ مَدْيَنَ قَالَ عَسَىٰ رَبِّي أَنْ يَهْدِيَنِي سَوَاءَ السَّبِيلِ

- 14) Mûsâ, olgunluk çağına ulaşır gelişimini tamamlayınca biz ona ilim ve hikmet verdik. Biz iyilik edenleri böyle mükâfatlandırırız.
- 15) Mûsâ halkın habersiz olduğu bir sırada şehre girdi. Orada biri kendi tarafından, diğeri düşmanı tarafından; kavga eden iki adam gördü. Kendi tarafından olan düşmanına karşı ondan yardım istedi. Mûsâ da ona bir yumruk indirip onu öldürdü. Mûsâ "Bu şeytanın işidir. O gerçekten apaçık bir saptırıcı düşmandır" dedi.
- 16) "Rabbim! Şüphesiz ben nefsimi zulmettim. Beni affet" dedi. Allah da onu affetti. Şüphesiz O, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.
- 17) "Rabbim! Bana verdiğin nimetle asla suçlulara arka çıkmayacağım" dedi.

- 18) Korkarak, etrafı gözetleyerek şehirde sabahladı. Bir de ne görsün, dün kendisinden yardım isteyen yine feryat ederek ondan yardım istiyordu. Mûsâ da ona “Belli ki sen azgın bir kimsesin” dedi.
- 19) Mûsâ ikisinin de düşmanı olan adamı yakalamak isteyince adam, “Ey Mûsâ! Dün birini öldürdüğün gibi, beni de öldürmek mi istiyorsun? Sen ancak yeryüzünde bir zorba olmak istiyorsun, arabuluculardan olmak istemiyorsun” dedi.
- 20) Şehrin öbür ucundan koşarak bir adam geldi. “Ey Mûsâ! İleri gelenler seni öldürmek için aralarında senin durumunu görüşüyorlar. Şehirden hemen çık. Şüphesiz ben sana öğüt verenlerdenim” dedi.
- 21) Mûsâ korku içinde etrafı gözetleyerek şehirden çıktı ve “Ey Rabbim! Beni bu zalim kavimden kurtar” dedi.
- 22) (Şehirden çıkıp) Medyen’e doğru yöneldiğinde, “Umarım Rabbim beni doğru yola iletir” dedi.

Bu bölümde Hz. Mûsâ’nın olgunluk çağına erişmesinden ve şehirde bir kavgaya karışması sonucunda işlediği suçtan bahsedilmektedir. Firavun Hz. Mûsâ’yı çocukken yanına almış ve büyüttüştür. Onun hayatının birçok yılını Firavun ailesinin arasında geçirdiğini Şu‘arâ sûresinden öğrenmekteyiz.¹⁴²

Kur’ân’da 8 defa geçen “بَلَغَ أَشُدَّهُ” ifadesi¹⁴³ bir kez bu sûrede Hz. Mûsâ için ve bir kez de Yûsuf sûresinde¹⁴⁴ Hz. Yusuf için kullanılır. Bu iki âyet, sonrasında gelen “وَأَتَيْنَاهُ حُكْمًا وَعِلْمًا وَكَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ” “Ona hikmet ve ilim verdik, işte biz iyi davrananları böyle mükâfatlandırırız” ifadesi bakımından da benzerlik gösterir. Aralarındaki tek fark “اسْتَوَى” kelimesinin Yûsuf sûresindeki ilgili âyette yer almasıdır.¹⁴⁵

İbn Abbas’a göre “أَشُدَّهُ” otuz yaş ve üstüdür. Mücâhid “أَشُدَّهُ” ifadesinin otuz üç yaşa, “اسْتَوَى” ifadesinin ise kırk yaşa tekabül ettiğini söyler.¹⁴⁶ Âlûsî’nin Rûhu’l-Meânî adlı tefsirinde İbn Abbas’tan rivayetle “أَشُدَّهُ” 18-30 yaş, “اسْتَوَى” ise 30-40 yaş olarak yer alır.¹⁴⁷ Katâde’den rivayetle “أَشُدَّهُ” ifadesi otuz üç, “

¹⁴² eş-Şu‘arâ 26/18.

¹⁴³ el-En‘âm 6/152; Yûsuf 12/22; el-İsrâ 17/34; el-Kehf 18/82; el-Hac 22/5; el-Kasas 28/14; el-Mü‘min 40/67; el-Ahkâf 46/15.

¹⁴⁴ Yûsuf 12/22.

¹⁴⁵ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, 20/87.

¹⁴⁶ Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, 18/181-182; Âlûsî, *Rûhu’l-Meânî*, 12/261.

¹⁴⁷ Âlûsî, *Rûhu’l-Meânî*, 12/261.

”وَاسْتَوَى“ ise kırk yaşa karşılık gelir. İbn Zeyd’e göre ”أَشَدُّه“ *sağlamlık* anlamına gelmektedir.¹⁴⁸

Mukâtil ”أَشَدُّه“ ifadesinin on sekiz yaşa, ”اسْتَوَى“ kelimesinin ise kırk yaşa tekâbül ettiğini söylemektedir.¹⁴⁹ Taberî’ye göre ”أَشَدُّه“ bedenın olgunlaşır güçlenmesi ”اسْتَوَى“ ise toyluğun sona ermesi ve bünyenin güçlenip sağlamlaşması demektir.¹⁵⁰ Bikâî de Taberî ile aynı görüştedir.¹⁵¹

Zemahşerî ”بَلَغَ أَشَدُّه وَاسْتَوَى“ ifadesini gelişimde ulaşılabilir son aşama olarak tanımlamaktadır.¹⁵² Râzî’ye göre en doğru olan anlam ”أَشَدُّه“ vücut kuvvetinin tamamlanması, ”اسْتَوَى“ ise aklî kuvvetin mükemmel hale gelmesidir.¹⁵³ Çağdaş dönem müfessirlerinden Seyyid Kutub da bu görüşü paylaşmaktadır.¹⁵⁴ İbn Kesîr bu dönem ile ilgili bir yaş belirtmez. Bikâî söz konusu dönemin 21 ile 42 yaş arasında olduğunu bildirir.¹⁵⁵

Âlûsî ”أَشَدُّه“ ifadesinin *gelişimin sınırı* manasına geldiğini, ”اسْتَوَى“ ifadesinin ise *kemale ermek* anlamı taşıdığını söyler. Ona göre bedenın ve fiziksel gelişimin tamamlanması, aklın ve zihnin dengeye ulaşması insanların yaşadığı bölgelere ve şartlara göre değişiklik gösterdiğinden Hz. Mûsâ’nın bu yaş dönemi ile ilgili olarak güvenilir rivayetler dışında bir zaman dilimi belirtmeye gerek yoktur.¹⁵⁶

İbn Âşûr’a göre bu kelimenin anlamı *bünyenin olgunlaşması*dır. Hz. Mûsâ için kullanılmasıın sebebinı hadiste de geçtiğı üzere onun uzun boylu olmasına bağlamaktadır.¹⁵⁷ Saîd Havva ”أَشَدُّه“ ifadesini beden gücünün ve aklın en ileri seviyesine erişmesi, ”اسْتَوَى“ ifadesini ise denge hali ve sağlamlığın son noktası olarak yorumlamıştır.¹⁵⁸

”بَلَغَ أَشَدُّه“ ifadesinin kırk yaşa karşılık geldiğı iddiası söz konusu ibarenin Ahkâf sûresinde yer alan ”اِذَا بَلَغَ اَشَدُّه وَ بَلَغَ اَرْبَعِينَ“ yorumlanmış de âyetine göre¹⁵⁹ olmasındandır.

¹⁴⁸ Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, 18/181-182.

¹⁴⁹ Mukâtil, *Tefsîr*, 3/338.

¹⁵⁰ Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, 18/180-181.

¹⁵¹ Bikâî, *Nazmu’d-Durer*, 5/470.

¹⁵² Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 4/487-488.

¹⁵³ Râzî, *Tefsîr-i Kebîr*, 17/487.

¹⁵⁴ Seyyid, Kutub, *Fî Zılâli’l-Kur’ân*, (Beyrut: Dâru’s-Şurûk, 2004), 5/2681.

¹⁵⁵ Bikâî, *Nazmu’d-Durer*, 5/470.

¹⁵⁶ Âlûsî, *Rûhu’l-Meânî*, 12/261.

¹⁵⁷ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, 20/87.

¹⁵⁸ Saîd Havva, *el-Esâs fi’t-Tefsîr*, 7/4068.

¹⁵⁹ el-Ahkâf 46/15.

Diğer bir husus da “حکم” ve “علم” kelimeleri ile kastedilen manadır. “حکم” kelimesinin taşıdığı anlam ile ilgili olarak iki farklı görüş bildirilmiştir ki bu kavram *rüşde erme* meselesiyle de yakından ilişkilidir.

Mücâhid’e göre buradaki ilim ve hikmet peygamberlik öncesi fıkıh, akıl ve ameldir.¹⁶⁰ İbn Kesîr tefsirinde Mücâhid’in ilim ve hikmetten nübüvveti kastettiği bilgisi yer almaktadır.¹⁶¹ İbn İshâk “حکم” kelimesinin Hz. Mûsâ’nın kendi dini ve atalarının dininde bilgi sahibi olması anlamına geldiğini söylemektedir. Taberî buradaki “حکم” kelimesinin *dini kavrayış* ve *derin bilgi* olduğu görüşündedir.¹⁶² Zemahşerî’ye göre “علم” *Tevrat*, “حکم” ise *sünnettir*. Buna ilaveten Zemahşerî peygamberlere ait hikmetlerin onların sünneti olduğunu belirtmekte ve buna Ahzâb sûresi 34. âyeti delil getirmektedir.¹⁶³

“وَإِذْ كُنَّا مَا يَنْتَلَىٰ فِي بُيُوتِكُنَّ مِنْ آيَاتِ اللَّهِ وَالْحِكْمَةِ”

“Evlerinizde okunmakta olan Allah’ın âyetlerini ve hikmetini aklınızdan çıkarmayın.”¹⁶⁴

Râzî’ye göre âyetteki “حکم” ve “علم” peygamberlere nübüvvetten önce verilen ilim ve sîret bakımından mükemmel hale gelme anlamı taşımaktadır. Râzî âyetteki “İşte biz iyilik edenleri böyle mükâfatlandırırız” ifadesinden hareketle peygamberliğin iyi davrananlara bir ödül olarak verilmeyeceğini söyler ve bu kelimelerin nübüvvet anlamına gelemeyeceğini açıklar.¹⁶⁵ Âlûsî Süddî’nin rivayetine göre “حکم” ifadesinin nübüvvet anlamına geldiğini ya da ilim demek olduğunu belirtir. “علم” ifadesini ise din ve şariat bilgisi olarak açıklar.¹⁶⁶ Saîd Havva’ya göre “حکم” ifadesi hikmet ya da nübüvvet ve “علم” ifadesi ise dünya ve ahiret hakkında menfaat sağlayan bilgi anlamındadır.¹⁶⁷

Şu‘arâ sûresinde Hz. Mûsâ, Firavun ve yanındakilere hitaben,

“فَقَرَرْتُ مِنْكُمْ لَمَّا خِفْتُكُمْ فَوَهَبَ لِي رَبِّي حُكْمًا وَجَعَلَنِي مِنَ الْمُرْسَلِينَ”

¹⁶⁰ Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, 18/182.

¹⁶¹ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 6/9.

¹⁶² Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, 18/182.

¹⁶³ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 4/488.

¹⁶⁴ el-Ahzâb 33/34.

¹⁶⁵ Râzî, *Tefsîr-i Kebîr*, 17/487.

¹⁶⁶ Âlûsî, *Rûhu’l-Meânî*, 12/261.

¹⁶⁷ Saîd Havva, *el-Esâs fi’t-Tefsîr*, 7/4068.

“Sizden korktuğum için de hemen aranızdan kaçtım. Derken Rabbim bana hüküm bahşetti de beni peygamberlerden kıldı” demektedir.¹⁶⁸ Âyet ona peygamberliğin Mısırlıyı öldürdükten sonra verildiğinin işareti sayılabilir.

Taberî Hz. Mûsâ’nın girdiği şehrin Mısır’daki Münuf olduğunu bildirir.¹⁶⁹ Suddî’nin rivayetinde Menf şeklinde geçer.¹⁷⁰ Zemahşerî bu şehrin Mısır olduğunu söyler ve Mısır’da bulunan Münuf şehri denildiğini de ekler.¹⁷¹ Dahhâk bu şehrin ‘Ayn-ı Şems olduğunu ifade eder.¹⁷² Diğer bir rivayette ise İskenderiyye olarak geçer.¹⁷³ Çağdaş müfessirlerden İbn Âşûr bu şehrin Mısır’ın kuzeyinde bulunan Menfis şehri olduğunu belirtir.¹⁷⁴ Saîd Havva’nın şehrin adı ile ilgili bir yorumu bulunmamaktadır.

“عَلَى حِينَ عَقْلَةٍ مِنْ أَهْلِهَا” ifadesi ile Hz. Mûsâ’nın şehre girişini halkın fark etmemesi kastedilir. Mukâtil bu vaktin halkın dinlendiği zaman dilimi olan *gün ortası* olduğunu söyler.¹⁷⁵ İbn Abbâs’tan gelen rivayet de bu yöndedir. Said b. Cubeyr, İkrime ve Katâde’den de aynı şekilde rivayet edilir.¹⁷⁶ Zemahşerî bu vaktin *akşam ile yatsı arası* olduğunu söyler.¹⁷⁷ İbn Abbas’tan gelen diğer rivayet de Zemahşerî’nin görüşü doğrultusundadır.¹⁷⁸ Söz konusu vaktin halkın eğlendiği bir bayram günü olabileceği de belirtilir.¹⁷⁹

Rivâyetler *öğle vakti* ile *akşam ve yatsı arasındaki zaman dilimi* üzerinde yoğunlaşır. Buradan hareketle bu *gaflette olma hâli* ile uykunun kastedildiği düşünülebilir. Tefsirlerde bunun *kaylûle* adı verilen öğle vakti uykusu olduğu yer alır.¹⁸⁰ Saîd Havva da söz konusu zaman diliminin akşam ile yatsı arası ya da öğle vaktindeki uyku zamanı olduğunu söyler.¹⁸¹

¹⁶⁸ eş-Şu’arâ 26/21.

¹⁶⁹ Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, 18/183; Kurtubî, *el-Câmi’*, 13/259; Beydâvî, *Envâru’t-Tenzîl*, 3/125; Âlûsî, *Rûhu’l-Meânî*, 12/261; Ebû Hayyân, *el-Bahru’l-Muhît*, 8/292; Ebu’s-Suûd, *İrşâdu’l-Akli’s-Selîm*, 5/116; Kutub, *Fî Zılâli’l-Kur’ân*, 5/2681.

¹⁷⁰ Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, 18/183.

¹⁷¹ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 4/488.

¹⁷² Râzî, *Tefsîr-i Kebîr*, 17/488.

¹⁷³ Ebû Hayyân, *el-Bahru’l-Muhît*, 8/292.

¹⁷⁴ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, 20/88.

¹⁷⁵ Mukâtil, *Tefsîr-i Kebîr*, 339.

¹⁷⁶ Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, 18/185.

¹⁷⁷ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 4/488.

¹⁷⁸ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 6/9.

¹⁷⁹ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 4/488.

¹⁸⁰ Mukâtil, *Tefsîr-i Kebîr*, 339; Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, 18/184; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 4/488; Kurtubî, *el-Câmi’*, 13/260.

¹⁸¹ Saîd Havva, *el-Esâs fi’t-Tefsîr*, 7/4068.

İbn Zeyd buradaki gaflet halinin bir zaman dilimi değil Hz. Mûsâ'nın halk tarafından unutulması olduğu görüşündedir. O, Hz. Mûsâ'nın küçük yaşta Firavun'a vurduğu için şehirden çıkarıldığını, büyüyünceye kadar geri gelmediğini ve halkın onu unuttuğu bir zamanda şehre girdiğini söyler. İbn Zeyd'e göre bu gaflet hali ile Hz. Mûsâ'nın nübüvvetinden halkın habersiz oluşu da kastedilmiş olabilir.¹⁸²

İbn İshak Hz. Mûsâ'nın İsrailoğullarından taraftarları olduğunu ve onun hakikati idrak etmesi neticesinde Firavun ve kavminin aleyhinde konuştuğunu bildirmiştir. Hz. Mûsâ'nın bu konuşmaları Firavun'a iletilmiş ve şehre korkarak girmeye başlamıştır. Onun Firavun ve halkının dinine karşı olduğu ve onları inançlarından dolayı kınadığı için şehre çekinerek girdiği de söylenmiştir.¹⁸³ İbn Âşûr'a göre âyette gaflet vaktine işaret edilmesinin amacı Hz. Mûsâ'nın Kıptî'yi öldürmesinden kimsenin haberi olmayacağını vurgulamaktır.¹⁸⁴

Hz. Mûsâ şehre girince iki kişiyi kavga ederken gördü. Kendi halkından olan kişinin yardım istemesi üzerine düşmanı olana vurdu ve darbe sonucunda bu kişi öldü. Kendi tarafından olanın İsraili, düşman diye tabir edilenin ise Kıptî olduğu rivâyet edilir.¹⁸⁵

“وَكَّرَ” kelimesi sözlükte “itmek, vurmak” anlamına gelir.¹⁸⁶ Taberî bu kelimenin “itmek, yumruk ile göğsüne vurmak” anlamına geldiğini söyler.¹⁸⁷ Mücâhid'den Hz. Mûsâ'nın Kıptî'ye yumruğuyla vurduğu,¹⁸⁸ Katâde'den ise *asa ile vurduğu* rivâyet edilir.¹⁸⁹ Ancak Mufaddal bunun yanlış olduğunu, Arapçada *asa ile vekz etmek* şeklinde bir kullanım olmadığını söyler.¹⁹⁰ Zemahşerî bu kelimenin “*parmak uçlarıyla itmek*” anlamına geldiğini ifade eder.¹⁹¹

¹⁸² Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 18/184.

¹⁸³ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 18/184-185.

¹⁸⁴ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, 20/88.

¹⁸⁵ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 18/189; Bagavî, *Meâlimu't-Tenzîl*, 3/377; İbnu'l-Cevzî, *Zâdu'l-Mesîr*, 5/97; Kurtubî, *el-Câmi'*, 13/259; Beydâvî, *Envâru't-Tenzîl*, 3/125; Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-Muhîr*, 8/292; Ebu's-Suûd, *İrşâdu'l-Akli's-Selîm*, 5/116; Nesefî, *Medâriku't-Tenzîl*, 2/1254; Celâluddîn es-Suyûtî, *ed-Durru'l-Mensûr*, (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1983), 398; Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî*, 12/263; Saîd Havva, *el-Esâs fi't-Tefsîr*, 7/4068.

¹⁸⁶ Cemâluddîn Muhammed b. Mukerrem İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, (Beyrut: Dâru Sâdır, 1994), 5/430.

¹⁸⁷ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 18/186.

¹⁸⁸ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 18/189; İbnu'l-Cevzî, *Zâdu'l-Mesîr*, 5/97; Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî*, 12/263; Saîd Havva, *el-Esâs fi't-Tefsîr*, 7/4068.

¹⁸⁹ İbnu'l-Cevzî, *Zâdu'l-Mesîr*, 5/ 97; Kurtubî, *el-Câmi'*, 13/259; İbn Kesîr, *Tefsîr*, 6/9; Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî*, 12/263; Saîd Havva, *el-Esâs fi't-Tefsîr*, 7/4068.

¹⁹⁰ Râzî, *Tefsîr-i Kebîr*, 17/490.

¹⁹¹ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 4/488.

Hız. Mûsâ, öldürdüğü kişi düşman olmasına ve bunu istemeden yapmasına rağmen pişman olmuştur. İbn Cureyc'ten hiçbir peygamberin kendisine emir verilmedikçe öldüremeyeceğı rivâyet edilmiştir.¹⁹² Taberî tefsirinde Hız. Mûsâ'nın Mısırlıyı kuma gömdüğüne dair rivayet bulunmaktadır.¹⁹³

Kitâb-ı Mukaddes'te Hız. Mûsâ'nın Mısırlıyı öldürdüğü için duyduğu pişmanlık yer almaz. Aksine onun çevresine bakındığı ve daha sonra Mısırlıyı öldürüp cesedini de kuma gömdüğünden bahsedilir.¹⁹⁴

Hız. Mûsâ'nın 15. âyette söylediğı “هَذَا مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ إِنَّهُ عَدُوٌّ مُضِلٌّ مُبِينٌ” “Bu şeytanın işidir. O gerçekten apaçık bir saptırıcı düşmandır” ifadesi de yine ona hikmet ve ilim verililişinin delilidir.

Hız. Mûsâ'ya verilen nimetle neyin kastedildiğı hakkında farklı görüşler bulunur. Müfessirlerin bir kısmı bu nimetle Allah'ın onu affetmesinin kastedildiğini söyler.¹⁹⁵ Ancak Kuşeyrî bu nimetin mağfiret olmadığı görüşündedir. Çünkü bu olay vahiyden önce vuku bulmuştur. Dolayısıyla Hız. Mûsâ bilgi sahibi değildir ve affedildiğini bilemez.¹⁹⁶ Kurtubî bu nimetin *bilgi*, *hüküm* ve *tevhid* olduğunu belirtir. Mâverdi'ye göre ise bu *hidayet* ve *aftır*.¹⁹⁷ Çağdaş müfessirlerden Mevdûdî söz konusu nimetin onun kimseye görünmeden olay yerinden uzaklaşabilmesi ve Mısırlılardan bir zarar görmemesi olduğunu ifade eder.¹⁹⁸ Hız. Mûsâ'nın bir tek vuruşuyla karşısındaki öldürmesi, bu nimetin “beden gücü” olabileceğini de düşündürmektedir.

Hız. Mûsâ bir insanın ölümüne sebep olduğu için bu durumun sonuçlarından çekiniyordu. Büyük ihtimalle kısas olarak öldürölmekten korkuyordu çünkü yine bu sûrenin 33. âyetinde Allah ona mucizelerini göstermek üzere Firavun'a ve adamlarına gitmesini buyurduğunda “قَالَ رَبِّ إِنِّي قَتَلْتُ مِنْهُمْ نَفْسًا” “Ey Rabbim şüphesiz ben onlardan birini öldürdüm. Onların da beni öldürmelerinden korkuyorum” demiştir. Benzer bir ifade Şu'arâ sûresinde “وَلَهُمْ عَلَيَّ ذَنْبٌ فَأَخَافُ أَنْ يَقْتُلُونِ” “Ben onların nezdinde suçluyum bu yüzden beni öldürmelerinden korkuyorum” şeklinde yer almaktadır.¹⁹⁹ Bu olay Tâ-Hâ sûresi

¹⁹² Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 4/488; Saîd Havva, *el-Esâs fî 't-Tefsîr*, 7/4068.

¹⁹³ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 18/190; Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî*, 12/266.

¹⁹⁴ Çıkış 2: 12.

¹⁹⁵ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 18/191; Bagavî, *Meâlimu't-Tenzîl*, 3/377; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 4/488.

¹⁹⁶ Kurtubî, *el-Câmi'*, 13/262.

¹⁹⁷ Kurtubî, *el-Câmi'*, 13/262.

¹⁹⁸ Mevdûdî, *Teftîhu'l-Kur'ân*, 4/167.

¹⁹⁹ eş-Şu'arâ 26/14.

40. âyette de yer almaktadır: “وَقَتَلْتَ نَفْسًا فَنَجَّيْنَاكَ مِنَ الْغَمِّ” “Bir cana kıydın da seni kederden kurtardık.”

Hız. Mûsâ'nın Mısırlıyı kazara öldürmesinin Firavun için büyük bir önem teşkil ettiğini anlıyoruz. Çünkü bu olay unutulmamış ve yıllar sonra Hız. Mûsâ'ya hatırlatılmıştır. “وَفَعَلْتَ فَعَلْتَاكَ الَّتِي فَعَلْتَ وَأَنْتَ مِنَ الْكَافِرِينَ” “Sen o yaptığın işi yaptın (adam öldürdün) sen nankörlerdensin.”²⁰⁰

İbn Âşûr'a göre “هَذَا مِنْ شِيعَتِهِ وَهَذَا مِنْ عَدُوِّهِ” ifadesi Hız. Mûsâ'nın bebekken Nil'den alınışından haberdar olduğunu, kendisinin İsrailoğullarına mensup ve Kıptîleri düşmanı bilerek büyüdüğünü gösterir.²⁰¹

“Ey Mûsâ! Dün birini öldürdüğün gibi, beni de öldürmek mi istiyorsun? Sen ancak yeryüzünde bir zorba olmak istiyorsun, arabuluculardan olmak istemiyorsun” sözünü söyleyenin bir gün önce Hız. Mûsâ'nın kurtardığı İsrâiloğlu mu²⁰² yoksa başka bir Mısırlı mı²⁰³ olduğu konusunda ihtilaf bulunmaktadır.

Hız. Mûsâ'ya söylenen “Sen ancak yeryüzünde bir zorba olmak istiyorsun, arabuluculardan olmak istemiyorsun” ifadesi Mısırlıya daha uygun düşmekteyse de²⁰⁴ yukarıda geçtiği üzere halkın habersiz olması ve suçun işlendiği gün değil ertesi gün yaşanan olayın sonrasında duyulması bu sözün sahibinin İsrâiloğlu olduğunu düşündürmektedir. Nitekim Bikâî'ye göre de Hız. Mûsâ şehre girdiğinde halkın gaflette olması ve onu İsrailiden başka kimsenin görmemesi, söz konusu ifadenin İsrailiye ait olduğunu göstermektedir.²⁰⁵ Zira bu sözü söyleyen kişinin Mısırlı olduğu var sayılırsa onun Hız. Mûsâ'nın kendi halkından birini öldürdüğünden haberi olduğunu ve bunu duyurmadığını da kabul etmek gerekir.

Kitâb-ı Mukaddes'te Hız. Mûsâ'nın ertesi gün kavga ederken gördüğü iki kişi de İbranî olarak yer almaktadır.²⁰⁶

20. âyette sözü edilen, şehrin öbür ucundan gelen kişinin Firavun hanedanından mümin bir kişi olduğu hatta amcasının oğlu olduğu söylenir.²⁰⁷

²⁰⁰ eş-Şu'arâ 26/19.

²⁰¹ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve 't-Tenvîr*, 20/89.

²⁰² Mukâtil, *Tefsîr*, 3/340; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 18/195-196; Bagavî, *Meâlimu't-Tenzîl*, 3/378; Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî*, 12/267; Saîd Havva, *el-Esâs fi't-Tefsîr*, 7/4069.

²⁰³ Ebû Muhammed Nureddin es-Sâbûnî, *Safvetu't-Tefâsir*, (Beyrut: Dâru'l-Kur'âni'l-Kerîm, 1981), 2/428; Râzî, *Tefsîr-i Kebîr*, 17/494; Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'ân*, 5/2684; Ateş, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsîri*, 438.

²⁰⁴ Râzî, *Tefsîr-i Kebîr*, 17/494.

²⁰⁵ Bikâî, *Nazmu'd-Durer*, 5/473-474.

²⁰⁶ Çıkış 2: 13.

²⁰⁷ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 4/489; Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî*, 12/268.

Bikâî'ye göre bu Hz. Mûsâ'yı seven bir kimsedir.²⁰⁸ Bu âyetin giriş kısmının bir benzeri Yâsîn sûresi 20. âyette yer almaktadır:

وَجَاءَ مِنْ أَقْصَى الْمَدِينَةِ رَجُلٌ يَسْعَى قَالَ يَا قَوْمِ اتَّبِعُوا الْمُرْسَلِينَ

Yâsîn sûresinden farklı olarak Kasas sûresinde “رَجُلٌ” kelimesi fiilden hemen sonra gelmektedir.

وَجَاءَ رَجُلٌ مِنْ أَقْصَى الْمَدِينَةِ يَسْعَى قَالَ يَا مُوسَى إِنَّ الْمَلَأَ يَأْتَمِرُونَ بِكَ لِيَقْتُلُوكَ فَاخْرُجْ إِنِّي لَكَ مِنَ النَّاصِحِينَ

Bikâî'ye göre burada şehrin öbür ucundan gelen kişi Hz. Mûsâ hakkında istişare edilen ölüm emrini haber vermeye geldiği için Yâsîn sûresindeki ilgili âyetin aksine olayla bağlantılı olarak gelmiştir.²⁰⁹

“إِنَّ الْمَلَأَ يَأْتَمِرُونَ بِكَ لِيَقْتُلُوكَ” ifadesi İbn Âşûr'a göre Hz. Peygamber'in Mekke'den çıkacağına ve Allah'ın onu zalimlerden kurtaracağına işaret etmektedir.²¹⁰ Hz. Mûsâ dikkatli bir şekilde şehirden çıkmıştır ancak 22. âyetten anlaşıldığı üzere yolu bilmiyordu.²¹¹

Kitâb-ı Mukaddes'te de onun yöneldiği yer olarak yine Medyen'den söz edilmiştir.²¹²

2.1.4. Hz. Mûsâ'nın Medyen'e Hicreti (23-28)

وَلَمَّا وَرَدَ مَاءَ مَدْيَنَ وَجَدَ عَلَيْهِ أُمَّةٌ مِنَ النَّاسِ يَسْقُونَ وَوَجَدَ مِنْ دُونِهِمْ امْرَأَتَيْنِ تَذُودَانِ قَالَ مَا خَطْبُكُمَا قَالَتَا لَا نَسْقِي حَتَّى يُصْدِرَ الرِّعَاءَ وَأَبُونَا شَيْخٌ كَبِيرٌ

فَسَقَى لَهُمَا ثُمَّ تَوَلَّى إِلَى الظِّلِّ فَقَالَ رَبِّ إِنِّي لِمَا أَنْزَلْتَ إِلَيَّ مِنْ خَيْرٍ فَقِيرٌ

فَجَاءَتْهُ إِحْدَاهُمَا تَمْشِي عَلَى اسْتِحْيَاءٍ قَالَتْ إِنَّ أَبِي يَدْعُوكَ لِيَجْزِيَكَ أَجْرَ مَا سَقَيْتَ لَنَا فَلَمَّا جَاءَهُ وَقَصَّ عَلَيْهِ الْقَصَصَ قَالَ لَا تَخَفْ نَجَوْتَ مِنَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ

قَالَتْ إِحْدَاهُمَا يَا أَبَتِ اسْتَأْجِرْهُ إِنَّ خَيْرَ مَنِ اسْتَأْجَرْتَ الْقَوِيُّ الْأَمِينُ

قَالَ إِنِّي أُرِيدُ أَنْ أُنكِحَكَ إِحْدَى ابْنَتَيَّ هَاتَيْنِ عَلَى أَنْ تَأْجُرَنِي ثَمَانِي حَجَاجٍ فَإِنْ أَتَمَمْتَ عَشْرًا فَمِنْ عِنْدِكَ وَمَا أُرِيدُ أَنْ أَسْقَى عَلَيْكَ سَتَجِدُنِي إِنْ شَاءَ اللَّهُ مِنَ الصَّالِحِينَ

قَالَ ذَلِكَ بَيْنِي وَبَيْنَكَ أَيَّمَا الْأَجْلَيْنِ فَضَيْتُ فَلَا غُدْوَانَ عَلَيَّ وَاللَّهُ عَلَى مَا نَقُولُ وَكِيلٌ

23) Medyen suyuna varınca suyun başında hayvanlarını sulamakta olan bazı insanlar gördü. Bunların yanında da koyunlarını suya salmamak için uğraşan iki kız gördü. Mûsâ onlara, “(Koyunlarınızı burada tutmaktaki)

²⁰⁸ Bikâî, *Nazmu'd-Durer*, 5/474.

²⁰⁹ Bikâî, *Nazmu'd-Durer*, 5/474.

²¹⁰ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, 20/97.

²¹¹ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, 20/97.

²¹² Çıkış 2: 15.

maksadınız ne?” dedi. Onlar, “Çobanlar sulayıp çekilinceye kadar biz koyunları sulayamayız. Babamız ise çok yaşlı bir adamdır” dediler.

24) Bunun üzerine Mûsâ onların koyunlarını suladı. Sonra gölgeye çekilip “Rabbim! Bana göndereceğin her hayra muhtacım” dedi.

25) Nihayet kızlardan biri utana utana yürüyerek ona gelip, “Bizim için koyunlarımızı sulamanın ücretini vermek üzere babam seni çağırıyor” dedi. Mûsâ kızların babasının yanına gelip başından geçenleri ona anlatınca o, “Korkma zalim kavimden kurtuldun” dedi.

26) Kızlardan biri “Babacığım onu ücretle tut. Herhalde ücretle tuttuklarının en hayırlısı, güçlü ve güvenilir olan bu adam olacaktır” dedi.

27) Kızların babası, “Ben sekiz yıl bana çalışmana karşılık, şu iki kızımdan birisini sana nikâhlamak istiyorum. Eğer sen bunu on yıla tamamlarsan, o da senden olur. Ben seni zora koşmak da istemiyorum. İnşallah beni sâlih kimselerden bulacaksın” dedi.

28) Mûsâ şöyle dedi: “Bu seninle benim aramda bir iş. İki süreden hangisini tamamlarsam bana bir husumet yok. Allah, söylediklerimize vekildir.”

Hız. Mûsâ Medyen’e ulaştığında babaları yaşlı olduğu için koyunlarını kendileri sulamak zorunda kalmış iki kız gördü. Suyun başındaki diğer çobanlar koyunlarını sularken onlar koyunlarını zapt etmeye çalışıyordu. Hız. Mûsâ onlara bu durumun nedenini sordu. Aldığı cevap üzerine de kızlara yardım etmek amacıyla koyunları suladı.

Hız. Mûsâ’nın Medyen’de yaşadığı olaylar ile ilgili Tâ-Hâ sûresi 4. âyette “وَفَتَّاكَ فُتُونًا فَلَبِثْتَ سِنِينَ فِي أَهْلِ مَدْيَنَ” “Medyen halkı içinde yıllarca kaldın” ifadesi geçmektedir.

Medyen Hız. Şuayb’ın kavminin bulunduğu yerdir.²¹³ Firavun’un mülkünde olmayan bu şehrin adını Medyen b. İbrahim’den aldığı²¹⁴ ve Mısır ile arasında sekiz günlük bir mesafe olduğu söylenmektedir.²¹⁵ İbn Âşûr bu mesafenin yaklaşık 850 mil olduğunu ve yürüyerek 45 günlük bir sürede gidilebileceğini belirtir.²¹⁶

²¹³ Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, 18/204.

²¹⁴ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 4/490; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, 20/98.

²¹⁵ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 4/490.

²¹⁶ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, 20/98.

24. âyetteki “خَيْرٍ” sözcüğü âyetlerde geçtiği yere göre birçok farklı anlama gelmektedir. Örneğin Âdiyât sûresinin “وإنه لحب الخير لشديد”²¹⁷ “mal” anlamına gelmektedir.²¹⁸ Burada sözü edilen hayrın ne olduğu hakkında farklı görüşler mevcuttur.

Bu sûrede Hz. Mûsâ’yı daha çok insanî yönleriyle görmekteyiz. Medyen’e de öldürülme korkusuyla kaçtığı aşikârdır. Müfessirlerden bazılarının da buradaki “خَيْرٍ” kelimesine Hz. Mûsâ’nın yaptığı uzun ve zorlu yolculuk sonucunda onun biyolojik ihtiyaçlarına paralel bir anlam yüklediği görülmektedir. İbn Abbâs’tan ve Mücâhid’den bildirildiğine göre Hz. Mûsâ yiyecek istemiştir.²¹⁹ Müfessirlerin bir kısmı da bu görüştedir.²²⁰

“إِنِّي لِمَا أَنْزَلْتَ إِلَيَّ مِنْ خَيْرٍ فَقِيرٌ” cümlesi ile farklı anlamlar kastedildiği söylenmektedir. “Her ne hayır indirirsen muhtacım” bu anlamlardan biridir. Zemahşerî “Allah’ım bana indirdiğin din hayrı nedeniyle dünyada muhtaç oldum bu ihtiyaç da zalimlerden kurtulmaktır” şeklinde de mana verilebileceğini söyler.²²¹ Râzî’ye göre Hz. Mûsâ bu cümleyi sevinci sebebiyle söylemiş ve “Ya Rabbi senin bana din hayırlarına dair verdiğin şeyler sebebiyle ben dünya konusunda fakir düştüm” demek istemiştir.²²² Elmalılı Hamdi Yazır “Hakkımda hayır olmak üzere başıma getirdiklerinden dolayı bir fakir oldum” manasının daha zahir olduğunu ifade eder.²²³ İbn Âşûr’a göre ise Hz. Mûsâ gölgeye çekilip dinlenirken Allah’ın kendisini kurtardığını hatırlamış ve “إِنِّي لِمَا أَنْزَلْتَ إِلَيَّ مِنْ خَيْرٍ فَقِيرٌ” diyerek şükretmiştir. Buradaki hayır ifadesi dünyada verilen nimetler ve aynı zamanda ahirette mükâfatı verilecek olan zorluklar anlamına gelmektedir. Buna ilaveten müfessir bir yabancı için en güzel iyiliğin karnını doyurabileceği bir ev ve bir aile kurmak olduğunu ifade eder. “فَجَاءَتْهُ إِحْدَاهُمَا تَمْشِي” ifadesinde bulunan fâ Allah’ın Hz. Mûsâ’nın duasına icabet ettiğini gösterir.²²⁴

²¹⁷ el-Âdiyât 100/8.

²¹⁸ Kurtubî, *el-Câmi*’, 13/270.

²¹⁹ Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, 18/216-217.

²²⁰ Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, 18/216; Bagavî, *Meâlimu’t-Tenzîl*, 3/379; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 4/492; Kurtubî, *el-Câmi*’, 13/270; Beydâvî, *Envâru’t-Tenzîl*, 3/126; Neseî, *Medâriku’t-Tenzîl*, 2/1259.

²²¹ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 4/492.

²²² Râzî, *Tefsîr-i Kebîr*, 17/501.

²²³ Elmalılı, *Hak Dini Kur’ân Dili*, 5/3725.

²²⁴ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, 20/103.

İbn Ubeyde'den kızların babasının Hz. Şuayb'ın kardeşinin oğlu *Yesrûn*²²⁵ olduğu, İbn Abbas'tan ise bu kişinin Medyen'in sahibi *Yesrâ* olduğu bildirilmektedir.²²⁶ Kızın utanarak yürümesinin onun iffetli bir şekilde yetiştirildiğini ve babasının da inançlı bir kimse olduğunu düşündürmektedir. Özellikle de 27. âyette kullandığı “إِنْ شَاءَ اللَّهُ” ifadesi bunu açık bir şekilde gösterir. Bu zatın Hz. Şuayb olabileceğine dair rivayetler de bulunur.²²⁷ Müfessirlerden bir kısmı da bu görüştedir.²²⁸

Kasas sûresinde kızların babası olan kişinin Hz. Şuayb olduğu açıkça yer almamakla birlikte Kur'an'da Hz. Şuayb'ın Eyke halkına²²⁹ ve Medyen'e peygamber olarak gönderildiği bildirilmektedir.²³⁰ Diğer taraftan İbn Kesîr Hz. Şuayb'ın kavmine söylediği “وَمَا قَوْمٌ لَوْطٍ مِّنْكُمْ بَبَعِيدٍ” “Lût kavmi de size uzak değildir”²³¹ âyetinin Hz. Şuayb'ın Hz. Mûsâ'dan çok önce yaşadığına işaret ettiğini belirtir.²³² Taberî, isim konusundaki bilginin sadece haberden ibaret olduğunu ifade eder.²³³ İbn Kesîr de bu kişinin Hz. Şuayb olduğuna dair rivayetin zayıf olduğunu belirtir.²³⁴ Bununla birlikte Saîd Havva Hz. Şuayb'ın uzun yaşadığına dair zayıf rivayetin bu çelişkiyi açıklamak üzere ortaya çıkmış olabileceğini söyler. Ona göre bu şahsın Hz. Şuayb olması durumunda onun adı Kur'an'da açıkça belirtilirdi.²³⁵

25. âyette kızların babası tarafından söylenen “قَالَ لَا تَخَفْ نَجَوْتَ مِنَ الْقَوْمِ” ifadesi Hz. Mûsâ'nın 21. âyette “قَالَ رَبِّ نَجِّنِي مِنَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ” duasının cevabı niteliğindedir.

İbn Âşûr'a göre 26. âyette “قَالَتْ إِحْدَاهُمَا يَا أَبَتِ اسْتَأْجِرْهُ” ifadesi kızların babasının Hz. Mûsâ'yı işe almayı daha önceden kararlaştırmadığının kanıtıdır.²³⁶

²²⁵ İbn Kesîr tefsirindeki rivayetlerde bu isim Seyrûn olarak yer almaktadır. (bk. 6/13) Âlûsî tefsirindeki rivayette ise Esrûn olarak geçmektedir. (bk. 12/270)

²²⁶ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 18/223; Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî*, 12/270. (Âlûsî tefsirinde bu rivayette ismi Yesrib olarak geçer. bk. 12/270)

²²⁷ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 18/223-224.

²²⁸ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 4/492; İbnu'l-Cevzî, *Zâdu'l-Mesîr*, 5/101; Beydâvî, *Envâru't-Tenzîl*, 3/126; Nesefî, *Medâriku't-Tenzîl*, 2/1259; Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-Muhîr*, 8/299; Muhammed bin Mustafa el-İmâdî Ebu's-Suûd, *İrşâdu'l-Akli's-Selîm ilâ Mezâya'l-Kitâbi'l-Kerîm*, (Beyrut: Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye, 1999), 5/119.

²²⁹ eş-Şu'arâ 26/176-178.

²³⁰ el-A'râf 7/85; Hûd 11/84; el-Ankebût 29/36.

²³¹ Hûd 11/89.

²³² İbn Kesîr, *Tefsîr*, 6/13; Saîd Havva, *el-Esâs fi't-Tefsîr*, 7/4075.

²³³ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 18/224.

²³⁴ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 6/13.

²³⁵ Saîd Havva, *el-Esâs fi't-Tefsîr*, 7/4075.

²³⁶ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, 20/104.

Burada “نَجَوْتُ مِنَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ” ifadesinin Firavun’un Medyen bölgesinde bir nüfuzu olmadığı göstermektedir.²³⁷

Hız. Mûsâ’nın söylediği “والله على ما نقول وكيل” cümlesi, Allah’ın ona ihsan ettiği, 14. âyette de sözü edilen ilim ve hikmetin bir yansımasıdır. Çünkü aynı ifade Yûsuf sûresinde²³⁸ Hız. Yâkûb tarafından oğullarıyla sözleşmesi esnasında kullanılmaktadır.

Âyette geçen bu hadise, Kitâb-ı Mukaddes’te de genel olarak benzer bir şekilde anlatılmakla birlikte suyun başındaki kızların sayısının yedi olması gibi bazı farklar içermektedir. Ayrıca kızların babasının bir kâhin olduğundan da bahsedilmektedir.²³⁹

2.1.5. Hız. Mûsâ’nın Firavun’a Tebliğ ile Görevlendirilmesi (29-35)

فَلَمَّا قَضَىٰ مُوسَى الْأَجَلَ وَسَارَ بِأَهْلِهِ آنَسَ مِنْ جَانِبِ الطُّورِ نَارًا قَالَ لِأَهْلِهِ امْكُثُوا إِنِّي آنَسْتُ نَارًا
لَّعَلِّي آتِيكُم مِّنْهَا بِخَبَرٍ أَوْ جَذْوَةٍ مِنَ النَّارِ لَعَلَّكُمْ تَصْطَلُونَ
فَلَمَّا أَتَاهَا نُودِيَ مِنْ شَاطِئِ الْوَادِي الْأَيْمَنِ فِي الْبُقْعَةِ الْمُبَارَكَةِ مِنَ الشَّجَرَةِ أَنْ يَا مُوسَى إِنِّي أَنَا اللَّهُ رَبُّ
الْعَالَمِينَ

وَأَنْ أَلْقِ عَصَاكَ فَلَمَّا رَآهَا تُهَنَّرُ كَأَنهَآ جَانٌّ وَلَّى مُدْبِرًا وَلَمْ يُعَقِّبْ يَا مُوسَى أَقْبِلْ وَلَا تَخَفْ إِنَّكَ مِنَ الْآمِنِينَ
اسْأَلْكَ يَدَكَ فِي جَيْبِكَ تَخْرُجُ بَيْضَاءُ مِنْ غَيْرِ سُوءٍ وَاضْمُمْ إِلَيْكَ جَنَاحَكَ مِنَ الرَّهْبِ فَذَانِكَ بُرْهَانَانِ مِنْ رَبِّكَ
إِلَىٰ فِرْعَوْنَ وَمَلَأَهُ إِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمًا فَاسِقِينَ
قَالَ رَبِّ إِنِّي قَتَلْتُ مِنْهُمْ نَفْسًا فَأَخَافُ أَنْ يَقْتُلُونِ
وَأَخِي هَارُونُ هُوَ أَفْصَحُ مِنِّي لِسَانًا فَأَرْسَلْهُ مَعِيَ رِدْءًا يُصَدِّقُنِي إِنِّي أَخَافُ أَنْ يُكَذِّبُونِ
قَالَ سَنَشُدُّ عَضُدَكَ بِأَخِيكَ وَنَجْعَلُ لَكُمَا سُلْطَانًا فَلَا يَصِلُونَ إِلَيْكُمَا بِآيَاتِنَا أَنْتُمْ وَمَنِ اتَّبَعَكُمَا الْغَالِبُونَ

29) Mûsâ, süreyi tamamlayıp ailesiyle yola çıkınca, Tûr tarafında bir ateş görmüş ve ailesine, “Siz burada kalın, ben bir ateş gördüm, (oraya gidiyorum). Umarım oradan size bir haber ya da ısınmanız için ateşten bir kor getiririm” dedi.

30) Mûsâ ateşin yanına gelince o mübarek yerdeki vadinin sağ tarafındaki ağaçtan şöyle seslenildi: “Ey Mûsâ! Şüphesiz ben, evet ben âlemlerin Rabbi Allah’ım.”

31) “Değneğini (yere) at.” (Mûsâ değneğini yere attı) Onu bir yılanmış gibi süratle hareket eder görünce, arkasına bakmadan dönüp kaçtı. (Bu sefer

²³⁷ Taberî, *Câmiu ’l-Beyân*, 18/221.

²³⁸ Yûsuf 12/66.

²³⁹ Çıkış 2: 11-21.

şöyle seslenildi:) Ey Mûsâ! Beri gel, korkma. Çünkü sen güvenlikte olanlardansın.”

32) Elini koynuna sok. (Alaca hastalığı gibi) bir hastalık sebebiyle olmaksızın bembeyaz bir hâlde çıksın. Korkudan açılan kolunu kendine çek (toparlan). İşte bunlar, Firavun ve ileri gelen adamlarına (göstermen için) Rabbin tarafından (sana verilen) iki delildir. Çünkü onlar fâsık bir kavimdirler.”

33) Mûsâ şöyle dedi: “Ey Rabbim şüphesiz ben onlardan birini öldürdüm. Onların da beni öldürmelerinden korkuyorum.

34) “Kardeşim Harun’un dili benimkinden daha düzgündür. Onu da benimle birlikte beni doğrulayan bir yardımcı olarak gönder. Çünkü ben onların beni yalanlamalarından korkuyorum.”

35) Allah, “Seni kardeşinle destekleyeceğiz ve size bir iktidar vereceğiz de âyetlerimiz sayesinde size (kötü bir amaçla) ulaşamayacaklar. Siz ve size uyanlar, galip gelecek onlardır” dedi.

Kıssanın bu bölümü Hz. Mûsâ’nın Medyen’den ayrılışını ve yolculuğu esnasında Firavun’a tebliğ ile görevlendirilişini anlatmaktadır. Onun en kâmil olan süreyi, on yılı tamamlayarak²⁴⁰ ailesiyle birlikte yola çıktığı söylenir. Mücâhid’den rivayetle yirmi yıl kaldığı da bilgiler arasında yer alır.²⁴¹ İbn Âşûr’a göre kıssa bağlamında bir amaca hizmet etmediği için Kur’ân’da Hz. Mûsâ tarafından tercih edilen süre belirtilmemiştir.²⁴²

Hz. Mûsâ 33. âyette Allah’a, Firavun ve ileri gelenleri tarafından öldürülmekten korktuğunu dile getirmişken ve onun Mısır’dan kaçma nedeni de bu korku olduğu halde Medyen’den Mısır’a gitme niyeti ile yola çıktığı yönünde görüşler bulunur. Onun ailesine duyduğu özleminden dolayı onları gizlice ziyaret etmek amacıyla Mısır’a doğru yola çıktığı söylenir.²⁴³ Bununla birlikte Elmalılı Hz. Mûsâ’nın yolculuğunun Kudüs’e doğru olduğu görüşünü daha isabetli bulur.²⁴⁴

²⁴⁰ Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, 18/234; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 4/498; İbnu’l-Cevzî, *Zâdu’l-Mesîr*, 5/103; Ebû Hayyân, *el-Bahru’l-Muhît*, 8/301; İbn Kesîr, *Tefsîr*, 6/18; Suyûtî, *el-İtkân*, 923; Bikâî, *Nazmu’d-Durer*, 5/481.

²⁴¹ Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, 18/237.

²⁴² İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, 20/111.

²⁴³ Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, 18/238; İbn Kesîr, *Tefsîr*, 6/18; Bikâî, *Nazmu’d-Durer*, 5/482.

²⁴⁴ Elmalılı, *Hak Dini Kur’ân Dili*, 5/3728.

Taberî âyetteki “أَنْسَ” kelimesinin *gördü ve hissetti* manasına geldiğini söylemektedir. Katâde’den sadece *hissetti* anlamına geldiği rivayet edilir.²⁴⁵

Tâ-Hâ sûresi 10. âyette bu hadise şu şekilde geçmektedir:

”إِذْ رَأَىٰ نَارًا فَقَالَ لِأَهْلِهِ امْكُثُوا إِنِّي آنَسْتُ نَارًا لَّعَلِّي آتِيكُم مِّنْهَا بِقَبَسٍ أَوْ أَجْدُ عَلَى النَّارِ هُدًى“

Hiz. Mûsâ’nın “لَّعَلِّي آتِيكُم مِّنْهَا بِقَبَسٍ” “*umarım oradan size bir haber getiririm*” demesi kendisinin ve ailesinin bir habere ihtiyaç duyduklarının göstergesidir.²⁴⁶ Yollarını kaybetmiş oldukları açıktır, çünkü Tâ-Hâ sûresinde “أَجْدُ عَلَى النَّارِ هُدًى” “*yol gösterecek birini bulurum*” ifadesi yer almıştır.²⁴⁷ Bununla birlikte “تَصْطَلُونَ” “*ısınırırsınız*” demesinden de üşümüş oldukları anlaşılmaktadır. Bu âyette yer alan “جَذْوَةٌ” kelimesi “kor” anlamına gelmektedir.²⁴⁸ Tâ-Hâ sûresinde “قَبَسٍ” kelimesi ile ifade edilmektedir.

Kitâb-ı Mukaddes’te ise Hiz. Mûsâ’nın tükenmeden yanan bir çalı gördüğü ve nasıl yandığını merak edip çalıya doğru gittiği yer alır.²⁴⁹

Ateşin yanına gelince vadinin Hiz. Mûsâ’nın sağına düşen tarafından²⁵⁰ bir ses geldi. Bu ses orada bulunan ağaçtan gelmekteydi. Bu sesleniş Tâ-Hâ sûresinde şu şekilde yer almaktadır:

فَلَمَّا أَتَاهَا نُودِيَ يَا مُوسَى
إِنِّي أَنَا رَبُّكَ فَاخْلَعْ نَعْلَيْكَ إِنَّكَ بِالْوَادِ الْمُقَدَّسِ طَوًى
وَأَنَا اخْتَرْتُكَ فَاسْتَمِعْ لِمَا يُوحَى
إِنِّي أَنَا اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا فَاعْبُدْنِي وَأَقِمِ الصَّلَاةَ لِذِكْرِي

“*Ey Mûsâ! Şüphe yok ki ben senin Rabbinim. Hemen ayakkabılarını çıkar. Çünkü sen mukaddes vadi Tuvâ’dasın. Ben seni seçtim şimdi vahyolunacak şeyleri dinle. Şüphe yok ki ben Allah’ım benden başka hiçbir ilâh yoktur. O hâlde bana ibadet et ve beni anmak için namaz kıl.*”²⁵¹

Söz konusu sesleniş Neml sûresinde de şöyle geçmektedir:

فَلَمَّا جَاءَهَا نُودِيَ أَنْ بُورِكَ مَنْ فِي النَّارِ وَمَنْ حَوْلَهَا وَسُبْحَانَ اللَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ
يَا مُوسَى إِنَّهُ أَنَا اللَّهُ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ

“(Mûsâ) ateşe varınca ona şöyle seslenildi: ‘Ateşin başındaki de çevresindekiler de kutlu olsun! Âlemlerin Rabbi Allah eksikliklerden uzaktır. Ey Mûsâ! Gerçek şu

²⁴⁵ Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, 18/238.

²⁴⁶ Elmalılı, *Hak Dini Kur’ân Dili*, 5/3729.

²⁴⁷ Ali Sayı, *Firavun, Hâmân ve Kârûn Karşısında Hiz. Mûsâ*, (İstanbul: İz Yayıncılık 1999), 64.

²⁴⁸ İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, 14/138.

²⁴⁹ Çıkış 2: 2-3.

²⁵⁰ Bagavî, *Meâlimu’t-Tenzîl*, 3/382; İbnu’l-Cevzî, *Zâdu’l-Mesîr*, 5/103; Kurtubî, *el-Câmi’*, 13/282; Âlûsî, *Rûhu’l-Meânî*, 7/282.

²⁵¹ Tâ-Hâ 20/11-14.

ki, ben mutlak güç sahibi hüküm ve hikmet sahibi Allah'ım.”²⁵² Bahsi geçen âyetlerde yer alan benzer ifadelerin hepsi zikredilmiş, ancak her sûrede farklı bir yönüyle anlatılmıştır.²⁵³

Bu sûrede yer alan “ وَمَا كُنْتَ بِجَانِبِ الْعَرَبِيِّ إِذْ قَضَيْنَا إِلَى مُوسَى الْأَمْرَ وَمَا كُنْتَ مِنَ الشَّاهِدِينَ ” *“Mûsâ'ya o emri verdiğimiz zaman sen (vadinin) batı tarafında değildin”*²⁵⁴ âyetinden Hz. Mûsâ'ya vadinin batı tarafından seslenildiğini ve bu yerin onun sağ tarafında kaldığını anlıyoruz. Dolayısıyla o ateşe doğru giderken Kible'ye yönelmiştir.²⁵⁵

Allah'ın Hz. Mûsâ'ya ilk olarak tevhidin önemini vurgulayacak şekilde seslenmesinin o dönem Mısır'ının içinde bulunduğu inanç karmaşasına işaret ettiği düşünülebilir.²⁵⁶ Bu konuşma Nisâ²⁵⁷ ve A'râf²⁵⁸ sûrelerinde de yer almaktadır. Söz konusu ağacın türü hakkında farklı rivâyetler bulunmaktadır.²⁵⁹

Bu yerin mübarek olarak nitelendirilmesinin özellikle Allah'ın Hz. Mûsâ'ya seslenmesi ve ona risâlet verilmesi nedeniyle olduğunu ifade edilir.²⁶⁰

Kitâb-ı Mukaddes bu bölümle ilgili olarak, Rabbin konuşmak için Hz. Mûsâ'ya görüldüğünü ancak onun Rabbe bakmaktan korktuğu için elini yüzüyle kapadığını kaydetmektedir.²⁶¹

Sûrenin 31. âyetine benzer bir ifade Neml sûresinde şu şekilde geçmektedir:

وَأَلْقِ عَصَاكَ فَلَمَّا رَآهَا تَهْتَزُّ كَأَنَّهَا جَانٌّ وَلَّى مُدْبِرًا وَلَمْ يُعَقِّبْ يَا مُوسَى لَا تَخَفْ إِنِّي لَا يَخَافُ أَدَّى الْمُرْسَلُونَ

*“Değneğini at. Onu yılanmış gibi hareket eder görünce, dönüp ardına bakmadan kaçtı. Ey Mûsâ korkma! Benim katımda peygamberler korkmazlar.”*²⁶² Burada da yılan, Kasas sûresinde olduğu gibi “كَأَنَّهَا جَانٌّ” olarak geçmiştir.

Tâ-Hâ sûresinde ise şu şekilde yer almaktadır:

قَالَ أَلْقِهَا يَا مُوسَى
فَأَلْقَاهَا فَإِذَا هِيَ حَيَّةٌ تَسْعَى

²⁵² en-Neml 27/8-9.

²⁵³ Râzî, *Tefsîr-i Kebîr*, 17/509.

²⁵⁴ el-Kasas 28/44.

²⁵⁵ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 6/19.

²⁵⁶ Sayı, *Firavun, Hâmân ve Kârûn Karşısında Hz. Mûsâ*, 69.

²⁵⁷ en-Nisâ 4/164.

²⁵⁸ el-A'râf 7/143-144.

²⁵⁹ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 18/238; İbn Kesîr, *Tefsîr*, 6/19.

²⁶⁰ Mukâtil, *Tefsîr*, 3/344; Bagavî, *Meâlimu't-Tenzîl*, 3/382; İbnu'l-Cevzî, *Zâdu'l-Mesîr*, 5/103; Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî*, 7/282; Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 5/3730.

²⁶¹ Çıkış 3: 5.

²⁶² en-Neml 27/10.

قَالَ خُذْهَا وَلَا تَخَفْ سَنُعِيدُهَا سِيرَتَهَا الْأُولَى

“Allah, ‘Onu yere at ey Mûsâ!’ dedi. Mûsâ da onu attı. Bir de ne görsün o hızla akan bir yılan olmuş! Allah şöyle dedi: ‘Tut onu. Korkma! Biz onu tekrar eski durumuna döndüreceğiz.’”²⁶³

Bu âyetteki “جَانُّ” kelimesi “ج - ن - ن” kökünden türemiştir ve Kur’ân’da yedi kez²⁶⁴ geçmektedir.²⁶⁵ Bu sözcüğün Hicr ve Rahmân sûrelerinde Allah’ın “yalın ateşten yarattığı varlık”, “cin” anlamına geldiği açıkça belirtilmektedir.²⁶⁶

Kasas ve Neml sûresinde “كَانَهَا جَانُّ” olarak geçmiştir. Taberî buradaki “جَانُّ” kelimesinin bilinen bir yılan türü olduğunu bildirmektedir.²⁶⁷ Ezherî’ye göre ise bu kelime “beyaz yılan” anlamına gelmektedir.²⁶⁸

Râzî “كَانَهَا جَانُّ” ifadesi ile asanın “جَانُّ” olmadığını anlaşıldığını burada sadece bir benzetmenin söz konusu olduğunu ifade eder.²⁶⁹ Zeccâc bu âyetlerde asanın bir cin gibi kolayca hareket edişinin vurgulanmak istendiğini söylemiştir.²⁷⁰

Yılan kelimesini ifade etmek için Tâ-Hâ sûresinde “حَيَّة” kullanılmıştır ki bu kelime ile Allah, Hz. Mûsâ’ya dokuz mucizeden²⁷¹ ilkin ihsan etmiş ve asasını yere atınca onun hızla akan bir yılan olduğuna şahit olmuştur.

Bu yılan, Hz. Mûsâ’nın büyücülerle karşılaştığı anın anlatıldığı âyetlerde de “تَعْبَان” olarak nitelendirilmiştir.²⁷² Nitekim bu âyetlerde de büyücülerin yaptıklarını yutması bakımından onun büyüklüğüne vurgu yapılmıştır. Kolay ve hızlı hareket etmesi bakımından “حَيَّة”, büyüklük olarak da “تَعْبَان” olduğu söylenmiştir.²⁷³

32. âyette bahsedilen yed-i beydâ mucizesi Tâ-Hâ sûresinde şu şekilde bildirilmiştir:

وَاضْمُمْ يَدَكَ إِلَى جَنَاحِكَ تَخْرُجْ بَيْضَاءَ مِنْ غَيْرِ سُوءٍ آيَةً أُخْرَى
لِئَلَّيْكَ مِنْ آيَاتِنَا الْكُبْرَى

²⁶³ Tâ-Hâ 20/19-21.

²⁶⁴ el-Hicr 15/27; en-Neml 27/10; el-Kasas 28/31; er-Rahmân 55/15, 39, 56, 74.

²⁶⁵ Abdu’l-Bâkî, *el-Mu‘cemu’l-Mufehres*, 220.

²⁶⁶ el-Hicr 15/27; er-Rahmân 55/15.

²⁶⁷ Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, 18/243.

²⁶⁸ İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, 13/97.

²⁶⁹ Râzî, *Tefsîr-i Kebîr*, 17/509.

²⁷⁰ İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, 13/97.

²⁷¹ el-İsrâ 17/101; en-Neml 27/12.

²⁷² el-A’râf 7/107; eş-Şu’arâ 26/32.

²⁷³ Nesefî, *Medâriku’t-Tenzîl*, 2/1262; Ebu’s-Suûd, *İrşâdu’l-Akli’s-Selîm*, 5/122; Saîd Havva, *el-Esâs fi’t-Tefsîr*, 7/4081.

“Sana büyük mucizelerimizden birini daha göstermemiz için elini koynuna sok ki bir başka mucize olarak (alaca hastalığı gibi) bir hastalık sebebiyle olmaksızın bembeyaz bir hâlde çıksın.”²⁷⁴

Aynı hadise Neml sûresinde ise şöyle yer almıştır:

وَأَدْخِلْ يَدَكَ فِي جَيْبِكَ تَخْرُجْ بَيْضَاءَ مِنْ غَيْرِ سُوءٍ فِي تِسْعِ آيَاتٍ إِلَى فِرْعَوْنَ وَقَوْمِهِ إِنَّهُمْ كَانُوا فَاسِقِينَ

“Elini koynuna sok; Firavun’a ve onun kavmine gönderilen dokuz mucizeden biri olarak, kusursuz bembeyaz olarak çıksın. Çünkü onlar fâsık bir kavimdir.”²⁷⁵

Kasas sûresinin 32. âyetinde Hz. Mûsâ’ya verilen ikinci mucizeden söz edilmektedir. Burada “جَيْبٌ” kelimesi “cübbeden başın çıktığı açıklık” anlamına gelmektedir.²⁷⁶ Türkçede “koyun” diye tabir edilen sözcüktür.²⁷⁷ Allah, Hz. Mûsâ’ya “Elini koynuna sok” diye buyururken Kasas sûresinde “اسْلُكْ”, Tâ-Hâ sûresinde “اضْمَمْ” ve Neml sûresinde ise “ادْخُلْ” olmak üzere üç farklı fiil kullanarak bu emri bildirmiştir.

Âyette yer alan “بُرْهَانَانِ” kelimesiyle “عَصَا/asa” ve “el/يد” mucizesi kastedilmektedir.²⁷⁸

“جَنَاحٌ” kelimesi sözlükte insan için el ve kuş için kanat anlamındadır.²⁷⁹ Söz konusu kelime Kur’ân’da 7 kez²⁸⁰ yer almıştır.²⁸¹ Yer aldığı âyetlerde bir kez kuşlar için “kanat”²⁸², bir kez de melekler için “kanat”²⁸³ anlamında kullanılmıştır. Üç defa ise “şefkat kanatlarının indirilmesi”; “yumuşak ve dostça davranmak” anlamında²⁸⁴ yer almıştır. Bu kelime Tâ-Hâ ve Kasas sûrelerinde ise “insan kanadı”; “el” kelimesine karşılık gelmektedir. Âyette elin tümünün kastedildiği de söylenmektedir.²⁸⁵ Zemahşerî burada “el/يد” kelimesiyle sağ elin kastedildiğini belirtir.²⁸⁶

²⁷⁴ Tâ-Hâ 20/22-23.

²⁷⁵ en-Neml 27/12.

²⁷⁶ Nesefî, *Medâriku’t-Tenzîl*, 2/302; Âlûsî, *Rûhu’l-Meânî*, 7/284.

²⁷⁷ Elmalılı, *Hak Dini Kur’ân Dili*, 5/3732.

²⁷⁸ Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, 18/246-247; Nesefî, *Medâriku’t-Tenzîl*, 2/1263; Âlûsî, *Rûhu’l-Meânî*, 7/285.

²⁷⁹ İbn Manzûr, *Lisânu’l ‘Arab*, 2/428-429.

²⁸⁰ el-En’âm 6/38; el-Hicr 15/88; el-İsrâ 17/24; Tâ-Hâ 20/22; eş-Şu’arâ 26/215; el-Kasas 28/32; Fâtır 35/1.

²⁸¹ Abdu’l-Bâkî, *el-Mu’cemu’l-Mufehres*, 218.

²⁸² el-En’âm 6/38.

²⁸³ Fâtır 35/1.

²⁸⁴ el-Hicr 15/88; el-İsrâ 17/24; eş-Şu’arâ 26/215.

²⁸⁵ Bagavî, *Meâlimu’t-Tenzîl*, 3/382; İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, 2/428-429.

²⁸⁶ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 4/500.

Âyetteki “وَاضْمُمْ إِلَيْكَ جَنَاحَكَ مِنَ الرَّهْبِ” ifadesi, Hz. Mûsâ’nın yılanı dönüşen asasını görmekten dolayı duyduğu korkunun giderilmesi için buyrulmuştur.²⁸⁷ Bu korkunun Firavun’dan kaynaklandığı bildirilmekle birlikte²⁸⁸, burada genel bir korku halinden bahsetmek mümkündür.²⁸⁹

Hz. Mûsâ sağ elini sol kolunun altına soktuğunda Allah’ın “وَاضْمُمْ إِلَيْكَ جَنَاحَكَ” emrini yerine getirmiştir. Bununla hem yed-i beydâ mucizesi vuku bulmuş hem de bu hareket onun, asanın yılanı dönüşmesiyle kapıldığı korku karşısında kendisini zapt etmesini sağlamıştır.²⁹⁰

Zemahşerî, “kanadın kendine çekilmesi” sözüyle de kuşun korktuğu zamanki davranışına bir benzetme yapıldığını ileri sürmüştür. Kuşun korktuğunda kanadını yere sermesini, herhangi bir korku hissetmediğinde ise onları bedenine yapışık hâlde tutmasını buna delil olarak göstermiştir.²⁹¹ Bikâî de bu benzetmeyi yapmaktadır.²⁹²

Neml sûresinde de bahsedilen yed-i beydâ mucizesinin geçtiği âyetin öncesinde: “إِلَّا مَنْ ظَلَمَ ثُمَّ بَدَّلَ حُسْنًا بَعْدَ سُوءٍ فَإِنِّي غَفُورٌ رَحِيمٌ” “Ancak kim zulmeder de yaptığı kötülüğün yerine iyilik yaparsa bilsin ki ben çok bağışlayıcıyım, çok merhamet edenim” ifadesi yer alır. Bu ifade Hz. Mûsâ’ya böyle bir mucizenin verilmesi eli ile işlediği suçun affına bir vurgu olabileceğini düşündürmektedir.

Kitâb-ı Mukaddes’te Hz. Mûsâ’ya verilen asa ve yed-i beydâ mucizesinin anlatımı Kur’ân’da yer aldığı şekliyle benzerlik göstermektedir.²⁹³ Ancak Hz. Mûsâ elini koynuna soktuğunda elinin bir deri hastalığına yakalanmış gibi çıktığından bahsedilmiştir.²⁹⁴

Hz. Mûsâ sûrenin 33. âyetinde “Ey Rabbim şüphesiz ben onlardan birini öldürdüm” derken daha önce istemeden öldürdüğü Mısırlıdan bahsetmektedir. Bu âyete benzer bir ifade Şu‘arâ sûresinde şu şekilde geçmektedir:

وَلَهُمْ عَلَيَّ ذَنْبٌ فَأَخَافُ أَنْ يَقْتُلُونِ

“Bir de ben onlara karşı suçlu durumundayım. Bu yüzden onların beni öldürmelerinden korkarım.”²⁹⁵

²⁸⁷ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 4/500.

²⁸⁸ Kurtubî, *el-Câmi*’, 13/285.

²⁸⁹ Nesefî, *Medâriku’t-Tenzil*, 2/1263.

²⁹⁰ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 4/500.

²⁹¹ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 4/500.

²⁹² Bikâî, *Nazmu’d-Durer*, 5/483.

²⁹³ Çıkış 4: 2-7.

²⁹⁴ Çıkış 4: 6.

²⁹⁵ eş-Şu‘arâ 26/14.

Hız. Mûsâ üç yerde²⁹⁶ akıcı konuşmadığını, dilinin tutuk olduğunu ve fasih olmadığını söyleyerek Allah'tan yardım istemektedir.

Kasas sûresi 34. âyete benzer bir ifadeyi de Şu'arâ sûresinde görmekteyiz:

قَالَ رَبِّ إِنِّي أَخَافُ أَنْ يُكَذِّبُونِ

وَيَصْبِقُ صَدْرِي وَلَا يَنْطَلِقُ لِسَانِي فَأَرْسِلْ إِلَى هَارُونَ

“Mûsâ şöyle dedi: “Ey Rabbim! Muhakkak ki ben, beni yalanlamalarından korkuyorum. Göğsüm daralır akıcı konuşmam. Onun için Harun'a da peygamberlik ver (ve onu bana yardımcı yap).”²⁹⁷

Tâ-Hâ sûresinde şu şekilde yer alır:

وَإِخْلَعْ عُقَّةَ مَنْ لِسَانِي

يَفْقَهُوا قَوْلِي

وَاجْعَلْ لِي وَزِيرًا مِنْ أَهْلِي

هَارُونَ أَخِي

“Dilimdeki tutukluğu çöz ki sözümü anlasınlar. Bana ailemden birini yardımcı yap. Kardeşim Hârûn'u.”²⁹⁸

Zuhrûf sûresinde de Firavun Hız. Mûsâ'yı ima ederek:

أَمْ أَنَا خَيْرٌ مِنْ هَذَا الَّذِي هُوَ مَهِينٌ وَلَا يَكَادُ يُبِينُ

“Yoksa ben şu zavallı, neredeyse maksadını anlatamayacak durumda olan bu adamdan daha hayırlı değil miyim?” demiştir.²⁹⁹

Mukâtil b. Süleymân diğer yorumlardan farklı olarak Hız. Mûsâ'nın 34. âyetteki “يُصَدِّقُنِي” ifadesini Hız. Hârûn için değil, Firavun'un onun bildirdiklerini tasdik etmesi anlamında kullanıldığını ileri sürmüştür.³⁰⁰

Hız. Mûsâ dilindeki tutukluktan duyduğu rahatsızlık Kitâb-ı Mukaddes'te de yer almaktadır.³⁰¹

Allah Tâ-Hâ sûresinde “قَالَ قَدْ أُوتِيتَ سُؤْلَكَ يَا مُوسَى” “İstedğin sana verildi ey Mûsâ!”³⁰², Meryem sûresinde ise “وَوَهَبْنَا لَهُ مِنْ رَحْمَتِنَا أَخَاهُ هَارُونَ نَبِيًّا” “Rahmetimiz sonucu kardeşi Hârûn'u bir nebi olarak kendisine bahsettik”³⁰³ buyurmuştur.

²⁹⁶ Tâ-Hâ 20/25; eş-Şu'arâ 26/14; el-Kasas 28/34.

²⁹⁷ eş-Şu'arâ 26/12-13.

²⁹⁸ Tâ-Hâ 20/27-30.

²⁹⁹ ez-Zuhruf 43/52.

³⁰⁰ Mukâtil, Tefsîr, 3/345.

³⁰¹ Çıkış 4: 10-12.

³⁰² Tâ-Hâ 20/36.

³⁰³ Meryem 19/53.

Allah, Hz. Mûsâ'ya rahmetinden dolayı Hz. Hârûn'u ona yardımcı olarak peygamber kılmıştır.³⁰⁴ Bu durum peygamberler farklı olsa da hizmet ettikleri amacın aynı olduğunu vurgulamaktadır.

“*فَلَا يَصِلُونَ إِلَيْكُمَا بِآيَاتِنَا*” “*Âyetlerimiz sayesinde size ulaşamazlar*” ifadesindeki “âyetlerimiz” kelimesi ile Hz. Mûsâ'ya verilen mucizeler³⁰⁵ ve özellikle “*yed-i beyzâ*” ve “*asa*” mucizesi kastedilmiştir.³⁰⁶

Râzî, asanın yılanı dönüşmesinin hem Firavun ve adamlarına Allah'tan bir delil, hem de Hz. Mûsâ ve Hz. Hârûn'u onlardan koruyan bir silah olduğunu söylemiştir. Bu şekilde Firavun'un zararı onlara ulaşmamıştır.³⁰⁷

Kitâb-ı Mukaddes'te ise Hz. Mûsâ kardeşi Hârûn'u yardımcı olarak istememiş, Rabbi ona buyurmuştur.³⁰⁸

Kasas sûresinde Allah'ın Hz. Mûsâ ile asa hakkındaki diyaloguna yer verilmemiştir. Bu bölüm Tâ-Hâ sûresinde anlatılmaktadır.³⁰⁹ Kıssanın bu bölümünde anlatılan olayların bazı kısımlarının özellikle Tâ-Hâ, Neml, Şu'arâ sûrelerinde farklı ifadeler kullanılarak yer aldığını görmekteyiz. Aynı olay bildirilirken Allah'ın farklı kelimeler seçmesi konusunda, farklılığın sadece lafızda olduğu, mana aynı olduğu için bu durumun bir sorun teşkil etmeyeceği düşünülebilir. Ancak Elmalılı Hamdi Yazır'ın da belirttiği gibi böyle bir açıklama, kıssaların farklı yerlerde ve farklı şekillerde yer almasının tekrardan başka bir amacı olmadığı düşüncesini doğurabilir. Kıssaların farklı sûrelerde, çeşitli kelime ve ifadeler seçilerek anlatılması sadece bir tekrardan ibaret değildir. Allah bir kıssada bildirmediği bir yönü diğer bir kıssada açıklamaktadır.³¹⁰

2.1.6. Hz. Mûsâ'nın Firavun ile Karşılaşması (36-42)

فَلَمَّا جَاءَهُمْ مُوسَى بِآيَاتِنَا بَيِّنَاتٍ قَالُوا مَا هَذَا إِلَّا سِحْرٌ مُفْتَرًى وَمَا سَمِعْنَا بِهَذَا فِي آبَائِنَا الْأَوَّلِينَ
وَقَالَ مُوسَى رَبِّي أَعْلَمُ بِمَنْ جَاءَ بِالْهُدَى مِنْ عِنْدِهِ وَمَنْ تَكُونُ لَهُ عَاقِبَةُ الدَّارِ إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الظَّالِمُونَ
وَقَالَ فِرْعَوْنُ يَا أَيُّهَا الْمَلَأُ مَا عَلِمْتُ لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرِي فَأَوْقِدْ لِي يَا هَامَانُ عَلَى الطِّينِ فَاجْعَلْ لِي صَرْحًا لَعَلِّي
أُطْلِعَ إِلَى إِلَهِ مُوسَى وَإِنِّي لَأَظُنُّهُ مِنَ الْكَاذِبِينَ
وَاسْتَكَبَرَ هُوَ وَجُنُودُهُ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَظَنُّوا أَنَّهُم إِلَيْنَا لَا يُرْجَعُونَ
فَأَخَذْنَاهُ وَجُنُودَهُ فَنَبَذْنَاهُمْ فِي الْيَمِّ فَانَظَرُ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الظَّالِمِينَ

³⁰⁴ Meryem 19/53.

³⁰⁵ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 4/502.

³⁰⁶ Mukâtil, *Tefsîr*, 3/346; Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 5/3733.

³⁰⁷ Râzî, *Tefsîr-i Kebîr*, 17/516.

³⁰⁸ Çıkış 4: 14-16.

³⁰⁹ Tâ-Hâ 20/17-18.

³¹⁰ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 5/3730.

وَجَعَلْنَاهُمْ آيَةً يَدْعُونَ إِلَى النَّارِ وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ لَا يُنصَرُونَ
وَأَتَّبَعْنَاهُمْ فِي هَذِهِ الدُّنْيَا لَعْنَةً وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ هُمْ مِنَ الْمَقْبُوحِينَ

- 36) Mûsâ onlara delillerimizi apaçık olarak getirince onlar, “Bu ancak uydurulmuş bir sihirdir. Biz geçmiş atalarımızın zamanında böyle bir şeyin varlığını duymadık” dediler.
- 37) Mûsâ, “Katından kimin hidayet getirdiğini ve bu yurdun (güzel) sonucunun kimin olacağını Rabbim daha iyi bilir. Doğrusu zalimler kurtuluşa eremezler” dedi.
- 38) Firavun, “Ey ileri gelenler! Sizin benden başka bir ilâhınız olduğunu bilmiyorum. Ey Hâmân! Benim için bir ateş yakıp tuğla pişir de bana bir kule yap! Belki Mûsâ’nın ilâhına çıkar bakarım. Şüphesiz ben onun mutlaka yalancılardan olduğunu sanıyorum” dedi.
- 39) O ve askerleri yeryüzünde haksız yere büyüklük tasladılar ve gerçekten bize döndürülmeyeceklerini sandılar.
- 40) Biz de onu ve askerlerini yakaladık ve onları denize attık (orada boğuldular). Zalimlerin sonunun nasıl olduğuna bak!
- 41) Biz onları ateşe çağıran öncüler kıldık. Kıyamet günü de kendilerine yardım edilmeyecektir.
- 42) Bu dünyada onları lânete uğrattık. Kıyâmet gününde de onlar iğrenç kılınmış kimselerden olacaklardır.

Hiz. Mûsâ ve Firavun kıssasının son âyet grubunu içeren bu bölümde Hiz. Mûsâ kardeşi Hiz. Hârûn ile Firavun ve ileri gelen adamlarına tebliğinden bahsedilmektedir. Firavun ve ileri gelen adamları Hiz. Mûsâ’nın gösterdiği mucizelere “مَا هَذَا إِلَّا سِحْرٌ مُّقْتَرَى” “Bu uydurulmuş bir sihirden başka bir şey değildir”, “وَمَا سَمِعْنَا بِهَذَا فِي آبَائِنَا الْأَوَّلِينَ” “Biz geçmiş atalarımızın zamanında böyle bir şeyin varlığını duymadık” şeklinde karşılık vermişlerdir. Zemahşerî onların ataları zamanında bunun benzerini duymuş olduklarını ve onların yalan söylediklerini belirtmektedir. Ona göre eğer bu konuda doğruyu söylüyorlar ise kâhinlerin onlara Hiz. Mûsâ’nın geleceğini bildirmediğini düşünmek gerekir.³¹¹ Nitekim Allah Neml sûresi 14. âyette “وَجَدُوا بِهَا وَاسْتَفْتَيْنَاهَا أَنْفُسُهُمْ ظُلْمًا وَعُلُوًّا” “Kendileri de bunların hak olduklarını kesin olarak bildikleri halde, sırf

³¹¹ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 4/502.

zalimliklerinden ve büyüklük taslamalarından ötürü onları inkâr ettiler” buyurmaktadır.³¹²

37. âyetteki “عَاقِبَةُ الدَّارِ” ifadesi ile *ahiretin* kastedildiği söylenir.³¹³ Bu ifade “güzel, övgüye layık sonuç” (dünya yurdunun neticesi) anlamına gelir. Buna delil olarak da Ra’d sûresi 22, 23 ve 42. âyetleri gösterilir.³¹⁴

Kasas sûresinin 38. âyetinde yer alan ifadenin benzeri Mü’min sûresi 36. âyette de yer almaktadır.

Mü’min sûresi	Kasas sûresi
وَقَالَ فِرْعَوْنُ يَا هَامَانَ ابْنِ لِي صَرْحًا لَّعَلِّي أَبْلُغُ الْأَسْبَابَ	فَأَوْفِدْ لِي يَا هَامَانَ عَلَى الطِّينِ فَاجْعَلْ لِي صَرْحًا لَّعَلِّي أَطَّلِعُ إِلَى إِلَهِ مُوسَى

Firavun 38. âyette Hâmân’dan bir kule yapmasını isterken, Hz. Mûsâ’ya karşı alaycı ve küçümseyici bir yaklaşımda bulunduğu ve gerçekten bir kule isteği içerisinde olmadığı düşünülebilir ancak böyle bir kulenin yapılıp yıkıldığı da rivayet edilir.³¹⁵ İbn Âşûr’a göre Firavun kendi meclisi ile konuşurken Hz. Mûsâ onların yanında değildi.³¹⁶ Bu durumda Firavun’un kulenin yapılmasını gerçekten istemiş olabileceği de akla gelmektedir. Ayrıca İbn Âşûr Firavun’un söz konusu kulenin piramitler gibi taştan değil tuğladan yapılması isteğini onun bu konudaki aceleciliğine bağlar.³¹⁷

Kitâb-ı Mukaddes’te Firavun ve adamlarının önünde değneği atan Hz. Hârûn’dur.³¹⁸

Mukâtil 40. âyette geçen “الْبَحْرِ” kelimesinin Nil nehri olduğunu ifade eder.³¹⁹ Bununla birlikte Katâde’den rivayetle “الْبَحْرِ” Mısır’da bulunan ve إساف/Îsâf adı verilen denizdir.³²⁰ Kurtûbî de bu suyun Mısır’ın arkasından geçen tuzlu bir deniz olduğunu söyler.³²¹

³¹² en-Neml 27/14.

³¹³ Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, 18/254.

³¹⁴ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 4/503; Râzî, *Tefsîr*, 17/518.

³¹⁵ Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, 18/256; Râzî, *Tefsîr*, 17/521-522.

³¹⁶ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, 20/121.

³¹⁷ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, 20/122.

³¹⁸ Çıkış 7: 10.

³¹⁹ Mukâtil, *Tefsîr*, 3/346.

³²⁰ Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, 18/257.

³²¹ Kurtubî, *el-Câmi*, 13/289.

Bu bölümde sûrede Hz. Mûsâ ile Firavun'un diyaloguna geniş yer verilmediğini görmekteyiz. Hz. Mûsâ'nın sihirbazlarla karşılaşma bölümü A'râf, Tâ-Hâ ve Şu'arâ sûrelerinde anlatılmaktadır. Sûrenin 42. âyetine kadar olan bölümünde Hz. Mûsâ'nın kıssası ile risâlet konusuna açıklık getirilmektedir. Sonraki bölüm ise Hz. Peygamber'in risâletini delillendirmeyi amaçlamaktadır.³²²

2.2. Allah'ın Hz. Peygamber'e Hitabı (43-82. Âyetler)

Bu bölümde 6 konu yer almaktadır.

- Hz. Mûsâ'nın Kıssasıyla Hz. Peygamber'in Nübüvvetinin İspatı (43-50. âyetler)
- Ehl-i Kitâbın Kur'ân'a İmanı (51-55.âyetler)
- Allah'ın Hidayete Erecekleri Daha İyi Bilmesi (56-59. âyetler)
- Dünya Hayatının Geçiciliği (60-70.âyetler)
- Allah'ın Rahmetine İki Örnek (71-75.âyetler)
- Kârûn (76-82. âyetler)

2.2.1. Sûredeki Kıssa ile Hz. Peygamber'in Nübüvvetinin İspatı (43-50. âyetler)

وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ مِنْ بَعْدِ مَا أَهْلَكْنَا الْقُرُونَ الْأُولَىٰ بَصَائِرَ لِلنَّاسِ وَهُدًى وَرَحْمَةً لَّعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ
وَمَا كُنْتَ بِجَانِبِ الْعَرَبِيِّ إِذْ قَضَيْنَا إِلَىٰ مُوسَى الْأَمْرَ وَمَا كُنْتَ مِنَ الشَّاهِدِينَ
وَلَكِنَّا أَنْشَأْنَا قُرُونًا فَتَطَاوَلَ عَلَيْهِمُ الْعُمُرُ وَمَا كُنْتَ ثَاوِيًا فِي أَهْلِ مَدْيَنَ تَتْلُو عَلَيْهِمْ آيَاتِنَا وَلَكِنَّا كُنَّا مُرْسِلِينَ
وَمَا كُنْتَ بِجَانِبِ الطُّورِ إِذْ نَادَيْنَا وَلَكِنْ رَحْمَةً مِّن رَّبِّكَ لِتُنذِرَ قَوْمًا مَّا أَتَاهُمْ مِّن نَّذِيرٍ مِّن قَبْلِكَ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ
وَلَوْلَا أَن تُصِيبَهُم مُّصِيبَةٌ بِمَا قَدَّمَتْ أَيْدِيهِمْ فَيَقُولُوا رَبَّنَا لَوْلَا أَرْسَلْتَ إِلَيْنَا رَسُولًا فَنُتَّبِعَ آيَاتِكَ وَنَكُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ
فَلَمَّا جَاءَهُمُ الْحَقُّ مِنْ عِنْدِنَا قَالُوا لَوْلَا أُوتِيَ مِثْلَ مَا أُوتِيَ مُوسَىٰ أَوَلَمْ يَكْفُرُوا بِمَا أُوتِيَ مُوسَىٰ مِنْ قَبْلُ قَالُوا
سِحْرَانِ تَظَاهَرَا وَقَالُوا إِنَّا بِكُلِّ كَافِرُونَ
قُلْ فَأْتُوا بِكِتَابٍ مِّنْ عِنْدِ اللَّهِ هُوَ أَهْدَىٰ مِنْهُمَا أَتَّبِعُهُ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ
فَإِنْ لَّمْ يَسْتَجِيبُوا لَكَ فَاعْلَمْ أَنَّمَا يَتَّبِعُونَ أَهْوَاءَهُمْ وَمَنْ أَضَلُّ مِمَّنِ اتَّبَعَ هَوَاهُ بِغَيْرِ هُدًى مِّنَ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ

43) Andolsun, ilk nesilleri yok ettikten sonra Mûsâ'ya -düşünüp ibret alsınlar diye- insanların kalp gözünü açan deliller ve bir hidayet rehberi, bir rahmet olarak Kitâb'ı (Tevrat'ı) verdik.

44) (Ey Muhammed!) Mûsâ'ya o emri verdiğimiz zaman sen (vadinin) batı tarafında değildin. (O olayı) görenlerden de değildin.

³²² Saîd Havva, *el-Esâs fi't-Tefsîr*, 7/4087.

45) Fakat biz Mûsâ'dan sonra birçok nesiller meydana getirdik. Üzerlerinden uzun çağlar geçti. Sen Medyen halkı arasında yaşıyor değildin, âyetlerimizi onlardan okuyup öğreniyor da değildin. Fakat biz (bu haberi) göndereniz.

46) Yine biz Mûsâ'ya seslendiğimiz zaman Tûr'un yan tarafında da değildin. Fakat Rabbinden bir rahmet olarak, senden önce kendilerine hiçbir uyarıcı gelmeyen kavmi, düşünüp öğüt alsınlar diye uyarman için (o haberleri) sana bildiriyoruz.

47) Kendi yaptıkları sebebiyle başlarına bir musibet gelip de, “Ey Rabbimiz! Bize bir peygamber gönderseydin de âyetlerine uysaydık ve müminlerden olsaydık” diyecek olmasalardı, seni peygamber olarak göndermezdik.

48) Onlara katımızdan gerçek gelince “Mûsâ'ya verilen (mucize) lerin benzeri niçin buna da verilmedi” dediler. Onlar daha önce Mûsâ'ya verilen (mucize) leri inkâr etmemişler miydi? Onlar “İki sihirbaz birbirine destek oluyor” dediler. “Biz hepsini inkâr ediyoruz” dediler.

49) De ki: “Eğer doğru söyleyenler iseniz, Allah katından doğruya bu ikisinden daha çok ulaştıran bir kitap getirin de, ben ona uyayım.”

50) Eğer (bu konuda) sana cevap veremezlerse, bil ki onlar sadece kendi nefislerinin arzularına uymaktadırlar. Kim, Allah'tan bir yol gösterme olmaksızın kendi nefsinin arzusuna uyandan daha sapıktır. Şüphesiz Allah, zalimler toplumunu doğruya iletmez.

Bu bölümde Hz. Peygamber'in nübüvvetine açıkça vurgu vardır. Özellikle 44-47 âyetleri arasında bunu görmekteyiz. 43. âyette sözü edilen kitap Tevrat'tır.³²³ Bu âyette “الْفُرُونَ الْأُولَى” diye tabir edilen ilk nesillerin -ki bunlardan kasıt Hz. Nûh, Hz. Hûd, Hz. Sâlih, Hz. Lût vb. peygamberlerin kavimleridir³²⁴- Firavun'un yok edilmesi ile son bulduğu anlaşılmaktadır.³²⁵

Kaynaklarda Firavun'dan sonra hiçbir kavmin yok olmadığına dair Hz. Peygamber'in bir sözüne yer verilmektedir. Ebû Saîd el-Hudrî'nin dediğine göre Hz. Peygamber şöyle buyurdu: “Allah Hz. Mûsâ'ya Tevrat'ı indirdiğinden beri maymuna çevrilen köy dışında, hiçbir kavmi, hiçbir nesli, hiçbir milleti ve köyü,

³²³ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 18/259; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 4/509; Bagavî, *Meâlimu't-Tenzîl*, 3/384; Nesefî, *Medâriku't-Tenzîl*, 2/1267; Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-Muhît*, 8/307.

³²⁴ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 18/259; Bagavî, *Meâlimu't-Tenzîl*, 3/384; Nesefî, *Medâriku't-Tenzîl*, 2/1267; Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-Muhît*, 8/307; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, 20/129.

³²⁵ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 5/3739.

gökten ve yerden gelen bir azapla helâk etmemiştir.”³²⁶ Tevrat’ın nüzûlü ile “الْفُرُون الْوَسْطَى” (orta/ara nesiller) başlamış ve Kur’ân’ın nüzûlüne kadar devam etmiştir.³²⁷

44, 45 ve 46. âyetler ile Hz. Peygamber’in hakikati söylediği ve bu haberlerin Allah tarafından bildirildiği desteklenmektedir.³²⁸ 45. âyette yer alan;

وَمَا كُنْتَ تَأْوِيًا فِي أَهْلِ مَدْيَنَ تَتْلُو عَلَيْهِمْ آيَاتِنَا

“Sen Medyen halkı arasında yaşıyor değildin, âyetlerimizi onlardan okuyup öğreniyor da değildin” ifadesi, 44. âyetten sonra sorulabilecek veya sorulmuş olan “Görmediyse başkalarından öğrenmiş ya da bir yerden okumuş olamaz mı?” sorusunun cevabı niteliğindedir.³²⁹ Kur’ân’da farklı kıssalarla alakalı benzer âyetler geçmektedir.³³⁰

Elmalılı Hamdi Yazır, Tevrat’ın “الْفُرُون الْوَسْطَى”nın nuru olması gibi Kur’ân’ın da “الْفُرُون الْجَدِيدَة”nin nuru olduğunu söylemiştir. 45. âyette Hz. Mûsâ’nın sonrasında birçok nesil yaratıldığı ve onların ardından uzun çağlar geçtiği bildirilmektedir.³³¹ Geçen bu uzun zaman, onların imân ateşinin sönmesine ve dini saptırmalarına neden olmuştur.³³² O nesiller geçen bu sürede Allâh’ın emrini unutmuşlar³³³ ve verdikleri sözden dönmüşlerdir.³³⁴ Daha önceden doğru olarak bilinen kıssalar zamanla kulakta kulağa, nesilden nesle anlatılmasıyla değişmiş,

³²⁶ Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, 18/259; Kurtubî, *el-Câmi’*, 13/290; Ebû Hayyân, *el-Bahru’l-Muhîd*, 8/308; Saîd Havva, *el-Esâs fi’t-Tefsîr*, 7/4087.

³²⁷ Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, 18/265; Elmalılı, *Hak Dini Kur’ân Dili*, 5/3739.

³²⁸ Saîd Havva, *el-Esâs fi’t-Tefsîr*, 7/4089.

³²⁹ Elmalılı, *Hak Dini Kur’ân Dili*, 5/3741.

³³⁰ Yûsuf sûresi 102. âyet:

ذَٰلِكَ مِنْ أَنْبَاءِ الْغَيْبِ نُوحِيهِ إِلَيْكَ وَمَا كُنْتَ لَدَيْهِمْ إِذْ أَجْمَعُوا أَمْرَهُمْ وَهُمْ يَمْكُرُونَ

“İşte bu (kıssa) gayb haberlerindendir. Onu sana biz vahiy yolu ile bildiriyoruz. Yoksa onlar tuzak kurarak işlerine karar verdikleri zaman sen onların yanında değildin.”

Âl-i İmrân sûresi 44. âyet:

ذَٰلِكَ مِنْ أَنْبَاءِ الْغَيْبِ نُوحِيهِ إِلَيْكَ وَمَا كُنْتَ لَدَيْهِمْ إِذْ يُلْقُونَ أَقْلَامَهُمْ أَيُّهُمْ يَكْفُلُ مَرْيَمَ وَمَا كُنْتَ لَدَيْهِمْ إِذْ يَخْتَصِمُونَ

“(Ey Muhammed!) Bunlar sana vahyettiğimiz gayb haberlerindendir. Meryem’i kim himayesine alıp koruyacak diye kalemlerini (kura için) atarlarken sen yanlarında değildin.”

Hûd sûresi 49. âyet:

ذَٰلِكَ مِنْ أَنْبَاءِ الْغَيْبِ نُوحِيهَا إِلَيْكَ مَا كُنْتَ تَعْلَمُهَا أَنْتَ وَلَا قَوْمُكَ مِنْ قَبْلِ

“İşte bunlar sana bahsettiğimiz gayb haberlerindendir. Bundan önce onları ne sen biliyordun ne de kavmin.”

³³¹ Elmalılı, *Hak Dini Kur’ân Dili*, 5/3740.

³³² Nesefî, *Medâriku’t-Tenzîl*, 2/1267; Ebu’s-Suûd, *İrşâdu’l-Akli’s-Selîm*, 5/127; Elmalılı, *Hak Dini Kur’ân Dili*, 5/3740.

³³³ Bagavî, *Meâlimu’t-Tenzîl*, 3/384; Kurtubî, *el-Câmi’*, 13/291.

³³⁴ Bagavî, *Meâlimu’t-Tenzîl*, 3/384.

tahrif edilmiştir.³³⁵ Bu âyet, Kur’ân’ın tüm dönemlere hitap ettiğini ve bütün insanlığı kapsadığını da vurgulamaktadır.³³⁶

48. âyette yer alan “فَلَمَّا جَاءَهُمُ الْحَقُّ مِنْ عِنْدِنَا” “onlara katımızdan gerçek gelince” ifadesi ile kastedilenlerin Mekke müşrikleri olduğu söylenir.³³⁷

“أَوَلَمْ يَكْفُرُوا بِمَا أُوتِيَ مُوسَى مِنْ قَبْلُ” “Onlar daha önce Mûsâ’ya verilenleri inkâr etmediler mi” ifadesinde kastedilenler ise bir görüşe göre Hz. Mûsâ zamanında yaşayıp da onu ve mucizelerini yalanlayan müşriklerdir.³³⁸ Diğer bir görüş ise Yahudiler, Hz. Peygamber’den Hz. Mûsâ’ya verilen mucizelerin verilmesini istemişlerdir. Bunun üzerine Yahudiler kastedilerek “Onlar daha önce Mûsâ’ya verilenleri inkâr etmemişler miydi” buyrulduğu yönündedir.³³⁹

Âyette yer alan “سِحْرَان” kelimesiyle ilgili farklı okuyuşlar bulunmaktadır. Kûfeliler bu kelimeyi “سِحْرَان” olarak okumuşlardır. Bu hâliyle “iki sihir” manasına gelmektedir. Medineliler ve Basralılar ise “ساحران” şeklinde okumuşlar ve böylece anlamı “iki sihirbaz” olmuştur. İbn Zeyd’den ve İbn Abbâs’tan rivayetle “سِحْرَان” kelimesinin Tevrat ve Kur’ân anlamına geldiği bildirilmiştir. Dahhâk’tan ve Katâde’den bu kelime ile İncil ve Kur’ân’ın belirtilmek istendiği söylenmiştir. Taberî ise kelimenin Tevrat ve İncil manasına geldiği görüşündedir. İbn Abbas’tan rivayet ile “ساحران” kelimesi ile kastedilen Hz. Mûsâ ve Hz. Peygamber’dir. Sa’îd b. Cubeyr ve Mücâhid Hz. Mûsâ zamanındaki Yahudilerin bu ifade ile Hz. Mûsâ ve Hz. Hârûn’u işaret ettiklerini rivayet etmiştir. Katâde’den rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber ve Hz. İsa kastedilmiş ve bu sözün Hz. Peygamber dönemindeki Yahudilere ait olduğu söylenmiştir.³⁴⁰

Kelbî’nin bildirdiği bir habere göre, Mekkeli müşrikler Hz. Peygamber ile ilgili bilgi almak için Yahudilere heyet gönderir. Yahudiler de Hz. Peygamber’in bilgisine ve sıfatlarına Tevrat’ta rastladıklarını söylerler. Bunu işiten müşrikler Tevrat ve Kur’ân’ı ya da Hz. Mûsâ’yı ve Hz. Peygamber’i kastederek “O iki sihirbaz birbirine destek oluyor, biz hepsini inkâr ediyoruz” demişlerdir.³⁴¹

Sûrenin 50. âyeti ile ilgili olarak Hûd sûresinde de şöyle bir ifade geçmektedir:

³³⁵ Beydâvî, *Envâru’l-Tenzîl*, 3/129.

³³⁶ Elmalılı, *Hak Dini Kur’ân Dili*, 5/3740.

³³⁷ Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, 18/265; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 4/512; Beydâvî, *Envâru’l-Tenzîl*, 3/129.

³³⁸ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 4/512; Beydâvî, *Envâru’l-Tenzîl*, 3/129.

³³⁹ Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, 18/265.

³⁴⁰ Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, 18/266-269.

³⁴¹ Bagavî, *Meâlimu’l-Tenzîl*, 3/385; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 4/512; Kurtubî, *el-Câmi*, 13/294; Elmalılı, *Hak Dini Kur’ân Dili*, 5/3743.

“فَإِنْ لَمْ يَسْتَجِيبُوا لَكُمْ فَاعْلَمُوا أَنَّمَا أُنْزِلَ بِعِلْمِ اللَّهِ” “Eğer size cevap vermezlerse iyi bilin ki bu ancak Allah’ın ilmi ile indirilmiştir.”³⁴²

43. âyette Tevrat’tan bahsedilirken, 46. âyette Hz. Peygamber’in uyarıcı olarak gönderilmesinden ve 51. âyette de müfessirlerin Kur’ân olarak yorumladıkları “الْقَوْلَ” ifadesi yer almakta üç âyette de ortak bir özellik olarak “لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ” “Düşünüp öğüt alsınlar diye” ifadesi vurgulanmaktadır. Bu durum sûredeki Hz. Mûsâ ve Firavun kıssasının anlatılma sebeplerinden birinin Hz. Peygamber’in nübüvvetinin ispatı olduğunun açık bir göstergesidir.³⁴³ Bununla birlikte 43. âyette Tevrat’ın 46. âyette Hz. Peygamber’in uyarıcı olarak gönderilmesinin ve 86. âyette de Kur’ân’ın Hz. Peygamber’e verilisinin bir rahmet olduğu bildirilmektedir.

2.2.2. Ehl-i Kitâbın Kur’ân’a İmânı (51-55. âyetler)

وَلَقَدْ وَصَّلْنَا لَهُمُ الْقَوْلَ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ
الَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِهِ هُمْ بِهِ يُؤْمِنُونَ
وَإِذَا يُنْذَرُ عَلَيْهِمْ قَالُوا آمَنَّا بِهِ إِنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّنَا إِنَّا كُنَّا مِنْ قَبْلِهِ مُسْلِمِينَ
أُولَئِكَ يُؤْتَوْنَ أَجْرَهُمْ مَرَّتَيْنِ بِمَا صَبَرُوا وَبِالْحَسَنَةِ السَّيِّئَةِ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنفِقُونَ
وَإِذَا سَمِعُوا اللَّغْوَ أَعْرَضُوا عَنْهُ وَقَالُوا لَنَا أَعْمَالُنَا وَلَكُمْ أَعْمَالُكُمْ سَلَامٌ عَلَيْكُمْ لَا نَبْتَغِي الْجَاهِلِينَ

51) Andolsun, düşünüp öğüt alsınlar diye o sözü (Kur’ân âyetlerini) onlara peş peşe ulaştırdık.

52) Bu Kur’ân’dan önce kendilerine kitap verdiklerimiz var ya, işte onlar ona da inanırlar.

53) Kur’ân kendilerine okunduğu zaman, “Ona inandık, şüphesiz o Rabbimizden gelen gerçektir. Şüphesiz biz ondan önce de Müslümandık” derler.

54) İşte onların, sabredip kötülüğü iyilikle savmaları ve kendilerine rızık olarak verdiklerimizden Allah yolunda harcamaları karşılığında, mükâfatları kendilerine iki kez verilecektir.

55) Boş sözü işittikleri vakit ondan yüz çevirirler ve “Bizim işlerimiz bize, sizin işleriniz de size. Selâm olsun size (bizden size zarar gelmez). Biz cahilleri istemeyiz” derler.

Bu bölümde Kur’ân’a imân eden Ehl-i Kitâb hakkında birtakım bilgilere yer verilmektedir. Taberî’ye göre “وَلَقَدْ وَصَّلْنَا لَهُمُ الْقَوْلَ” ifadesi ile Kureyş’e ve

³⁴² Hûd 11/14.

³⁴³ Saîd Havva, *el-Esâs fi’t-Tefsîr*, 7/4091.

İsrailoğullarından Yahudilere önceki kavimlerin helak oluşlarını anlatan kıssaların art arda anlatılması kastedilmektedir.³⁴⁴

52. âyetin İncil ehlerinden bazı kimseler³⁴⁵ veya bazı Yahudiler hakkında nâzil olduğu rivayet edilir.³⁴⁶ 53. âyette Allah’a ve ondan gelen her kitaba iman etmiş Yahudi ve Hristiyanlardan bahsedilmektedir. Bu âyetin nüzul sebebi olarak da bunu görmekteyiz. Rifâ’a bin Kuraza bu âyetin ehli kitaptan olup iman eden on kişi hakkında nâzil olduğunu söylemiş ve kendisinin de onlara dâhil olduğunu bildirir.³⁴⁷ İncil ehlerinden Kur’ân’a iman etmiş kırk kişi hakkında indirildiği de rivayetler arasındadır.³⁴⁸ İbn Abbâs söz konusu âyetin ehli kitaptan Kur’ân’a iman edenlerin tümünü kapsamakta olduğunu ifade eder.³⁴⁹

Âl-i İmrân sûresinde de ehli kitapla ilgili olarak şöyle buyrulmaktadır:

وَإِنَّ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ لَمَنْ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَمَا أُنْزِلَ إِلَيْكُمْ وَمَا أَنْزَلَ إِلَيْهِمْ خَاشِعِينَ لِلَّهِ لَا يَشْتُرُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ ثَمَنًا قَلِيلًا أُولَئِكَ لَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ إِنَّ اللَّهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ

“Kitap ehlerinden öyleleri var ki, Allah’a, size indirilene ve kendilerine indirilene, Allah’a derinden saygı duyarak inanırlar. Allâh’ın âyetlerini az bir değere satmazlar. Onlar var ya, işte onların, Rableri katında mükâfatları vardır. Şüphesiz Allah hesabı çabuk görendir.”³⁵⁰

54. âyette Kur’ân’a iman etmiş bu kimselere iki kez verilecek mükâfatın sebepleri hakkında farklı görüşler ileri sürülmektedir. Mücâhid’e göre bu kişiler müşrikken iman eden ve imanlarından dolayı kendi kavminden eziyet görenlerdir. Buna göre birinci ecirleri gördükleri işkencelere sabırları, ikinci ecirleri ise Hz. Peygamber’e iman etmeleridir. Dahhâk’a göre ehli kitabın Hz. Peygamber gelmeden önce onun geleceğine inanıp beklemeleri ve geldikten sonra da onu peygamber kabul etmeleridir. Buna göre birinci ecirleri beklerken gösterdikleri sabır ikinci ecirleri Hz. Peygamber’e iman etmeleridir.³⁵¹

Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:

“Üç kişiye ecirleri iki kat verilir: Ehl-i kitaptan olan birisi peygamberine ve sonra da bana iman ederse. Köle birisi hem Allâh’ın üzerindeki hakkını hem de

³⁴⁴ Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, 18/274.

³⁴⁵ Mukâtil, *Tefsîr*, 3/348-349; İbnu’l-Cevzî, *Zâdu’l-Mesîr*, 5/110; İbn Kesîr, *Tefsîr*, 6/28.

³⁴⁶ İbnu’l-Cevzî, *Zâdu’l-Mesîr*, 5/110.

³⁴⁷ Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, 18/276.

³⁴⁸ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 4/510; Kurtubî, *el-Câmi’*, 13/296; Bikâî, *Nazmu’d-Durer*, 5/500; Elmalılı, *Hak Dini Kur’ân Dili*, 5/3746.

³⁴⁹ Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, 18/278; Râzî, *Tefsîr-i Kebîr*, 17/537; Elmalılı, *Hak Dini Kur’ân Dili*, 5/3746; Sâbûnî, *Safvetu’t-Tefâsîr*, 2/438-439.

³⁵⁰ Âl-i İmrân 3/199.

³⁵¹ Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, 18/279-280.

efendilerinin hakkını yerine getirirse. Bir de bir cariyesi olan ve onu güzel bir şekilde edeplendirir, sonra da onu azat edip onunla evlenirse.”³⁵²

55. âyetteki selâm veda selâmıdır, *Allah’a ısmarladık* anlamındadır.³⁵³

52-55 âyet grubunda Ehl-i Kitâbın iman etmesinden bahsedilmesi Kur’ân’ın Allah tarafından indirildiğine bir delil teşkil etmekte ve söz konusu âyetler müminin yüksek ahlâkına örnek olarak verilmektedir.³⁵⁴

2.2.3. Allah’ın Hidayete Erecekleri Daha İyi Bilmesi (56-59. âyetler)

إِنَّكَ لَا تَهْدِي مَنْ أَحْبَبْتَ وَلَكِنَّ اللَّهَ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ وَهُوَ أَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ
وَقَالُوا إِن تَتَّبِعِ الْهْدَىٰ مَعَكَ نَتَّخِطْفُ مِنْ أَرْضِنَا أَوْ لَمْ نَمُكِّنْ لَهُمْ حَرَمًا آمِنًا يُجَبَّىٰ إِلَيْهِ ثَمَرَاتُ كُلِّ شَيْءٍ
رِزْقًا مِنْ لَدُنَّا وَلَكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ
وَكَمْ أَهْلَكْنَا مِنْ قَرْيَةٍ بَطَرَتْ مَعِيشَتَهَا فَبِئْسَ مَا كَانُوا يَفْعَلُونَ
وَمَا كَانَ رَبُّكَ مُهْلِكَ الْقُرَىٰ حَتَّىٰ يَبْعَثَ فِي أُمِّهَا رَسُولًا يَتْلُو عَلَيْهِمْ آيَاتِنَا وَمَا كُنَّا مُهْلِكِي الْقُرَىٰ إِلَّا وَأَهْلُهَا
ظَالِمُونَ

56) Şüphesiz sen sevdiğin kimseyi doğru yola iletemezsin. Fakat Allah, dilediği kimseyi doğru yola eriştirir. O, doğru yola gelecekleri daha iyi bilir.

57) Onlar, “Sizinle beraber doğru yolu tutarsak, kendi yurdumuzdan koparılıp çıkarılırsınız” dediler. Biz onları tarafımızdan bir rızık olarak, her türlü meyve ve mahsullerin kendisinde toplandığı, saygın ve güvenli bir yere yerleştirmedik mi? Fakat onların çoğu bilmezler.

58) Biz nimetler içinde şımaran nice memleket halkını helâk etmişizdir. İşte kendilerinden sonra içlerinde pek az oturulmuş yurtları! (O yurtlara) biz vâris olduk, biz.

59) Rabbin, ülkelerin merkezi yerlerine, kendilerine âyetlerimizi okuyan bir peygamber göndermedikçe oraları helâk edici değildir. Zaten biz, halkları zalim olmadıkça memleketleri helâk etmeyiz.

56. âyetin Hz. Peygamber’in amcası Ebû Tâlib hakkında indirildiği Abdullah b. Abbâs’tan nakledilmektedir. Zeccâc da bu konuda, Müslümanların fikir birliğinde olduğunu bildirmiştir.³⁵⁵ Ebû Hureyre’den nakledilen rivayete göre

³⁵² Kurtubî, *el-Câmi*, 13/297; İbn Kesîr, *Tefsîr*, 6/29; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, 20/145; Saîd Havva, *el-Esâs fi’t-Tefsîr*, 7/4097.

³⁵³ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 4/514; Elmalılı, *Hak Dini Kur’ân Dili*, 5/3747; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, 20/146.

³⁵⁴ Saîd Havva, *el-Esâs fi’t-Tefsîr*, 7/4096-4097.

³⁵⁵ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 4/514; Kurtubî, *el-Câmi*, 13/299; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, 20/147; Saîd Havva, *el-Esâs fi’t-Tefsîr*, 7/4100.

Ebû Tâlib ölüm döşeğindeyken Hz. Peygamber ondan şehâdet getirmesini istemiş ancak o “ihtiyarların dini üzere” olduğunu söylemiştir. Son sözü ise “Abdumuttalib’in dini üzere” olmuştur.³⁵⁶ Kureyşliler kendisini ayıplayacağı için iman etmemiştir.³⁵⁷

Âyette Hz. Peygamber’in sevdiğinin kalbini hidayete açamayacağı, o kişide hidayet yaratamayacağı bildirilmektedir. Sûrenin 50. âyetinde de hidayete iletecek olanın Allah olduğundan bahsedilmektedir. Bakara sûresinde de “لَيْسَ عَلَيْكَ” “Onları hidayete erdirmek sana ait değildir. Fakat Allah dilediğini hidayete erdirir...” ifadesi yer almaktadır.³⁵⁸

Râzî 56. âyetin, Şûrâ sûresi 52. âyetinde yer alan “وَإِنَّكَ لَتَهْدِي إِلَى صِرَاطٍ” “...Şüphesiz ki sen doğru bir yola iletiyorsun...” ifadesiyle bir tezatlık içermesinin söz konusu olmadığını söylemiştir. Çünkü Şûrâ sûresinde kastedilen hidayet Hakk’ın yoluna çağırmadır. Yoksa bir kulu imana erdirme anlamında değildir.³⁵⁹

Abdullah b. Abbâs’tan nakledildiğine göre Kureyş’ten bazı insanlar Hz. Peygamber’e “Sizinle beraber doğru yolu tutarsak kendi yurdumuzdan koparılp çıkarılırsınız” demeleri üzerine 57. âyet indirilmiştir.³⁶⁰ Bununla birlikte nüzûl sebebinin Hâris b. Osman b. Abd Menâf olduğu da rivayetler arasındadır.³⁶¹ Ayrıca Hz. Peygamber’e inandıklarını söyleyen ancak Mekke’den atılma korkusunu mazeret olarak ileri süren Kureyş’ten bazı insanlar hakkında nâzil olduğu da bildirilir.³⁶²

58-59. âyetlerde onların çekinmeleri gerekenin Allah olduğu vurgulanmaktadır.³⁶³ Bununla birlikte 58. âyet müşriklerin iman etmemek için ileri sürdükleri bahanelere Allah tarafından verilen bir cevap niteliğindedir. Bu âyet sûredeki Hz. Mûsâ ve Firavun kıssasının ilk bölümünde yer alan 5. âyeti hatırlatmaktadır.

³⁵⁶ Mukâtil, *Tefsîr*, 3/350; Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, 18/284; İbnu’l-Cevzî, *Zâdu’l-Mesîr*, 5/112; İbn Kesîr, *Tefsîr*, 6/30; Bikâî, *Nazmu’d-Durer*, 5/502; Saîd Havva, *el-Esâs fi’t-Tefsîr*, 7/4100-4101.

³⁵⁷ Mukâtil, *Tefsîr*, 3/350; Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, 18/283; Bikâî, *Nazmu’d-Durer*, 5/502; Saîd Havva, *el-Esâs fi’t-Tefsîr*, 7/4101.

³⁵⁸ el-Bakara 2/272.

³⁵⁹ Râzî, *Tefsîr-i Kebîr*, 17/540; Elmalılı, *Hak Dini Kur’ân Dili*, 5/3747.

³⁶⁰ İbnu’l-Cevzî, *Zâdu’l-Mesîr*, 5/112; Bagavî, *Meâlimu’t-Tenzîl*, 3/387.

³⁶¹ Vâhidî, Ebu’l-Hasen Ali b. Ahmed, *Esbâbu’n-Nuzûl*, (Kahire: Matba’atu’l-Hablî, 1990), 55; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, 20/148.

³⁶² İbnu’l-Cevzî, *Zâdu’l-Mesîr*, 5/112.

³⁶³ Saîd Havva, *el-Esâs fi’t-Tefsîr*, 7/4094.

2.2.4. Dünya Hayatının Geçiciliği (60-70. âyetler)

وَمَا أوتِيتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَمَتَّاعٌ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَزِينَتُهَا وَمَا عِنْدَ اللَّهِ خَيْرٌ وَأَبْقَى أَفَلَا تَعْقِلُونَ
أَفَمَنْ وَعَدْنَاهُ وَعْدًا حَسَنًا فَهُوَ لَاقِيهِ كَمَنْ مَتَّعْنَاهُ مَتَاعَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا ثُمَّ هُوَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مِنَ الْمُحْضَرِينَ
وَيَوْمَ يُنَادِيهِمْ فَيَقُولُ أَيْنَ شُرَكَائِيَ الَّذِينَ كُنْتُمْ تَزْعُمُونَ
قَالَ الَّذِينَ حَقَّ عَلَيْهِمُ الْقَوْلُ رَبَّنَا هَؤُلَاءِ الَّذِينَ أَغْوَيْنَا أَغْوَيْنَاهُمْ كَمَا غَوَيْنَا تَبَرَّأْنَا إِلَيْكَ مَا كَانُوا إِيَّانَا يَعْبُدُونَ
وَقِيلَ ادْعُوا شُرَكَاءَكُمْ فَدَعَوْهُمُ فَلَمْ يَسْتَجِيبُوا لَهُمْ وَرَأُوا الْعَذَابَ لَوْ أَنَّهُمْ كَانُوا يُهْتَدُونَ
وَيَوْمَ يُنَادِيهِمْ فَيَقُولُ مَاذَا أَجَبْتُمُ الْمُرْسَلِينَ
فَعَمِيَتْ عَلَيْهِمُ الْأَنْبَاءُ يَوْمَئِذٍ فَهُمْ لَا يَتَسَاءَلُونَ
فَأَمَّا مَنْ تَابَ وَآمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا فَعَسَى أَنْ يَكُونَ مِنَ الْمُفْلِحِينَ
وَرَبُّكَ يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ وَيَخْتَارُ مَا كَانَ لَهُمُ الْخِيَرَةُ سُبْحَانَ اللَّهِ وَتَعَالَى عَمَّا يُشْرِكُونَ
وَرَبُّكَ يَعْلَمُ مَا تُكِنُّ صُدُورُهُمْ وَمَا يُعْلِنُونَ
وَهُوَ اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ لَهُ الْحَمْدُ فِي الْأُولَى وَالْآخِرَةِ وَلَهُ الْحُكْمُ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ

60) (Dünyalık olarak) size verilen her şey dünya hayatının geçimliği ve süsüdür. Allâh'ın katındaki ise daha hayırlı ve daha kalıcıdır. Hâlâ aklınızı kullanmıyor musunuz?

61) Kendisine güzel bir vaatte bulunduğumuz ve o vaat edilen şeye kavuşacak olan kimse, dünya hayatının geçimliklerinden yararlandırđımız, sonra da Kıyâmet günü (hesaba çekilmek için) huzura getirilecek kimse gibi midir?

62) Allâh'ın onlara seslenerek “Hani benim var olduğunu iddia ettiğiniz ortaklarım?” diyeceği günü hatırla!

63) Haklarında azap hükmü gerçekleşenler “Ey Rabbimiz! İşte şunlar bizim azdırdıklarımızdır. Kendimiz azdırdığımız gibi onları da azdırdık. Şimdi de onlardan uzaklaşıp sana döndük. Zaten (gerçekte) onlar bize tapmıyorlardı” diyeceklerdir.

64) Onlara “Haydi ortaklarınızı çağırın!” denir. Onlar da çağırır fakat ortakları onlara cevap veremez. Azabı görürler. Keşke onlar dünyada iken doğru yola gelselerdi.

65) Allâh'ın onlara seslenerek “Peygamberlere ne cevap verdiniz?” diyeceği günü hatırla.

66) O gün onlara karşı bütün haberler kapanmıştır. Artık birbirlerine de soramazlar.

67) Ama tövbe edip imân eden ve sâlih amel işleyen kimsenin kurtuluşa erenlerden olması umulur.

68) Rabbin dilediğini yaratır ve seçer. Onların ise seçim hakkı yoktur. Allah onların ortak koştuklarından uzaktır ve yücedir.

69) Rabbin onların sinelerinin gizlediğini de açığa vurduklarını da bilir.

70) O Allah'tır. Ondan başka hiçbir ilâh yoktur. Dünyada da ahirette de hamd O'na mahsustur. Hüküm yalnızca Onundur. Kesinlikle Ona döndürüleceksiniz.

Sûrenin bu bölümünde ahiret hayatından bahsedilerek dünyanın geçici olduğu vurgulanmaktadır. 60. âyette geçen “مَتَاعٌ” kelimesi Kur’ân’da geçici olan şeyler hakkında kullanılmaktadır. Âl-i İmrân sûresinde de bu “kadınlar, oğullar, yük yük altın, gümüş, atlar, davarlar, ekinler” olarak belirtilmiştir.³⁶⁴ Sûrenin 14. âyeti şöyle devam etmektedir: “ذَٰلِكَ مَتَاعُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَاللَّهُ عِنْدَهُ حُسْنُ الْمَالِ” “Bunlar dünya hayatının geçimliğidir, asıl iyi olan sonuç Allah’ın yanındadır.”³⁶⁵

Ra’d sûresinde,

“اللَّهُ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ وَيَقْدِرُ وَفَرَحُوا بِالْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا فِي الْآخِرَةِ إِلَّا مَتَاعٌ”

“Allah rızkı dilediğine bol verir, (dilediğine) kısar. Onlar ise dünya hayatı ile sevinmektedirler. Hâlbuki dünya hayatı, âhiretin yanında çok az bir yararlanmadan ibarettir”³⁶⁶ âyeti yer almaktadır.

A’lâ sûresinde “بَلْ تُؤْثِرُونَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةُ خَيْرٌ وَأَبْقَى” “Fakat sizler dünya hayatını tercih ediyorsunuz. Oysa âhiret daha hayırlı ve daha sürekli”³⁶⁷ buyrulmaktadır.

Hadîd sûresinde ise dünya hayatı şu şekilde tasvir edilmektedir:

اعْلَمُوا أَنَّمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا لَعِبٌ وَلَهُمْ زِينَةٌ وَتَفَاخُرٌ بَيْنَكُمْ وَتَكَاثُرٌ فِي الْأَمْوَالِ وَالْأَوْلَادِ كَمَثَلِ غَيْثٍ أَعْجَبَ الْكُفَّارَ نَبَاتُهُ ثُمَّ يَهِيجُ فَتَرَاهُ مُصْفَرًّا ثُمَّ يَكُونُ حُطَامًا وَفِي الْآخِرَةِ عَذَابٌ شَدِيدٌ وَمَغْفِرَةٌ مِّنَ اللَّهِ وَرِضْوَانٌ وَمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا إِلَّا مَتَاعُ الْغُرُورِ

“Bilin ki dünya hayatı ancak bir oyun, bir eğlence, bir süs, aranızda karşılıklı bir övünme, çok mal ve evlat sahibi olma yarışından ibarettir. Tıpkı şöyle: Bir yağmur ki bitirdiği bitki çiftçilerin hoşuna gider. Sonra kurumaya yüz tutar da sen onu sararmış olarak görürsün. Sonra da çer çöp olur. Ahirette ise (dünyadaki amele göre ya) çetin bir azap ve (ya) Allâh’ın mağfiret ve rızası vardır. Dünya hayatı aldaniş hayatından başka bir şey değildir.”³⁶⁸

İbn Kesîr 60. âyette yer alan “أَفَلَا تَعْقِلُونَ” ifadesi ile kastedilenin Allah katında kalıcı olanı geçici olan dünyaya tercih etmek olduğunu söylemiştir.³⁶⁹

³⁶⁴ Âl-i İmrân 3/14.

³⁶⁵ Âl-i İmrân 3/14.

³⁶⁶ er-Ra’d 13/26.

³⁶⁷ el-A’lâ 87/16-17.

³⁶⁸ el-Hadîd 57/20.

³⁶⁹ İbn Kesîr, Tefsîr, 6/33.

Katâde'den rivayetle 61. âyetle vaat edilene kavuşacak olanların müminler ve dünyadan az bir yararlanma için güzel bir vaatten vazgeçenlerin ise kâfirler olduğu bildirilmiştir. Mücâhid'den rivayetle âyet Hz. Peygamber ve Ebû Cehil hakkında indirilmiştir.³⁷⁰ Vâhidî'nin Esbâbu'n-Nuzûl adlı eserinde ise Mücâhid'in âyetle ilgili olarak Ali, Hamza ve Ebû Cehil hakkında nâzil olduğu rivayeti bulunmaktadır.³⁷¹ Bu rivayet Taberî ve İbn Kesîr'de de yer almaktadır.³⁷² Suddî ise âyetin Ammâr ve Velîd b. Muğîre hakkında indiğini rivâyet etmiştir.³⁷³ İbn Kesîr ise âyetin genel bir mana taşıdığını belirtir.³⁷⁴ Âyetteki vaat *Cennet* olarak yorumlanır.³⁷⁵

Saîd Havva'ya göre 60 ve 61. âyetleri yurtlarını kaybetme korkusu ile iman etmeyen kimselere bir cevap niteliğindedir.³⁷⁶

63. âyetle yer alan “حَقَّ عَلَيْهِمُ الْقَوْلُ” ifadesinin manası “حَقَّ الْقَوْلُ مِنِّي لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ” “Andolsun Cehennem hem cinlerden hem de insanlardan dolduracağım”³⁷⁷ hükmünün iman etmeyenler üzerinde gerçekleşmesi olarak değerlendirilir.³⁷⁸ Âyetle bulunan “الْقَوْلُ” ifadesinden maksadın azap olduğu söylenir.³⁷⁹

Katâde 63. âyetle sözü edilen “هُؤُلَاءِ الَّذِينَ أَغْوَيْنَا أَغْوَيْنَاهُمْ” ifadesini söyleyen kimselerin *şeytanlar* olduğunu bildirmiştir. Katâde'den bunu aktaran Taberî de aynı görüştedir.³⁸⁰ Kelbî sözü edilenlerin Firavun gibi *halkın önderlerinin*³⁸¹ Zemahşerî ve Ebû Hayyân ise şeytanların, kâfir toplumların ve onların reislerinin kastedildiğini belirtir.³⁸²

Firavun ve askerleri için Kasas sûresinin 41. âyetinde “وَجَعَلْنَاهُمْ أَيْمَةً يَدْعُونَ” “Biz onları ateşe çağıran öncüler kıldık”³⁸³ ifadesi yer almaktadır. Bu âyete göre yoldan saptıranlar halkın liderleridir.

³⁷⁰ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 18/293-294.

³⁷¹ Vâhidî, *Esbâbu'n-Nuzûl*, 155.

³⁷² Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 18/295; İbn Kesîr, *Tefsîr*, 6/33.

³⁷³ Vâhidî, *Esbâbu'n-Nuzûl*, 155.

³⁷⁴ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 6/33.

³⁷⁵ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 18/293; Bagavî, *Meâlimu't-Tenzîl*, 3/388; Beydâvî, *Envâru't-Tenzîl*, 3/131; Kurtubî, *el-Câmi'*, 13/302.

³⁷⁶ Saîd Havva, *el-Esâs fi't-Tefsîr*, 7/4104.

³⁷⁷ es-Secde 32/13.

³⁷⁸ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 4/519; Râzî, *Tefsîr-i Kebîr*, 17/548; Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-Muhît*, 8/318.

³⁷⁹ Kurtubî, *el-Câmi'*, 13/303; Sâbûnî, *Safvetu't-Tefâsir*, 2/441.

³⁸⁰ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 18/295-296.

³⁸¹ Kurtubî, *el-Câmi'*, 13/303; Bagavî, *Meâlimu't-Tenzîl*, 3/388.

³⁸² Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 4/518; Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-Muhît*, 8/301.

³⁸³ el-Kasas 28/41.

Hûd sûresinde ise “يَقْدُمُ قَوْمَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فَأَوْرَدَهُمُ النَّارَ وَبِئْسَ الْوَرْدُ الْمَوْرُودُ”
“(Firavun) Kıyamet gününde kavminin önüne geçecek ve onları ateşe götürecektir”³⁸⁴ buyrulmaktadır.

İbrâhim sûresinde:

وَقَالَ الشَّيْطَانُ لَمَّا قُضِيَ الْأَمْرُ إِنَّ اللَّهَ وَعَدَكُمْ وَعَدَ الْحَقِّ وَوَعَدْتُكُمْ فَأَخْلَفْتُكُمْ وَمَا كَانَ لِي عَلَيْكُمْ مِنْ سُلْطَانٍ
إِلَّا أَنْ دَعَوْتُكُمْ فَاسْتَجَبْتُمْ لِي فَلَا تَلُمُونِي وَلُومُوا أَنْفُسَكُمْ مَا أَنَا بِمُصْرِخِكُمْ وَمَا أَنْتُمْ بِمُصْرِخِيَّ إِنِّي كَفَرْتُ بِمَا
أَشْرَكْتُمُونِ مِنْ قَبْلُ إِنَّ الظَّالِمِينَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ

“İş bitirilince şeytan da diyecek ki: Şüphesiz Allah size gerçek olanı söz verdi. Ben de size söz verdim ama yalancı çıktım. Zaten benim sizi zorlayacak bir gücüm yoktu. Ben sadece sizi çağırdım siz de hemen bana geliverdiniz. O hâlde beni kınamayın kendinizi kınayın. Artık ben sizi kurtaramam siz de beni kurtaramazsınız. Şüphesiz ben daha önce sizin beni Allah’a ortak koşmanızı kabul etmemiştim”³⁸⁵ âyetinden saptıranların şeytanlar olduğu anlaşılmaktadır. Kehf sûresinde de İblis ve onun neslinden “saptıranlar” olarak bahsedilmektedir.³⁸⁶ Aynı sûrede 64. âyete benzer bir ifade şu şekilde yer almaktadır:

وَيَوْمَ يَقُولُ نَادُوا شُرَكَائِيَ الَّذِينَ زَعَمْتُمْ فَدَعَوْهُمْ فَلَمْ يَسْتَجِيبُوا لَهُمْ وَجَعَلْنَا بَيْنَهُم مَوْبِقًا

“(Ey Muhammed) Allah’ın, ortağım olduklarını iddia ettiklerinizi çağırın, diyeceği onların da çağıracakları fakat kendilerine (çağırdıklarının) cevap vermeyecekleri ve bizim de aralarına bir uçurum koyacağımız günü hatırla!”³⁸⁷

Saîd Havva 64. âyette “وَرَأَوْا الْعَذَابَ لَوْ أَنَّهُمْ كَانُوا يَهْتَدُونَ” “Keşke onlar dünyada iken doğru yola gelselerdi” ifadesinin 56. âyette bulunan “إِنَّكَ لَا تَهْدِي مَنْ أَحْبَبْتَ” “Sen sevdiğini hidayete erdiremezsin...” ifadesi ile bağlantısına dikkat çeker.³⁸⁸

65. âyette ise Allah’ın müşriklere, peygamberlere verdikleri cevabı soracağı bildirilir. Burada 57. âyette sözü edilen dünyevi çıkarları için iman etmeyenlere bir atıf vardır. Bu âyet ile onlara cevap verilmeye devam edilmektedir.

A’râf sûresinde de “فَلَنَسْأَلَنَّ الَّذِينَ أُرْسِلَ إِلَيْهِمْ وَلَنَسْأَلَنَّ الْمُرْسَلِينَ” “Kendilerine peygamber gönderilenlere mutlaka soracağız. Peygamberlere de elbette soracağız” buyrulmaktadır.³⁸⁹

³⁸⁴ Hûd 11/98.

³⁸⁵ İbrâhim 14/22.

³⁸⁶ el-Kehf 18/50-51.

³⁸⁷ el-Kehf 18/52.

³⁸⁸ Saîd Havva, el-Esâs fi’t-Tefsîr, 7/4106.

³⁸⁹ el-A’râf 7/6.

Daha önceki âyetlerde Allah’a ortak koşan, sırf yurtlarından atılma korkusuyla O’na iman etmeyen müşriklere onları büyük bir azabın beklediği haber verilmişti. 67. âyette ise tövbe ederlerse bu azaba yakalanmayacakları bildirilmiş ve tamamıyla ümitsiz olmadıkları açıklanmıştır.

68. âyetin nüzul sebebi olarak Velîd b. Muğîre’nin “ وَقَالُوا لَوْلَا نُزِّلَ هَذَا الْقُرْآنُ ” “Bu Kur’ân’ın o iki şehrin birinden büyük bir adama indirilmesi gerekmez miydi”³⁹⁰ ifadesi olduğu rivayet edilir.³⁹¹

Bu bölümde sûrede üzerinde durulan konulardan tevhit ve ahiret inancı vurgulanmaktadır.

2.2.5. Allah’ın Rahmetine İki Örnek (71-75. âyetler)

قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ جَعَلَ اللَّهُ عَلَيْكُمُ اللَّيْلَ سَرْمَدًا إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ مَنْ إِلَهٌ غَيْرُ اللَّهِ يَأْتِيكُمْ بِضِيَاءٍ أَفَلَا تَسْمَعُونَ
قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ جَعَلَ اللَّهُ عَلَيْكُمُ النَّهَارَ سَرْمَدًا إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ مَنْ إِلَهٌ غَيْرُ اللَّهِ يَأْتِيكُمْ بِلَيْلٍ تَسْكُنُونَ فِيهِ أَفَلَا تُبْصِرُونَ

وَمِنْ رَحْمَتِهِ جَعَلَ لَكُمُ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ لِتَسْكُنُوا فِيهِ وَلِتَبْتَغُوا مِنْ فَضْلِهِ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ
وَيَوْمَ يُنَادِيهِمْ فَيَقُولُ أَيْنَ شُرَكَائِيَ الَّذِينَ كُنْتُمْ تَزْعُمُونَ

وَنَزَعْنَا مِنْ كُلِّ أُمَّةٍ شَهِيدًا فَقُلْنَا هَاتُوا بُرْهَانَكُمْ فَعَلِمُوا أَنَّ الْحَقَّ لِلَّهِ وَضَلَّ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَفْتَرُونَ

71) De ki: “Ne dersiniz Allah üzerinize geceyi Kıyamete kadar sürekli kılsaydı Allah’tan başka hangi ilâh size bir aydınlık getirir? Hâlâ duymayacak mısınız?”

72) De ki: “Ne dersiniz Allah üzerinize gündüzü Kıyamete kadar sürekli kılsaydı Allah’tan başka hangi ilâh size içinde dinlenebileceğiniz bir gece getirebilir? Hâlâ görmeyecek misiniz?”

73) Allah rahmetinden ötürü geceyi içinde dinlenesiniz; gündüzü de, lütfundan isteyesiniz ve şükredesiniz diye sizin için yarattı.

74) Allâh’ın onlara seslenerek “Hani benim, var olduğunu iddia ettiğiniz ortaklarım?” diyeceği günü hatırla.

75) Her ümmetten bir şahit çıkarınız ve (kâfirlere), “Kesin delilinizi getirin” deriz. Onlar da gerçeğin Allah’a ait olduğunu bilirler ve (Allah’a ortak diye) uydurdukları şeyler kendilerini yüzüstü bırakıp kaybolup gitmişlerdir.

Bu âyet grubunda gece ve gündüz nimeti örnek verilerek Allah’ın kudreti vurgulanır ve son iki âyette ahiret günündeki bir sahneden bahsedilir. 71. âyette

³⁹⁰ ez-Zuhrûf 43/31.

³⁹¹ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 4/520; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, 20/164.

“ضِيَاء” kelimesinden maksat güneş ışıdır. O ne için hayır ve fayda getiriyorsa “ضِيَاء” kelimesi ile tümü kastedilmiştir.³⁹²

71. âyetin sonunda “أَفَلَا تَسْمَعُونَ” “Hâlâ duymayacak mısınız?” ve 72. âyetin sonunda “أَفَلَا تُبْصِرُونَ” “Hâlâ görmeyecek misiniz?” ifadelerinin maksadı insanın gördüğü ve aynı zamanda da duyduğu şeylerden tefekkür ve tedebbür açısından faydalanmasıdır.³⁹³

71. âyette اللَّيْلُ /gece nimetinden bahsedilirken “أَفَلَا تَسْمَعُونَ” ifadesi gelir. Zemahşerî burada duyma yetimizi bir nimet olarak algılamamıza vurgu yapıldığını söylemiştir.³⁹⁴ Bikâî’ye göre gece sessizliğin sağlandığı ve duyuların yoğunlaştığı zaman dilimi olduğu için iştme ve düşüncelerin nüfuzuna imkân sağlar. Burada insana söylenen tedebbür etmesidir.³⁹⁵ İbn Âşûr müşriklerin bu delili duyduktan sonra da putlara tapmaya devam ettiklerini ve putların bir ışık yaratmaya muktedir olmadıklarını bildikleri için inançlarının bozulmasına açık bir delil teşkil eden bu âyetleri duymamış gibi davrandıklarını ve bundan dolayı da “أَفَلَا تَسْمَعُونَ” ifadesinin buyrulduğunu söyler.³⁹⁶

72. âyette ise “أَفَلَا تُبْصِرُونَ” lafzı geçtiği halde sonunda “أَفَلَا تُبْصِرُونَ” ifadesi yer almıştır. Nitekim insan gündüz çevresini ve Allâh’ın ona bahsettiği nimetleri, 71. âyette de bahsedildiği üzere, gün ışığı sayesinde görebilmektedir. Söz konusu âyetlerde gece ve gündüz nimetleri hatırlatılarak insanların şirk koştukları varlıkların yetersizlikleri hususunda uyarıda bulunulmuştur.³⁹⁷ Gece ve gündüzün faydaları İsrâ ve En’âm sûrelerinde de bildirilmektedir.³⁹⁸

71-72. âyetler bir önceki sûre olan Neml sûresinin 86. âyeti ile benzerlik göstermektedir: “أَلَمْ يَرَوْا أَنَّا جَعَلْنَا اللَّيْلَ لَيْسَكُنَا فِيهِ وَالنَّهَارَ مُبْصِرًا إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ” “Onlar görmüyorlar mı ki biz geceyi içinde rahat etsinler diye gündüzü de (her şeyi) gösterici (aydınlık) olarak yarattık. Şüphesiz bunda inanan bir toplum için elbette deliller vardır.”³⁹⁹

³⁹² Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 4/521.

³⁹³ Râzî, *Tefsîr-i Kebîr*, 17/555.

³⁹⁴ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 4/521.

³⁹⁵ Bikâî, *Nazmu’d-Durer*, 5/514.

³⁹⁶ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, 20/170.

³⁹⁷ Bikâî, *Nazmu’d-Durer*, 5/515.

³⁹⁸ el-En’âm 6/96; el-İsrâ 17/12.

³⁹⁹ en-Neml 27/86.

74. âyette her ümmetten bir şahit çıkarılacağı bildirilmektedir. Mücâhid'den rivayetle burada geçen “شَهِيدًا” kelimesi ile her ümmetin peygamberinin kastedildiği söylenir.⁴⁰⁰ Bikâî⁴⁰¹ ve İbn Âşûr da bu görüştedir.⁴⁰²

Nisâ sûresinde “فَكَيفَ إِذَا جِئْنَا مِنْ كُلِّ أُمَّةٍ بِشَهِيدٍ وَجِئْنَا بِكَ عَلَى هَؤُلَاءِ شَهِيدًا” *Her ümmetten bir şahit getirdiğimiz ve senide onların üzerine bir şahit yaptığımız zaman bakalım onların hâli nice olacak!*” buyrulmuştur.⁴⁰³

Konu ile ilgili başka bir âyet Mâide sûresinde de şu şekilde yer almaktadır:

وَإِذْ قَالَ اللَّهُ يَا عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ أَنْتَ قُلْتَ لِلنَّاسِ اتَّخِذُونِي وَأُمِّي إِلَهَيْنِ مِنْ دُونِ اللَّهِ قَالَ سُبْحَانَكَ... مَا قُلْتُ لَهُمْ إِلَّا مَا أَمَرْتَنِي بِهِ أَنْ اعْبُدُوا اللَّهَ رَبِّي وَرَبَّكُمْ...

“Allah ‘Ey Meryem oğlu İsa! Sen mi insanlara, Allah’ı bırakarak beni ve anamı iki ilâh edinin dedin?’ buyurduğunda İsa şöyle diyecek: ‘Seni bütün eksiklerden uzak tutarım...’⁴⁰⁴

“Ben onlara sadece bana emrettiğin şeyi söyledim: Benim de Rabbim sizin de Rabbiniz olan Allah’a kulluk edin (dedim)...”⁴⁰⁵ Bu âyetler de peygamberlerin Kıyâmet gününde şahit olarak bulunacaklarını bildirmektedir. Bu bölümde de tevhit vurgusu vardır.

2.2.6. Kârûn (76-82. Âyetler)

إِنَّ قَارُونَ كَانَ مِنْ قَوْمِ مُوسَى فَبَغَى عَلَيْهِمْ وَأَتَيْنَاهُ مِنَ الْكُتُوبِ مَا إِنَّ مَفَاتِحَهُ لَتَنُوءُ بِالْعُصْبَةِ أُولِي الْقُوَّةِ إِذْ قَالَ لَهُ قَوْمُهُ لَا تَفْرَحْ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْفَرِحِينَ وَابْتَغَ فِيمَا آتَاكَ اللَّهُ الدَّارَ الْآخِرَةَ وَلَا تَنْسَ نَصِيبَكَ مِنَ الدُّنْيَا وَأَحْسِنَ اللَّهُ إِلَيْكَ وَلَا تَبْغِ الْفُسَادَ فِي الْأَرْضِ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُفْسِدِينَ قَالَ إِنَّمَا أُوتِيتُهُ عَلَى عِلْمٍ عِنْدِي أَوَلَمْ يَعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ قَدْ أَهْلَكَ مِنْ قَبْلِهِ مِنَ الْقُرُونِ مَنْ هُوَ أَشَدُّ مِنْهُ قُوَّةً وَأَكْثَرَ جَمْعًا وَلَا يَسْأَلُ عَنْ ذُنُوبِهِمُ الْمُجْرِمُونَ فَخَرَجَ عَلَى قَوْمِهِ فِي زِينَتِهِ قَالَ الَّذِينَ يُرِيدُونَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا يَا لَيْتَ لَنَا مِثْلَ مَا أُوتِيَ قَارُونُ إِنَّهُ لَذُو حَظٍّ عَظِيمٍ وَقَالَ الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ وَيْلَكُمْ ثَوَابُ اللَّهِ خَيْرٌ لِمَنْ أَمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا وَلَا يُلْقَاهَا إِلَّا الصَّابِرُونَ فَخَسَفْنَا بِهِ وَبِدَارِهِ الْأَرْضَ فَمَا كَانَ لَهُ مِنْ فِئَةٍ يَنْصُرُوهُ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَمَا كَانَ مِنَ الْمُنتَصِرِينَ وَأَصْبَحَ الَّذِينَ تَمَنَّوْا مَكَانَهُ بِالْأَمْسِ يَقُولُونَ وَيْكَأَنَّ اللَّهَ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ وَيَقْدِرُ لَوْلَا أَنْ مَنَّ اللَّهُ عَلَيْنَا لَخَسَفَ بِنَا وَيْكَأَنَّهُ لَا يُفْلِحُ الْكَافِرُونَ

⁴⁰⁰ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 18/307; Bagavî, *Meâlimu't-Tenzîl*, 3/389; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 4/522.

⁴⁰¹ Bikâî, *Nazmu'd-Durer*, 5/515.

⁴⁰² İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, 20/172.

⁴⁰³ en-Nisâ 4/41.

⁴⁰⁴ el-Mâide 5/116.

⁴⁰⁵ el-Mâide 5/117.

76) Şüphesiz Kârûn, Mûsâ'nın kavmindendi. Onlara karşı azgınlık etti. Biz ona, anahtarlarını (bile taşımak) güçlü bir topluluğa ağır gelecek hazineler verdik. Hani kavmin kendisine şöyle demişti: “Böbürlenme! Çünkü Allah, böbürlenip şımaranları sevmez.”

77) Allah'ın sana verdiği şeylerde âhîret yurdunu ara. Dünyadan da nasibini unutma. Allah'ın sana iyilik yaptığı gibi sen de iyilik yap ve yeryüzünde bozgunculuk isteme. Çünkü Allah bozguncuları sevmez.

78) Kârûn: “Bunlar bana bendeki bilgi ve beceriden dolayı verilmiştir” dedi. O, Allâh'ın kendinden önceki nesillerden, ondan daha kuvvetli ve daha çok mal biriktirmiş kimseleri helâk etmiş olduğunu bilmiyor muydu? Suçlulukları kesinleşmiş olanlara günahları konusunda soru sorulmaz.

79) Kârûn ziyneti ve görkemi içerisinde kavminin karşısına çıktı. Dünya hayatını arzu edenler, “Keşke Kârûn'a verilen (servet) gibi bizim de servetimiz olsaydı. Şüphesiz o büyük bir servet sahibidir ” dediler.

80) Kendilerine ilim verilmiş olanlar ise, “Yazıklar olsun size! İmân edip de iyi işler yapanlara Allah'ın vereceği mükâfat daha hayırlıdır. Ona da ancak sabredenler kavuşturulur” dediler.

81) Sonunda onu da sarayını da yerin dibine batırdık. Allah'a karşı ona yardım edebilecek adamları da yoktu. Kendisini savunup kurtarabileceklerden de değildi!

82) Daha dün onun yerinde olmayı arzu edenler, “Vay! Demek ki Allah kullarından dilediği kimselere rızkı bol verir ve (dilediğine) kısarmış. Allah, bize lütfetmiş olmasaydı, bizi de yerin dibine geçirirdi. Demek ki kâfirler iflâh olmayacak” demeye başladılar.

60. âyette dünya hayatının geçiciliğinden bahsedilmişti. Bu bölümde ise Kârûn ile bu durum örneklendirilmiştir. Saîd Havva sûrenin 57. âyetindeki “وَقَالُوا ” *“Sizinle beraber doğru yolu tutarsak, kendi yurdumuzdan koparılıp çıkarılırsınız, dediler”* ifadesinin Kârûn ile ilişkili olduğunu ve bunun her bir ferde ümmete karşı azgınlık etmemesi için bir uyarı mahiyetinde buyrulduğu görüşündedir.⁴⁰⁶

İbn Abbas'ın rivayetine⁴⁰⁷ ve âlimlerin çoğuna göre Kârûn Hz. Mûsâ'nın amcasının oğludur.⁴⁰⁸ Ancak İbn İshak onun Hz. Mûsâ'nın amcası olduğunu

⁴⁰⁶ Saîd Havva, *el-Esâs fi't-Tefsîr*, 7/4110.

⁴⁰⁷ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 6/36.

bildirir. Katâde'den rivayetle onun Allah düşmanı ve Sâmirî gibi bir münafık olduğu söylenir.⁴⁰⁹ İbn Âşûr'a göre kıssada Kârûn'un Hz. Mûsâ'nın kavminden olduğunun özellikle belirtilmesi Mekke'deki Velîd b. Muğîre ve Ebû Cehil gibi bazı müşriklerin durumuna örnek teşkil etmesi sebebiyledir.⁴¹⁰

Kârûn, Kur'ân'da karşımıza kibirli bir zengin olarak çıkmaktadır. Elmalılı'nın da dediği gibi Firavun siyasi zulmün, Kârûn ise ekonomik zulmün temsilcisidir.⁴¹¹ Kârûn'un kavmine zulmetme sebebi zikredilmemiştir. Taberî onun kibrinde haddi aşması dolayısıyla zulmettiği görüşündedir.⁴¹² Katâde onun mal çokluğuyla kavmine eziyet ettiğini bildirir.⁴¹³ Dahhâk ise Allah'a şirk koşmasının zulme sebep olduğunu aktarır.⁴¹⁴ Bikâî onun insanları küçümseyerek haddi aştığını ve onlarla arasındaki bağı kopardığı görüşündedir.⁴¹⁵ Çağdaş müfessirlerden Seyyid Kutub söz konusu zulmün Kârûn'un halkın malını gasp etmesi olabileceğini belirtir.⁴¹⁶ Elmalılı, Kârûn'un yaptığı bozgunculuğun kendisinde bulunan malı başkaları ile paylaşmaması ve onları kışkırtarak hırslandırmayı olduğunu söyler.⁴¹⁷

Kitabı Mukaddes'te Kârûn Hz. Mûsâ'ya baş kaldıran biri olarak tasvir edilir.⁴¹⁸ Bu asiliğinin sonucu olarak da yer yarılarak onu, ailesini ve adamlarını yutmuştur.⁴¹⁹

Kârûn'un malının çokluğu “كُنُوز” kelimesiyle zikredilmiştir. “كُنُز” kelimesi *istiflenmiş mal* anlamına gelse de bazen *anahtar üstüne anahtarla kilitlenmiş mal* anlamına da gelebilmektedir.⁴²⁰ Atâ, Kârûn'un malının Hz. Yusuf'un hazinelerinden daha fazla olduğunu söylemiştir.⁴²¹

Mücâhid'den rivayetle “الْعَصْبَةُ” kelimesi on ile on beş kişilik topluluğa karşılık gelmektedir.⁴²² İbn Abbâs'tan rivayetle bu sayının üç ile on arasında

⁴⁰⁸ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 18/309; Bagavî, *Meâlimu't-Tenzîl*, 3/390; Kurtubî, *el-Câmi'*, 13/310; Bikâî, *Nazmu'd-Durer*, 5/517.

⁴⁰⁹ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 18/310.

⁴¹⁰ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, 20/174.

⁴¹¹ Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 5/3755.

⁴¹² Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 18/311.

⁴¹³ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 18/312; Bagavî, *Meâlimu't-Tenzîl*, 3/390; Kurtubî, *el-Câmi'*, 13/310.

⁴¹⁴ Bagavî, *Meâlimu't-Tenzîl*, 3/390; Kurtubî, *el-Câmi'*, 13/310.

⁴¹⁵ Bikâî, *Nazmu'd-Durer*, 5/517.

⁴¹⁶ Kutub, *Fî Zilâli'l-Kur'ân*, 5/2711.

⁴¹⁷ Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 5/3755.

⁴¹⁸ Çölde Sayım, 16: 1-3.

⁴¹⁹ Çölde Sayım, 16: 31-33.

⁴²⁰ Râzî, *Tefsîr-i Kebîr*, 17/561.

⁴²¹ Kurtubî, *el-Câmi'*, 13/311.

⁴²² Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 18/315; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, 20/177.

olduğu söylenmektedir.⁴²³ Katâde ise on ile kırk arasına tekâbül ettiğini söyler.⁴²⁴ Kur’ân’da Hz. Yusuf’un kardeşlerinin “و نحن عصبه” dediklerini bildirilmiştir.⁴²⁵ Onlar Hz. Yusuf ve kardeşi dışında on kişilerdi.⁴²⁶

77. âyette yer alan “وَلَا تَتَسَنَّصِيكَ مِنَ الدُّنْيَا” ifadesinde bahsedilen nasibin ne olduğu konusundaki rivayet İbn Abbâs’tan ve Mücâhid’den *dünyada ahiret için çalışmak* şeklinde aktarılmıştır.⁴²⁷ Mâlik bu nasibin *israf edilmeden yenilip içilen rızık* olduğunu söylemiştir.⁴²⁸ Farklı âyetlerde geçen nasip kelimesine *mirastan alınan pay* gibi manalar verilmiş olsa da burada *ahirete götüreceğimiz amellerimiz* anlamının kastedilmiş olma ihtimali daha yüksek görünmektedir.⁴²⁹ Zira sûrenin 80. âyeti de bunu destekler niteliktedir:

وَقَالَ الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ وَيَلَكُمْ ثَوَابُ اللَّهِ خَيْرٌ لِمَنْ آمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا وَلَا يُلْقَاهَا إِلَّا الصَّابِرُونَ

“Kendilerine ilim verilmiş olanlar ise, ‘Yazıklar olsun size! İmân edip de iyi işler yapanlara Allâh’ın vereceği mükâfat daha hayırlıdır. Ona da ancak sabredenler kavuşturulur’ dediler.”

78. âyette Kârûn’un söylediği “إِنَّمَا أُوتِيْتُهُ عَلَى عِلْمٍ عِنْدِي” “Bunlar bana bendeki bilgiden dolayı verilmiştir” ifadesindeki bilginin Tevrat,⁴³⁰ kimya⁴³¹ veya ticaret hakkında olduğu söylenmiştir.⁴³² İbn Kesîr kimya ilminin batıl olması sebebiyle bu ihtimali zayıf bulmaktadır.⁴³³ Kârûn’un Kasas sûresinde söylediği söz ile ilgili bir âyet olarak Zümer Sûresi’nde şöyle buyrulmaktadır:

فَإِذَا مَسَّ الْإِنْسَانَ ضُرٌّ دَعَانَا ثُمَّ إِذَا خَوَّلْنَاهُ نِعْمَةً مِّنَّا قَالَ إِنَّمَا أُوتِيْتُهُ عَلَى عِلْمٍ بَلْ هِيَ فِتْنَةٌ وَلَكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ

“İnsana bir zarar dokunduğunda bize yalvarır. Sonra ona tarafımızdan bir nimet verdiğimizde, ‘Bu bana ancak bilğim sayesinde verilmiştir’ der. Hayır, o bir imtihandır. Fakat onların çoğu bilmezler.”⁴³⁴

⁴²³ Taberî, *Câmiu ’l-Beyân*, 18/316; Bagavî, *Meâlimu ’t-Tenzîl*, 3/390.

⁴²⁴ Bagavî, *Meâlimu ’t-Tenzîl*, 3/390.

⁴²⁵ Yûsuf 12/8.

⁴²⁶ Râzî, *Tefsîr-i Kebîr*, 17/560.

⁴²⁷ Taberî, *Câmiu ’l-Beyân*, 18/322.

⁴²⁸ Ebû Hayyân, *el-Bahru ’l-Muhît*, 8/325; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve ’t-Tenvîr*, 20/179.

⁴²⁹ Bagavî, *Meâlimu ’t-Tenzîl*, 3/390; Kurtubî, *el-Câmi’*, 13/314; Elmalılı, *Hak Dini Kur’ân Dili*, 5/3755.

⁴³⁰ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 4/524; Kurtubî, *el-Câmi’*, 13/315; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve ’t-Tenvîr*, 20/181.

⁴³¹ Bikâî, *Nazmu ’d-Durer*, 5/519. bk. Simya.

⁴³² Bagavî, *Meâlimu ’t-Tenzîl*, 3/391.

⁴³³ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 6/38.

⁴³⁴ ez-Zümer 39/49.

2.3. Sûrenin Sonuç Kısmı (83-88. Âyetler)

تِلْكَ الدَّارُ الْآخِرَةُ نَجْعَلُهَا لِلَّذِينَ لَا يُرِيدُونَ عُلُوًّا فِي الْأَرْضِ وَلَا فَسَادًا وَالْعَاقِبَةُ لِلْمُتَّقِينَ
مَنْ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ خَيْرٌ مِنْهَا وَمَنْ جَاءَ بِالسَّيِّئَةِ فَلَا يُجْزَى الَّذِينَ عَمِلُوا السَّيِّئَاتِ إِلَّا مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ
إِنَّ الَّذِي فَرَضَ عَلَيْكَ الْقُرْآنَ لَرَادُّكَ إِلَى مَعَادٍ قُلْ رَبِّي أَعْلَمُ مَنْ جَاءَ بِالْهُدَى وَمَنْ هُوَ فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ
وَمَا كُنْتَ تَرْجُو أَنْ يُلْقَى إِلَيْكَ الْكِتَابُ إِلَّا رَحْمَةً مِنْ رَبِّكَ فَلَا تَكُونَنَّ ظَهِيرًا لِلْكَافِرِينَ
وَلَا يَصُدُّكَ عَنْ آيَاتِ اللَّهِ بَعْدَ إِذْ أَنْزَلْتُ إِلَيْكَ وَادْعُ إِلَى رَبِّكَ وَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُشْرِكِينَ
وَلَا تَدْعُ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ إِلَّا وَجْهَهُ لَهُ الْحُكْمُ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ

83) İşte âhiret yurdu. Biz onu yeryüzünde büyüklük taslamayan ve bozgunculuk çıkarmayanlara has kılarız. Sonuç, Allah’a karşı gelmekten sakınanlarındır.

84) Kim bir iyilik getirirse, ona bundan daha hayırlısı vardır. Kim de bir kötülük getirirse, bilsin ki, kötülük işleyenler ancak yapmakta olduklarının cezasına çarptırılırlar.

85) Kur’ân’ı sana farz kılan Allah, şüphesiz seni dönülecek bir yere döndürecektir. De ki: “Rabbim hidayetle geleni ve apaçık bir sapıklık içinde olanı daha iyi bilir.”

86) Sen bu kitabın sana verileceğini ummuyordun. Ancak o, Rabbinden bir rahmet olarak sana verildi. Öyleyse kâfirlere sakın arka çıkma.

87) Allâh’ın âyetleri sana indirildikten sonra, sakın seni onlardan çevirmesinler. Rabbine çağır ve sakın Allah’a ortak koşanlardan olma!

88) Sen Allah ile beraber başka ilâha ibadet etme. O’ndan başka hiçbir ilâh yoktur. O’nun zâtından başka her şey yok olacaktır. Hüküm yalnızca O’nundur ve kesinlikle O’na döndürüleceksiniz.

Kârûn ile dünyanın ve nimetlerinin geçici olduğunu örneklendirildikten sonra bu bölümle birlikte kalıcı olan sonuçtan bahsedilmektedir.⁴³⁵

83. âyette yer alan “الدَّارُ الْآخِرَةُ” ifadesi ile cennetin kastedildiği söylenir.⁴³⁶ Zemahşerî’ye göre “الدَّارُ الْآخِرَةُ” ifadesinin önündeki “تِلْكَ” onun saygınlığını artırır. Müfessir âyetteki “عُلُوًّا” ifadesi ile Firavun’a, “فَسَادًا” ifadesi ile Kârûn’a atıf yapıldığını bildirir. Zira sûrenin 4. âyetinde “إِنْ فَرَعُونَ عَلَى فِي الْأَرْضِ” ve 77. âyetinde de “وَلَا تَبْغِ الْفُسَادَ فِي الْأَرْضِ” buyrulmaktadır.⁴³⁷

⁴³⁵ Bikâî, *Nazmu’d-Durer*, 5/527.

⁴³⁶ Kurtubî, *el-Câmi*, 13/320; Elmalılı, *Hak Dini Kur’ân Dili*, 5/3758.

⁴³⁷ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 4/528.

İbn Cureyc⁴³⁸ ve Mukâtil'e göre âyetle yer alan “فَسَادًا” ifadesinden kasıt Allah'a isyan etmektir. İkrime bu ifadenin *hakkı olmayan malı almak* manasında olduğunu söyler.⁴³⁹ Katâde'den rivayetle bu âyetteki “الْعَاقِبَةُ” kelimesinin cennet anlamına geldiğini bildirilir.⁴⁴⁰

84. âyetin bir önceki sûrenin 89-90 âyetleri ile benzerliği açıktır:

مَنْ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ خَيْرٌ مِنْهَا وَمَنْ جَاءَ بِالسَّيِّئَةِ فَلَا يُجْزَى الَّذِينَ عَمِلُوا السَّيِّئَاتِ إِلَّا مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ

“Kim bir iyilik getirirse, ona bundan daha hayırlısı vardır. Kim de bir kötülük getirirse bilsin ki kötülük işleyenler ancak yapmakta olduklarının cezasına çarptırılırlar”⁴⁴¹

مَنْ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ خَيْرٌ مِنْهَا وَهُمْ مِنْ فَرَعٍ يَوْمَئِذٍ آمِنُونَ

وَمَنْ جَاءَ بِالسَّيِّئَةِ فَكُبَّتْ وَجُوهُهُمْ فِي النَّارِ هَلْ تُجْزَوْنَ إِلَّا مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ

“Her kim iyi amel getirirse, ona ondan daha hayırlısı vardır. Onlar o gün korkudan emindirler. Kimler de kötü amel getirirse, yüzüstü ateşe atılırlar. ‘Ancak yaptıklarınızın karşılığını görüyorsunuz’ denir.”⁴⁴²

85. âyetle yer alan “مَعَادَ” ifadesinin cennet, Kıyâmet günü ve ölüm anlamına geldiği rivayet edilir.⁴⁴³ Söz konusu âyetin hicret sırasında Cuhfe’de Hz. Peygamber’in Mekke tarafına özlemle bakması üzerine nâzil olduğu bildirilir.⁴⁴⁴ Dolayısıyla âyetle sözü edilen “مَعَادَ” ile kastedilenin Mekke olduğu da söylenir.⁴⁴⁵

“رَبِّي أَعْلَمُ مَنْ جَاءَ بِالْهُدَى وَمَنْ هُوَ فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ” “Rabbim hidayetle geleni ve apaçık bir sapıklık içinde olanı daha iyi bilir” ifadesinde, hidayetle gelen Hz. Peygamber ve sapıklık içinde olan ise Mekke müşrikleri olarak tanımlanmıştır.⁴⁴⁶ Sonrasında gelen âyetler de “مَعَادَ” kelimesinin Mekke olduğu görüşünü destekler nitelikte görülmüştür. Bu âyet ile Mekke’nin fethinin vaat edildiği söylenmiştir.⁴⁴⁷

⁴³⁸ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 18/344.

⁴³⁹ Bagavî, *Meâlimu't-Tenzîl*, 3/394; Kurtubî, *el-Câmi'*, 13/320.

⁴⁴⁰ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 18/344; Bagavî, *Meâlimu't-Tenzîl*, 3/394.

⁴⁴¹ el-Kasas 28/84.

⁴⁴² en-Neml 27/89-90.

⁴⁴³ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 18/346-349; İbn Kesîr, *Tefsîr*, 6/43-45.

⁴⁴⁴ Mukâtil, *Tefsîr*, 3/359; Beydâvî, *Envâru't-Tenzîl*, 3/134; Bagavî, *Meâlimu't-Tenzîl*, 3/394; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 4/530; Kurtubî, *el-Câmi'*, 13/321; İbn Kesîr, *Tefsîr*, 6/44; Bikâî, *Nazmu'd-Durer*, 5/530; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, 20/193.

⁴⁴⁵ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 18/350-351; Beydâvî, *Envâru't-Tenzîl*, 3/134; Bagavî, *Meâlimu't-Tenzîl*, 3/394; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 4/530; Kurtubî, *el-Câmi'*, 13/321; Bikâî, *Nazmu'd-Durer*, 5/527; Saîd Havva, *el-Esâs fi't-Tefsîr*, 7/4115; Sâbûnî, *Safvetu't-Tefâsir*, 2/448.

⁴⁴⁶ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 18/352; Saîd Havva, *el-Esâs fi't-Tefsîr*, 7/4115; Sâbûnî, *Safvetu't-Tefâsir*, 2/448.

⁴⁴⁷ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 6/44; Bikâî, *Nazmu'd-Durer*, 5/462; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, 20/194; Sâbûnî, *Safvetu't-Tefâsir*, 2/448.

İbn Âşûr âyette geçen “إِنَّ الَّذِي فَرَضَ عَلَيْكَ الْقُرْآنَ” ifadesinin Allah’ın dünya ve ahirette zafer mükâfatını hazırladığının bir göstergesi olduğunu söyler.⁴⁴⁸

85. âyet Hz. Mûsâ’nın 37. âyette söylediği ifadeyi hatırlatmaktadır:

“وَقَالَ مُوسَى رَبِّي أَعْلَمُ بِمَنْ جَاءَ بِالْهُدَىٰ مِنْ عِنْدِهِ وَمَنْ تَكُونُ لَهُ عَاقِبَةُ الدَّارِ إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الظَّالِمُونَ”

“Mûsâ, ‘Katından kimin hidayet getirdiğini ve bu yurdun (güzel) sonucunun kimin olacağını Rabbim daha iyi bilir. Doğrusu zalimler kurtuluşa eremezler’ dedi.”

86. âyet ise Hz. Mûsâ’nın sûrenin 17. âyetinde yer alan sözleri ile bağlantılıdır.⁴⁴⁹

“قَالَ رَبِّ بِمَا أَنْعَمْتَ عَلَيَّ فَلَنْ أَكُونَ ظَهِيرًا لِلْمُجْرِمِينَ”

“Rabbim! Bana verdiğin nimetle asla suçlulara arka çıkmayacağım” dedi.

Söz konusu âyetler sûrenin ikinci bölümünün birincisinde yer alan konular ile bağlantısını göstermektedir.⁴⁵⁰

Bikâî sûrenin 48. âyetindeki “لَوْ لَا أُوتِيَ مِثْلَ مَا أُوتِيَ مُوسَىٰ” ifadesi ile bağlantı kurarak Hz. Peygamber’in de Hz. Mûsâ gibi yurduna geri dönüşünün ve ona da Hz. Mûsâ’ya verildiği gibi kitap verilisinin vurgulandığını söyler.⁴⁵¹

Kıssa bölümün 39. âyetinde “وَوَظَنُوا أَنَّهُمُ الْيَتَا لَا يُرْجَعُونَ” “Gerçekten bize döndürülmeyeceklerini sandılar” ifadesi 88. âyetteki “وَالَيْهِ تُرْجَعُونَ” “Ona döndürüleceksiniz” ifadesini hatırlatmaktadır. Yine 88. âyetteki “لَهُ الْحُكْمُ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ” ifadesi 70. âyette de yer almaktadır.

88. âyetteki “كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ إِلَّا وَجْهَهُ” “O’nun zâtından başka her şey yok olacaktır” ifadesinde yer alan “وَجْهَهُ” kelimesinden kasıt ise Allâh’ın zâtıdır.⁴⁵² Sûrenin odak konularından biri olan ahiret bu bölümde de vurgulanmıştır.

Sûrenin 44-47 âyetleri ile Hz. Peygamber’in nübüvvetinin desteklenmektedir. 50. âyette hidayete iletecek olanın Allah olduğundan bahsedilir. Ehl-i Kitâbın iman etmesini konu alan 52-55 âyet grubu Kur’ân’ın Allah tarafından indirildiğinin bir kanıtı olarak anlatıldıktan sonra 56. âyette Hz. Peygamber’in sevdiği kişide hidayet yaratamayacağı vurgulanır. Dünya hayatının geçiciliğinden bahsedilen 60 ve 61 âyetleri ile yurtlarını kaybetme korkusu sebebiyle iman etmeyen kimselere cevap verilmektedir. Daha önceki âyetlerde

⁴⁴⁸ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve ’t-Tenvîr*, 20/194.

⁴⁴⁹ Bikâî, *Nazmu’d-Durer*, 5/531.

⁴⁵⁰ Saîd Havva, *el-Esâs fi ’t-Tefsîr*, 7/4119.

⁴⁵¹ Bikâî, *Nazmu’d-Durer*, 5/529.

⁴⁵² Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 4/531.

Allah’a ortak koşan ve yurtlarından atılma korkusuyla O’na iman etmeyen müşriklere onları büyük bir azabın beklediği haber verilmişti. 67. âyette ise tövbe ederlerse bu azaba yakalanmayacakları bildirilmiş ve tamamıyla ümitsiz olmadıkları açıklanmıştır.

71-73. âyetlerde gece ve gündüz nimetleri hatırlatılarak insanların şirk koştukları varlıkların yetersizlikleri hususunda uyarıda bulunulur. 60. âyette dünya hayatının geçiciliğinden bahsedilmişti. Kârûn ile bu durum örneklendirilerek sûrenin kapanış bölümünde kalıcı olan sonuçtan söz edilmektedir.

SONUÇ

Mekkî sûrelerde yer alan tevhit, ahiret, nübüvvet, kıyamet gibi konuların Kasas sûresinde de bulunduğunu görmekteyiz. Sûrenin birinci bölümünü kapsayan kıssanın Hz. Mûsâ'nın hayatının belirli dönemlerini kronolojik olarak anlatması nedeniyle bir iç bütünlüğe sahip olduğu söylenebilir. İkinci bölümde Hz. Peygamber'e hitaben 44, 45 ve 46. âyetlerde yer alan “*Mûsâ'ya o emri verdiğimiz zaman sen (vadinin) batı tarafında değildin*”; “*Medyen halkı arasında yaşıyor da değildin*”, “*Yine biz Mûsâ'ya seslendiğimiz zaman Tûr'un yan tarafında da değildin*” ifadeleri sûrede nübüvvetin ispatı konusunun ön plana çıkarıldığını düşündürmektedir.

Kasas sûresinde dikkati çeken bir diğer konunun tevhit olduğunu görmekteyiz. Bu hususla ilgili olarak 62. ve 74. âyetlerde “*Allah'ın onlara seslenerek 'Hani benim var olduğunu iddia ettiğiniz ortaklarım?' nerede diyeceği günü hatırla!*” ifadesinin iki kez tekrar edilmesi bunu düşündürmektedir.

Hz. Mûsâ ve Firavun kıssasının giriş bölümü olan 3. âyette “*İman eden bir kavim için Mûsâ ile Firavun'un haberlerinden bir kısmını sana gerçek olarak anlatacağız*” ifadesi yer almaktadır. Söz konusu kıssada korku duygusunun hâkim olduğunu göz önünde bulundurduğumuzda kıssanın imân eden bir kavim için anlatılacak olmasının sebeplerinden biri de inananların hissettikleri korkunun giderilmesi amacıyla sonunda ulaşacakları zaferin vaat edilmesi olabilir. Nitekim sûrenin kıssa içerisinde bulunan 35. âyetinde Hz. Mûsâ'ya hitaben “*Siz ve size uyanlar, galip gelecek onlardır*” ifadesi geçmektedir.

Kıssada Hz. Mûsâ henüz bebekken katledilmekten kurtarılıp Firavun'a evlatlık olarak gönderilmiş ve şehirde bir Kıptî'yi istemeden öldürdüğünde Medyen'e yönelerek yine Firavun tarafından yapılmak istenen kısas uygulamasından kaçabilmiştir. O Medyen'de iş bularak bir aile kurmuş ve sonunda da kendisine peygamberlik görevi verilmiştir. 43-88 âyetleri arasında bulunan ikinci bölümün birinci bölüm üzerine kurulduğunu göz önünde bulundurarak sûreye bakıldığında kıssada Hz. Mûsâ'nın başından geçen hâdiselerin Hz. Peygamber'in ve müminlerin kendi dönemlerinde yaşamış oldukları olaylarla ilintili olabileceği akla gelmektedir. Bu da sûrenin tümünü kapsayan arka plandaki ana konunun *müminlere başarı ve zafer vaadi* olmasını muhtemel kılmaktadır.

Sûrenin ikinci bölümünün kıssa ile bağlantısını ortaya koymak amacı ile 48. âyetin Firavun ve adamlarının Hz. Mûsâ'nın getirdiği mucizelere inanmayışının konu edildiği 36. âyeti hatırlattığını söyleyebiliriz. Bununla birlikte 58. âyetin kıssanın ilk bölümünde yer alan 5. âyet ile ilişkili olduğunu düşünmekteyiz.

85. âyetin Hz. Mûsâ'nın 37. âyette söylediği *“Katından kimin hidayet getirdiğini ve bu yurdun (güzel) sonucunun kimin olacağını Rabbim daha iyi bilir”* ifadesini hatırlattığını ve sûrenin kıssa bölümü ile ikinci bölümü arasındaki bağlantıya örnek teşkil ettiğini gözlemlemekteyiz. Buna ek olarak 86. âyet Hz. Mûsâ'nın sûrenin 17. âyetinde yer alan *“Rabbim! Bana verdiğin nimetle asla suçlulara arka çıkmayacağım”* ifadesi ile bağlantılı görünmektedir.

88. âyetteki *“Kesinlikle Ona döndürüleceksiniz”* ifadesi kıssanın anlatıldığı bölümün 39. âyetinde yer alan *“Gerçekten bize döndürülmeyeceklerini sandılar”* ifadesi ile ilişkili olabilir. Söz konusu âyetlerin sûrenin ikinci bölümünün kıssada yer alan konular ile bağlantısını gösterdiğini düşünmekteyiz.

KAYNAKLAR

(Bu tez çalışmasında İSNAD 2 atıf sistemi kullanılmıştır.)

- Abdu'l-Bâkî, Muhammed Fuad. *el-Mu'cemu'l-Mufehres li Elfâzi'l- Kur'âni'l-Kerîm*. Kahire: Dâru'l-Hadîs, 2001.
- Acun, Osman. *Münâsebâtü'l-Kur'ân İlmi Işığında Saf Sûresi İncelemesi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016.
- Aldemir, Halil. *Nebevi Mücadele Bağlamında Kalem Sûresi Tefsiri*. İstanbul: Kitabı Yayınevi, 2013.
- Altın, Mehmet. *Esmâ-i Hüsnânın Semantik Tahlili ve Geçtiği Âyetlerle İlgisi*. Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2015.
- Âlûsî, Mahmûd b. Abdillâh. *Rûhu'l-Meânî fî Tefsiri'l-Kur'âni'l-Azîm ve's Seb'i'l-Mesânî*. 7 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye, 2001.
- Ateş, Süleyman. *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*. yy: Yeni Ufuklar Neşriyat, ty.
- Bagavî, Ebû Muhammed. *Meâlimu't-Tenzîl*. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye, 2004.
- Beydâvî, Nâsiruddîn Ebû Saîd Abdullah b. Umer. *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*. 5 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdir, tsh.
- Bikâî, Burhâneddîn İbrâhim b. Ömer. *Mesâidu'n-Nazar li'l-İşrâf alâ Makâsidi's-Suver*. thk. Abdu's-Semî Muhammed Ahmed Haseneyn. 5 Cilt. Riyad: Mektebetu'l-Maârif, 1987.
- Çalışkan, Mehmet. *Kur'ân Dilinde Yemin Üslûbu*. Ankara: Oku Okut Yayınları, 2021.
- Cerrahoğlu, İsmail. *Tefsir Usûlü*. Ankara: T.D.V.Y., 2008.
- Çonkor, Burhan. "Sûrelerin Belirli Dönemlere ve Olaylara İzâfesi". *Dini Araştırmalar Dergisi* 19/48 (06/2016), 129-152. <https://doi.org/10.15745/da.50144>.
- Demir, Şehmus. *Mitoloji, Kur'ân Kıssaları ve Tarihi Gerçeklik*. İstanbul: Beyan Yayınları, 2003.
- Demirci, Muhsin. *Tefsir Usûlü ve Tarihi*. İstanbul: M.Ü.İ.F.V.Y., 1998.
- Derveze, İzzet. *et-Tefsîru'l-Hadîs*. çev. Ahmet Çelen - Mehmet Çelen - Ekrem Demir - Ali Arslan. 2 Cilt. İstanbul: Ekin Yayınları, 1998.
- Ebu's-Suûd, Muhammed bin Mustafa el-İmâdî. *İrşâdu'l-Akli's-Selîm ilâ Mezâya'l-Kitâbi'l-Kerîm*. 5 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye, 1999.
- Endelusî, Muhammed b. Yusuf Ebû Hayyân. *el-Bahrü'l-Muhîd*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1992.
- Gazâlî, Ebû Hamid b. Muhammed b. Muhammed et-Tûsî. *el-Maksadu'l-Esnâ fî Şerhi Esmâillâhi'l-Husnâ*. Beyrut: Dâru'l-Minhâc, 2020.
- Gökkır, Bilal. *Meryem Sûresi Tefsiri Metin ve Yorum İncelemesi*. Ankara: Fecr Yayınları, 2009.
- Gökkır, Bilal. "Meryem Sûresi Kıssalarında Dil ve Üslup". *İlim Yayma Vakfı Kur'an ve Tefsir Akademisi* 1/1 (08/2009), 213-225. <http://www.tefsir.gen.tr/img/KTA01-bilal-gokkir.pdf>
- Gözeler, Esra. *Kur'ân Âyetlerinin Tarihlendirilmesi*. İstanbul: Kuramer Yayınları, 2016.
- Güvel, Orhan. *Hamîduddîn el-Ferâhî ve Kur'an'ı Yorumlama Metodu*. İstanbul: Kuramer Yayınları, 2020.

- Havva, Saîd. *el-Esâs fî't-Tefsîr*. 7 Cilt. Beyrut: Dâru's-Selâm, 1985.
- İbn Âşûr, Muhammed Tâhir. *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*. 20 Cilt. Tunus: Dâru Tûnisiyye, 1984.
- İbn Kesîr, Ebu'l-Fida İsmail b. Ömer. *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*. thk. Sad b. Fevâz es-Sumeyl. 6 Cilt. yy: Dâru'l-İbnu'l-Cevzî, 2010.
- İbn Manzûr, Cemâluddîn Muhammed b. Mukerrem. *Lisânu'l-Arab*. Beyrut: Dâru Sâdır, 1994.
- İbnu'l-Cevzî, Ebu'l-Ferac. *Zâdu'l-Mesîr fî İlmi't-Tefsîr*. 5 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye, 2002.
- İslamda.org. "Kasas Sûresinin Fazileti" Erişim: 30 Temmuz 2022. www.islamda.org.tr
- Kitâb-ı Mukaddes, Eski ve Yeni Anlaşma (Tevrat, Zebur, İncil)*. İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi, 2003.
- Kur'an-ı Kerim Meâli*. çev. Halil Altuntaş – Muzaffer Şahin. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 22. Basım, 2012.
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed. *el-Câmi'u li Ahkâmi'l-Kur'ân*. 13 Cilt. Kahire: Dâru'l-Kâtibi'l-Arabiyye, 1967.
- Kutub, Seyyid. *Fî Zılâli'l-Kur'ân*. 5 Cilt. Beyrut: Dâru's-Şurûk, 2004.
- Mevdûdî, Ebu'l-A'lâ. *Tefhîmu'l-Kur'ân*. çev. Muhammed Han Kayanî - Yusuf Karaca -Nazife Şişman – İsmail Bosnalı - Ali Ünal - Hamdi Aktaş. 4 Cilt. İstanbul: İnsan Yayınları, 1996.
- Mukâtil b. Suleymân. *Tefsîru Mukâtil b. Suleymân*. thk. Abdullâh Mahmûd Şehhâte. 3 Cilt. Beyrut: Muessesetu't-Târîhi'l-Arabî, 2002.
- Nesefî, Ebu'l-Berekât. *Medâriku't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl*. 2 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kalem, 1989.
- Râzî, Fahrüddîn. *Tefsîr-i Kebîr*. çev. Suat Yıldırım - Lütfullah Cebeci - Sadık Kılıç - Sadık Doğru. 17 Cilt. Ankara: Akçağ Yayınları, 1994.
- Sâbûnî, Ebû Muhammed Nureddin. *Safvetu't-Tefâsir*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kur'âni'l-Kerîm, 1981.
- Sayı, Ali. *Firavun, Hâmân ve Kârûn Karşısında Hz. Mûsâ*. İstanbul: İz Yayıncılık 1999.
- Suyûtî, Celâleddîn. *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*. thk. Fevâz Ahmed Zemerlî. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 2007.
- Suyûtî, Celâleddîn. *ed-Durru'l-Mensûr fî Tefsîri'l-Me'sûr*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1983.
- Suyûtî, Celâleddîn. *Marâsidu'l-Matâli' fî Tenâsubi'l-Makâti' ve'l-Matâli'*. (Erişim 30 Temmuz 2022)
- Şahin, Hatice. *Enbiyâ Sûresi Tefsiri ve Metin İncelemesi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Şengül, İdris. *Kur'ân Kıssaları Üzerine*. İzmir: Işık Yayınları, 1994.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr. *Câmiu'l-Beyân an Te'vîl-i Âyi'l-Kur'ân*. thk. Abdullah b. Abdu'l-Hasen et-Türkî. 18 Cilt. Kahire: Dâru Hicr, 2001.
- Vâhidî, Ebu'l-Hasen Ali b. Ahmed. *Esbâbu'n-Nuzûl*. Kahire: Matba'atu'l-Hablî, 1990.
- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi. *Hak Dini Kur'an Dili*. 5 Cilt. İstanbul: Matbaai Ebu'z-Ziya, 1935.
- Yıldırım, Suat. *Fatiha ve En'am Sûresi Tefsiri*. İzmir: Işık Yayınları, 1993.

Yıldırım, Suat. *Kur'ân'da Ulûhiyet*. İzmir: Işık Akademi Yayınları, 2010.

Yıldırım, Suat. “Kur'ân-ı Kerîm'de Kıssalar”, *Atatürk Üniversitesi İslâmî Bilimler Fakültesi Dergisi* -/3, (06/1979), 37-63. https://dergipark.org.tr/tr/pub/atauniilah/issue/2745/36597#article_cite.

Zemahşerî, Ebu'l-Kâsım Mahmûd. *el-Keşşâf an Hakâiki't-Tenzîl ve Uyûni'l-Ekâvîl fî Vucûhi't-Te'vîl*. thk. Âdil Ahmed Abdu'l-Mevcûd - Ali Muhammed Muavved. 4 Cilt. Riyad: Mektebetu'l-Ubeykân, 1998.

Zerkeşî, Burhâneddin Muhammed b. Abdullah. *el-Burhân fî 'Ulûmi'l-Kur'ân*. thk. Yusuf Abdurrahman el-Maraşlı – Cemal Hamdi ez-Zehebî – İbrahim Abdullah el-Kurdî. 4 Cilt. Beyrut: Dâru Marife, 1990.

EKLER

EK 1 Kasas Sûresinde Yer Alan Fasılaların Yapısı

ل (lâm) 2 kez	ر (ra) 2 kez	م (mîm) 3 kez	ن (nûn) 38 kez	ن (nûn) 43 kez
السَّيِّلِ (٢٢)	كَبِيرٌ (٢٣)	طسم (١)	يُؤْمِنُونَ (٣)	الْمُيِّنِ (٢)
وَكَيْلٌ (٢٨)	فَقِيرٌ (٢٤)	الرَّحِيمِ (١٦)	يَحْذَرُونَ (٦)	الْمُفْسِدِينَ (٤)
		عَظِيمِ (٧٩)	يَشْعُرُونَ (٩)	الْوَارِثِينَ (٥)
			يَشْعُرُونَ (١١)	الْمُرْسَلِينَ (٧)
			نَاصِحُونَ (١٢)	خَاطِبِينَ (٨)
			يَعْلَمُونَ (١٣)	الْمُؤْمِنِينَ (١٠)
			تَصْطَلُونَ (٢٩)	الْمُحْسِنِينَ (١٤)
			يَقْتُلُونَ (٣٣)	مُيَبِّنٌ (١٥)
			يُكَذِّبُونَ (٣٤)	لِلْمُجْرِمِينَ (١٧)
			الْغَالِبُونَ (٣٥)	مُيَبِّنٌ (١٨)
			الظَّالِمُونَ (٣٧)	الْمُصْلِحِينَ (١٩)
			يُرْجَعُونَ (٣٩)	النَّاصِحِينَ (٢٠)
			يُنْصَرُونَ (٤١)	الظَّالِمِينَ (٢١)
			يَتَذَكَّرُونَ (٤٣)	الظَّالِمِينَ (٢٥)
			يَتَذَكَّرُونَ (٤٦)	الْأَمِينُ (٢٦)
			كَافِرُونَ (٤٨)	الصَّالِحِينَ (٢٧)
			يَتَذَكَّرُونَ (٥١)	الْعَالَمِينَ (٣٠)
			يُؤْمِنُونَ (٥٢)	الْأَمِينَ (٣١)
			يُنْفِقُونَ (٥٤)	فَاسِقِينَ (٣٢)

			يَعْلَمُونَ (٥٧)	الْأُولَىٰ (٣٦)
			ظَالِمُونَ (٥٩)	الْكَافِرِينَ (٣٨)
			تَعْقِلُونَ (٦٠)	الظَّالِمِينَ (٤٠)
			تَزْعُمُونَ (٦٢)	الْمُفْبِحِينَ (٤٢)
			يَعْبُدُونَ (٦٣)	الشَّاهِدِينَ (٤٤)
			يَهْتَدُونَ (٦٤)	مُرْسِلِينَ (٤٥)
			يَتَسَاءَلُونَ (٦٦)	الْمُؤْمِنِينَ (٤٧)
			يُشْرِكُونَ (٦٨)	صَادِقِينَ (٤٩)
			يُغْلِبُونَ (٦٩)	الظَّالِمِينَ (٥٠)
			تُرْجَعُونَ (٧٠)	مُسْلِمِينَ (٥٣)
			تَسْمَعُونَ (٧١)	الْجَاهِلِينَ (٥٥)
			تُبْصِرُونَ (٧٢)	بِالْمُهْتَدِينَ (٥٦)
			تَشْكُرُونَ (٧٣)	الْوَارِثِينَ (٥٨)
			تَزْعُمُونَ (٧٤)	الْمُحْضَرِينَ (٦١)
			يَفْتَرُونَ (٧٥)	الْمُرْسَلِينَ (٦٥)
			الْمُجْرِمُونَ (٧٨)	الْمُفْلِحِينَ (٦٧)
			الصَّابِرُونَ (٨٠)	يُغْلِبُونَ (٦٩)
			الْكَافِرُونَ (٨٢)	الْفَرِحِينَ (٧٦)
			يَعْمَلُونَ (٨٤)	الْمُفْسِدِينَ (٧٧)
			تُرْجَعُونَ (٨٨)	الْمُنْتَصِرِينَ (٨١)
				لِلْمُتَّقِينَ (٨٣)
				مُبِينٍ (٨٥)
				لِلْكَافِرِينَ (٨٦)
				الْمُشْرِكِينَ (٨٧)